

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διπλωματική Εργασία

Αγροτική Τράπεζα και Αγροτική Ανάπτυξη στην Ελλάδα

Αντώνης Μποζιάρης
(Α.Μ. 0805Μ028)

Επιβλέπων Καθηγητής: Δρ. Χρυσόστομος Στοφόρος, Λέκτορας

Τριμελής Επιτροπή: Δρ. Σαράντης – Ευάγγελος Λώλος, Αν. Καθηγητής
Δρ. Ζαχαρίας Μαθάς – Δεμαθάς, Επ. Καθηγητής
Δρ. Χρυσόστομος Στοφόρος, Λέκτορας

ΑΘΗΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων	i	
Πίνακες	iii	Διαγράφηκε: iii
Διαγράμματα - Οργανογράμματα	v	Διαγράφηκε: v
Συντομογραφίες	vii	Διαγράφηκε: vii
Εισαγωγή	1	
1. Η ιστορία της ΑΤΕ	5	Διαγράφηκε: 5
1.1. Η περίοδος πριν από την ίδρυση της ΑΤΕ	5	Διαγράφηκε: 5
1.1.1. Οι συνθήκες στο Μεσοπόλεμο	5	Διαγράφηκε: 5
1.1.2. Το αγροτικό ζήτημα: «εθνικές γαίες» και τσιφλίκια	7	Διαγράφηκε: 7
1.1.3. Η αγροτική πίστη	11	Διαγράφηκε: 11
1.2. Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος	16	Διαγράφηκε: 16
1.2.1. Το ξεκίνημα	16	Διαγράφηκε: 16
1.2.2. Τα πρώτα χρόνια (1930 – 1939)	17	Διαγράφηκε: 17
1.2.3. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή και Ανασυγκρότηση (1940 – 1949)	18	Διαγράφηκε: 18
1.2.4. Η περίοδος ανάπτυξης (1950 – 1966)	21	Διαγράφηκε: 21
1.2.5. Δικτατορία και Μεταπολίτευση (1967 – 1981)	22	Διαγράφηκε: 22
1.2.6. Η δεκαετία του 1980	24	Διαγράφηκε: 24
1.2.7. Η μετατροπή σε Α.Ε. και η επέκταση στον εξωαγροτικό τομέα	26	Διαγράφηκε: 26
1.2.8. Από το 2000 μέχρι σήμερα	31	Διαγράφηκε: 31
1.3. Η εξέλιξη βασικών μεγεθών της ΑΤΕ	34	Διαγράφηκε: 34
1.3.1. Το ανθρώπινο δυναμικό	34	Διαγράφηκε: 34
1.3.2. Καταστήματα	41	Διαγράφηκε: 41
1.3.3. Η οργανωτική δομή (Κεντρικές Διευθύνσεις)	47	Διαγράφηκε: 47
1.3.4. Μετοχικό Κεφάλαιο, Ενεργητικό, Ίδια Κεφάλαια, Αποτελέσματα (1991 – 2007)	54	Διαγράφηκε: 54
1.4. Συμπεράσματα	59	Διαγράφηκε: 59
2. Η αγροτική πίστη στο διεθνές χώρο – Πρόσφατες εξελίξεις και τάσεις	61	Διαγράφηκε: 61
2.1. Εισαγωγή	61	Διαγράφηκε: 61
2.2. Αναπτυγμένες Χώρες (Υψηλού Εισοδήματος)	63	Διαγράφηκε: 63
2.3. Αναπτυσσόμενες Χώρες (Μέσου και Χαμηλού Εισοδήματος)	65	Διαγράφηκε: 65
2.4. Ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και των υπερεθνικών ενώσεων	70	Διαγράφηκε: 70
2.5. Συμπεράσματα	77	Διαγράφηκε: 77
3. Αγροτική Πολιτική και Ανάπτυξη στην Ελλάδα	79	Διαγράφηκε: 79
3.1. Εισαγωγή	79	Διαγράφηκε: 79
3.2. Αγροτική πολιτική και ανάπτυξη πριν από την ένταξη στην ΕΟΚ (1929 – 1980)	80	Διαγράφηκε: 80
3.2.1. Η προπολεμική περίοδος (1929 – 1939)	80	Διαγράφηκε: 80
3.2.2. Η επιλογή της αναπτυξιακής στρατηγικής στη φάση της ανασυγκρότησης	82	Διαγράφηκε: 82
3.2.3. Από την Ανασυγκρότηση ως την ένταξη στην Ε.Ο.Κ. (1953 – 1980)	83	Διαγράφηκε: 83

3.3. Η ΚΑΠ και η ελληνική αγροτική πολιτική και ανάπτυξη (1981 – 2007)	<u>89</u>	Διαγράφηκε: 89
3.3.1. Η εξέλιξη της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.....	<u>89</u>	Διαγράφηκε: 89
3.3.2. Αγροτική πολιτική και ανάπτυξη 1981 – 1988.....	<u>100</u>	Διαγράφηκε: 100
3.3.3. Αγροτική πολιτική και ανάπτυξη 1989 – 2006.....	<u>103</u>	Διαγράφηκε: 103
3.4. Ο ρόλος της ΑΤΕ – Το πιστωτικό της έργο	<u>107</u>	Διαγράφηκε: 107
3.5. Συμπεράσματα	<u>132</u>	Διαγράφηκε: 132
4. Νέες προοπτικές και το μέλλον της ΑΤΕ	<u>135</u>	Διαγράφηκε: 135
4.1. Η ΑΤΕ και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα σήμερα	<u>135</u>	Διαγράφηκε: 135
4.2. Ο μετασχηματισμός της ΑΤΕ	<u>141</u>	Διαγράφηκε: 141
4.3. Η παρουσία στο εξωτερικό	<u>142</u>	Διαγράφηκε: 142
4.4. Συμπεράσματα	<u>143</u>	Διαγράφηκε: 143
5. Ανακεφαλαίωση – Συμπεράσματα	<u>147</u>	Διαγράφηκε: 147
Βιβλιογραφία – Πηγές:.....	<u>155</u>	Διαγράφηκε: 155
Βιβλιογραφία:.....	<u>155</u>	Διαγράφηκε: 155
Ηλεκτρονικές Πηγές Πληροφόρησης.....	<u>161</u>	Διαγράφηκε: 160

Πίνακες

Πίνακας 1.1 Εταιρίες Ομίλου ΑΤΕbank, 2007.....	34	Διαγράφηκε: 33
Πίνακας 1.2 Σύνθεση Μετοχικού Κεφαλαίου ΑΤΕbank, 2000 – 2007.....	55	Διαγράφηκε: 55
Πίνακας 3.1 Χρηματοδότηση Αγροτικού Τομέα, 1929 – 1939.....	81	Διαγράφηκε: 81
Πίνακας 3.2 Εξέλιξη μεγεθών γεωργίας, 1929 – 1939.....	81	Διαγράφηκε: 81
Πίνακας 3.3 Κρατικές Δαπάνες και Επενδύσεις, 1953 – 1980 (τρέχουσες τιμές).....	85	Διαγράφηκε: 85
Πίνακας 3.4 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1951 – 1980 (τρέχουσες τιμές).....	86	Διαγράφηκε: 86
Πίνακας 3.5 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1951 – 1980 (σταθερές τιμές)	87	Διαγράφηκε: 87
Πίνακας 3.6 Πληθυσμός και κατά κεφαλή μεγέθη, 1951 – 1980 (σταθερές τιμές).....	88	Διαγράφηκε: 88
Πίνακας 3.7 Διατιθέμενα ποσά ΚΑΠ ανά Ταμείο στην περίοδο 2007 – 2013.....	96	Διαγράφηκε: 96
Πίνακας 3.8 Κρατικές Δαπάνες και Επενδύσεις, 1981 – 1988 (τρέχουσες τιμές).....	101	Διαγράφηκε: 101
Πίνακας 3.9 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 1988 (τρέχουσες τιμές).....	102	Διαγράφηκε: 102
Πίνακας 3.10 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 1988 (σταθερές τιμές)	102	Διαγράφηκε: 102
Πίνακας 3.11 Πληθυσμός και κατά κεφαλή μεγέθη, 1981 – 1988 (σταθερές τιμές).....	103	Διαγράφηκε: 103
Πίνακας 3.12 Κρατικές Δαπάνες και Επενδύσεις, 1989 – 2007 (τρέχουσες τιμές).....	104	Διαγράφηκε: 104
Πίνακας 3.13 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 2006 (τρέχουσες τιμές).....	105	Διαγράφηκε: 105
Πίνακας 3.14 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 2006 (σταθερές τιμές)	106	Διαγράφηκε: 106
Πίνακας 3.15 Πληθυσμός και κατά κεφαλή μεγέθη, 1981 – 2001 (σταθερές τιμές).....	107	Διαγράφηκε: 107
Πίνακας 3.16 Επιτόκια χορηγήσεων ΑΤΕ σε Φυσικά Πρόσωπα, 1930 – 1997	110	Διαγράφηκε: 110
Πίνακας 3.17 Χορηγήσεις ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006	113	Διαγράφηκε: 113
Πίνακας 3.18 Κατανομή Χορηγήσεων ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006....	117	Διαγράφηκε: 117
Πίνακας 3.19 Κατανομή Χορηγήσεων ΑΤΕ κατά Τομέα ανά Κατηγορία Δανείου, 1985 – 2006....	121	Διαγράφηκε: 121
Πίνακας 3.20 Αγροτικά Μεγέθη και Χορηγήσεις ΑΤΕ, 1951 – 2006 (τρέχουσες τιμές).....	124	Διαγράφηκε: 124
Πίνακας 3.21 Δάνεια ΑΤΕ Αγροτικού Τομέα προς αγροτικά μεγέθη (%), 1951 – 2006.....	126	Διαγράφηκε: 126
Πίνακας 3.22 Συσχέτιση Αγροτικού Εισοδήματος – Βραχ/σμων Δανείων ΑΤΕ, 1951 – 2006	128	Διαγράφηκε: 128
Πίνακας 3.23 Συσχέτιση Αγροτικού Προϊόντος – Μ-Μ/σμων Δανείων ΑΤΕ, 1951 - 2006	130	Διαγράφηκε: 130
Πίνακας 4.1 Διάρθρωση Ελληνικού Τραπεζικού Συστήματος, 2007.....	135	Διαγράφηκε: 135
Πίνακας 4.2 Βασικά Μεγέθη Ελληνικών Τραπεζών, 2007.....	136	Διαγράφηκε: 136
Πίνακας 4.3 Δάνεια προς Επιχειρήσεις, 2003 – 2007	138	Διαγράφηκε: 138
Πίνακας 4.4 Δάνεια ΑΤΕbank προς επιχειρήσεις ως % του συνόλου, 2003 – 2007.....	139	Διαγράφηκε: 139
Πίνακας 4.5 Εξέλιξη δανείων προς επιχειρήσεις και νοικοκυριά, 2003 – 2007.....	140	Διαγράφηκε: 140
Πίνακας 4.6 Εξέλιξη δανείων προς επιχειρήσεις και νοικοκυριά (%), 2003 – 2007.....	140	Διαγράφηκε: 140

Διαγράμματα - Οργανογράμματα

Διάγραμμα 1.1 Προσωπικό ΑΤΕ, 1930 - 1939	35	Διαγράφηκε: 35
Διάγραμμα 1.2 Προσωπικό ΑΤΕ, 1939 και 1950 - 1959	37	Διαγράφηκε: 37
Διάγραμμα 1.3 Προσωπικό της ΑΤΕ, 1960 - 1969	38	Διαγράφηκε: 38
Διάγραμμα 1.4 Προσωπικό ΑΤΕ, 1970 - 1979	38	Διαγράφηκε: 38
Διάγραμμα 1.5 Προσωπικό ΑΤΕ, 1980 - 1989	39	Διαγράφηκε: 39
Διάγραμμα 1.6 Προσωπικό ΑΤΕ, 1990 - 1999	39	Διαγράφηκε: 39
Διάγραμμα 1.7 Προσωπικό ΑΤΕ, 2000 - 2007	40	Διαγράφηκε: 40
Διάγραμμα 1.8 Εξέλιξη Προσωπικού ΑΤΕ, 1950 – 2007	40	Διαγράφηκε: 40
Διάγραμμα 1.9 Καταστήματα ΑΤΕ, 1929 - 1939	42	Διαγράφηκε: 42
Διάγραμμα 1.10 Καταστήματα ΑΤΕ, 1940 - 1950	43	Διαγράφηκε: 43
Διάγραμμα 1.11 Καταστήματα ΑΤΕ, 1951 - 1980	44	Διαγράφηκε: 44
Διάγραμμα 1.12 Καταστήματα ΑΤΕ, 1981 - 1990	45	Διαγράφηκε: 45
Διάγραμμα 1.13 Καταστήματα ΑΤΕ, 1991 - 2000	46	Διαγράφηκε: 46
Διάγραμμα 1.14 Καταστήματα ΑΤΕbank, 2001 - 2007	47	Διαγράφηκε: 47
Οργανόγραμμα 1 Η ΑΤΕ το 1929	51	Διαγράφηκε: 51
Οργανόγραμμα 2 Η ΑΤΕ το 1973	52	Διαγράφηκε: 52
Οργανόγραμμα 3 Η ΑΤΕbank το 2008	53	Διαγράφηκε: 53
Διάγραμμα 1.15 Ενεργητικό ΑΤΕ 1991 – 2007	56	Διαγράφηκε: 56
Διάγραμμα 1.16 Ίδια Κεφάλαια ΑΤΕ (1991 – 2007)	57	Διαγράφηκε: 57
Διάγραμμα 1.17 Αποτελέσματα Χρήσης ΑΤΕ (1991 – 2007)	58	Διαγράφηκε: 58
Διάγραμμα 3.1 Συσχέτιση Αγροτικού Εισοδήματος – Βραχ/σμων Δανείων ΑΤΕ, 1951 – 2006	129	Διαγράφηκε: 129
Διάγραμμα 3.2 Συσχέτιση Αγροτικού Προϊόντος – Μ-Μ/σμων Δανείων ΑΤΕ, 1951 – 2006	131	Διαγράφηκε: 131
Διάγραμμα 4.1 Αποτελέσματα Χρήσης (προ φόρων) ΑΤΕbank, 1999 – 2007	138	Διαγράφηκε: 138

Συντομογραφίες

ΑΤΕ	Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος
ΑΣΟ	Αγροτική Συνεταιριστική Οργάνωση
ΔΠΧΠ	Διεθνή Πρότυπα Χρηματοοικονομικής Πληροφόρησης
ΔΤ	Διαρθρωτικά Ταμεία
ΕΓΤΠΕ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων
ΕΓΤΑΑ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης
ΕΓΤΕ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛΕΓΕΠ	Ειδικός Λογαριασμός Εγγυήσεων Γεωργικών Προϊόντων
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος
ΕΣΣΑΑ	Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης
ΕΤΕ	Εθνική Τράπεζα Ελλάδος
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΚΟΑ	Κοινή Οργάνωση Αγορών
ΚτΕ	Κοινωνία των Εθνών
ΚΠ	Κοινοτική Πρωτοβουλία
ΚΠΣ	Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΠΕΚΕΠΕ	Οργανισμός Πληρωμών & Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων
ΟΣΔΕ	Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης και Ελέγχου
ΠΑΑ	Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης
ΠΔΕ	Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΣΚΓ	Στρατηγικές Κατευθυντήριες Γραμμές
ΤτΕ	Τράπεζα της Ελλάδος
ΤΠ	Τακτικός Προϋπολογισμός
ΧΑΑ	Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών

FAO	Food and Agriculture Organization
FCA	Farm Credit Administration
FCS	Farm Credit System
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GATS	General Agreement on Trade in Services

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Οικονομικής & Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών και σκοπός της είναι η διερεύνηση του ρόλου της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδας στην αγροτική ανάπτυξη της χώρας μας.

Η μελέτη αναφέρεται σε μια χρονική περίοδο περίπου 80 ετών, από την ίδρυση της ΑΤΕ το 1929 ως το 2007. Κατά την περίοδο αυτή, εξετάζεται ο ρόλος της ΑΤΕ ως χρηματοπιστωτικού οργανισμού και ιδιαίτερα ως εργαλείου άσκησης αγροτικής πολιτικής στη χώρα μας, τόσο πριν, όσο και μετά την ένταξη στην ΕΕ (ΕΟΚ το 1981), οπότε και η Ελλάδα εκχώρησε το δικαίωμα άσκησης ανεξάρτητης εθνικής αγροτικής πολιτικής. Παράλληλα, εξετάζεται η εξέλιξη της παραγωγής του Αγροτικού Τομέα και του αγροτικού προϊόντος και εισοδήματος, θεωρώντας -λόγω περιορισμένου χώρου- ότι η αγροτική ανάπτυξη εκφράζεται επαρκώς από τα μεγέθη αυτά, χωρίς να υπάρχει πρόθεση αμφισβήτησης του πολύπτυχου χαρακτήρα της έννοιας της «ανάπτυξης». Τελικά, αναζητείται απάντηση σε δύο βασικά ερωτήματα α) αν η ΑΤΕbank συνέβαλε στην αγροτική ανάπτυξη με το πιστωτικό της έργο και β) αν, και υπό ποιες προϋποθέσεις, η ΑΤΕbank θα συνεχίσει να είναι και «Αγροτική» Τράπεζα.

Η εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Το πρώτο αφορά τη σχετικά συνοπτική επισκόπηση της ιστορίας της ΑΤΕ, που ξεκίνησε το Μεσοπόλεμο. Συγκεκριμένα εξετάζονται οι συνθήκες που οδήγησαν στην ίδρυσή της, ή αν θέλετε την επέτρεψαν, η πορεία της μέσα στις διάφορες χρονικές περιόδους που διήλθε η χώρα, η οργανωτική και λειτουργική εξέλιξή της, αλλά και η εξέλιξη βασικών της μεγεθών (αριθμός εργαζομένων, αριθμός Υποκαταστημάτων, Μετοχικό Κεφάλαιο, Ενεργητικό, Ίδια Κεφάλαια, Αποτελέσματα Χρήσης).

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται οι πρόσφατες εξελίξεις και οι τάσεις που κυριαρχούν στην αγροτική πίστη σε παγκόσμιο επίπεδο, δεδομένου του φαινομένου της αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης των οικονομιών διεθνώς, δηλαδή της παγκοσμιοποίησης. Γίνεται αναφορά στα συστήματα αγροτικής πίστης των Η.Π.Α. και ορισμένων χωρών της Ε.Ε., αλλά και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η αναφορά, έστω και συνοπτική, στο ρόλο των διεθνών οργανισμών και των υπερεθνικών ενώσεων

(όπως είναι λ.χ. οι χρηματοδότες προγραμμάτων ανάπτυξης της υπαίθρου στις αναπτυσσόμενες χώρες, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου και η Ευρωπαϊκή Ένωση) θεωρήθηκε τουλάχιστον αναγκαία, καθώς σε μεγάλο βαθμό η λειτουργία τους επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την άσκηση και της αγροτικής πίστης.

Το τρίτο κεφάλαιο αποτελεί το βασικότερο κομμάτι της παρούσης εργασίας. Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθενται στοιχεία για την ασκηθείσα αγροτική πολιτική και τα αποτελέσματά της -πριν και μετά την ένταξη στην ΕΕ- και εξετάζεται ο ρόλος της ΑΤΕ στην αγροτική πολιτική και κατά συνέπεια η σχέση της με την αγροτική ανάπτυξη. Η ασκηθείσα αγροτική πολιτική εκφράζεται σε όρους δαπανών του Κρατικού Προϋπολογισμού για τον Αγροτικό Τομέα, ενώ τα αποτελέσματά της στην αγροτική ανάπτυξη εκφράζονται από την εξέλιξη της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής σε όγκο και αξία, του αγροτικού προϊόντος και του αγροτικού εισοδήματος και τη σύγκρισή τους με τα αντίστοιχα εθνικά μεγέθη (ΑΕΠ και Εθνικό Εισόδημα).

Από την ανάλυση των πεπραγμένων του παρελθόντος, αλλά και των εξελίξεων και των τάσεων της αγροτικής πίστης διεθνώς, στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται η σκιαγράφηση των μελλοντικών προοπτικών της ΑΤΕ. Για το σκοπό αποτυπώνεται η θέση της στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα σήμερα (2007) σε όρους βασικών μεγεθών (Ενεργητικού, Καταθέσεων, Υπολοίπων Δανείων, Προσωπικού και Δικτύου Καταστημάτων) και αποτελεσμάτων χρήσης (προ φόρων) και εξετάζονται οι κινήσεις της για επέκταση σε αγορές του εξωτερικού. Η αναφορά στις οργανωτικές μεταβολές που ξεκίνησαν το 2000, στο πλαίσιο μιας εκ βάθρων αναδιάρθρωσης της τράπεζας, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι αυτής της προσπάθειας. Άλλωστε, η στροφή της ΑΤΕ προς τον εξωαγροτικό τομέα και η -ουσιαστική πλέον- είσοδός της στον τραπεζικό ανταγωνισμό με ίσους όρους, κατέστησε την εν λόγω αναζήτηση ακόμη πιο ενδιαφέρουσα.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται ανακεφαλαίωση, συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα και διατυπώνονται ορισμένες σκέψεις για τις προοπτικές της μελλοντικής παρουσίας της ΑΤΕbank στην ανάπτυξη της υπαίθρου όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης..

Η άντληση των στοιχείων έγινε από την Ε.Σ.Υ.Ε., τη Eurostat, τον Οργανισμό Γεωργίας και Τροφίμων των Ηνωμένων Εθνών (Food and Agriculture Organization – F.A.O.), τις εισηγητικές εκθέσεις του Κρατικού Προϋπολογισμού, τις ετήσιες εκθέσεις

εργασιών της ΑΤΕ και την επισκόπηση της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας. Η επεξεργασία των στοιχείων έγινε με Microsoft® Office Excel 2003© και για τη συγγραφή του κειμένου χρησιμοποιήθηκε Microsoft® Office Word 2003©.

1. Η ιστορία της ΑΤΕ

1.1. Η περίοδος πριν από την ίδρυση της ΑΤΕ

1.1.1. Οι συνθήκες στο Μεσοπόλεμο

Οι πρώτες δεκαετίες του περασμένου αιώνα (1910 – 1940) αποτελούν μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίοδο για τη χώρα μας. Μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με εξαίρεση την τετραετία 1928 – 1932, την Ελλάδα χαρακτηρίζει η πολιτική αστάθεια, γεγονός που δεν ευνοούσε την οποιαδήποτε προσπάθεια επίλυσης των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων. Η περίοδος αυτή σηματοδεύτηκε από τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912 – 13), τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914 – 18), από τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1920 – 21), την Καταστροφή και το προσφυγικό κύμα που την ακολούθησαν (1922), και τέλος από τη Μεγάλη Ύφεση (1929 – 1932) που κατά πολλούς ήταν καταλυτική για τη διαμόρφωση του κλίματος που οδήγησε στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η διεθνής κοινότητα μετά τη λήξη του Α΄ Π.Π. προσπαθεί, μέσω της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ), να επαναφέρει την παγκόσμια οικονομία στην προπολεμική της ομαλότητα κυρίως με την αποκατάσταση του Κανόνα του Χρυσού και να αποκαταστήσει τις ταραγμένες διεθνείς οικονομικές –και όχι μόνο– σχέσεις. Προϋπόθεση για την επιστροφή στην ομαλότητα ήταν η δημοσιονομική εξυγίανση των χωρών, δηλαδή η νομισματική σταθεροποίηση, η ισοσκέλιση των προϋπολογισμών και η αποπληρωμή των πολεμικών χρεών ή η καταβολή επανορθώσεων ανάλογα με την περίπτωση. Ειδικότερα όσον αφορά τη νομισματική σταθεροποίηση, ένα από τα μέτρα που πρότεινε η ΚτΕ στα κράτη που ζητούσαν τη συνδρομή της για τη σύναψη δανείων ήταν είτε η ίδρυση κεντρικών εκδοτικών τραπεζών (στα κράτη που δεν διέθεταν) είτε η μεταρρύθμιση των ήδη υφιστάμενων.

Η Ελλάδα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, χώρα κατ' εξοχήν αγροτική, διέθετε έναν αγροτικό τομέα τον οποίο συνέθεταν αφ' ενός μεν οι μικρές καλλιέργειες του Νότου και των «Νέων Χωρών», αφ' ετέρου δε οι μεγάλες γαιοκτησίες (τσιφλίκια) του Βορρά, κυρίως της Θεσσαλίας και δευτερευόντως της Άρτας και της Μακεδονίας. Κατά το 19^ο αιώνα είχε προηγηθεί η προσάρτηση της Αττικής και της Εύβοιας και η διαμόρφωση των πρώτων τσιφλικιών, η διανομή των «εθνικών γαιών» στους καλλιεργητές με την 1^η αγροτική μεταρρύθμιση (1871) και τέλος, η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας

που έθεσε με οξύτητα το θέμα των τσιφλικιών. Πρόθεση του ελληνικού κράτους από τη σύστασή του ήταν η καθιέρωση της μικρής ιδιοκτησίας με σκοπό τη διάπλαση μιας κοινωνίας προσαρμοζόμενης στις αξιώσεις της διεθνούς αγοράς¹. Η κλειστή αγροτική οικονομία, που λειτουργούσε στο πλαίσιο της αυτάρκειας και με αρχαϊκές μεθόδους καλλιέργειας, έπρεπε να μεταβληθεί σε μια καπιταλιστική οικονομία. Ο αγροτικός τομέας, αποτελούσε το μοναδικό στήριγμα για την εκβιομηχάνιση της χώρας και, μέσω της απόσπασης του γεωργικού πλεονάσματος, θα επέτρεπε τη συσσώρευση κεφαλαίου που ήταν απαραίτητο για τη βιομηχανική ανάπτυξη. Η απόσπαση του γεωργικού πλεονάσματος ήταν ευκολότερο να γίνει από πολλούς ανεξάρτητους μικροϊδιοκτήτες, παρά από λίγους μεγαλογαιοκτήμονες. Εκτός από τη μικροϊδιοκτησία, βασικές προϋποθέσεις αποτελούσαν ακόμη η εξειδίκευση και ο εκχρηματισμός της αγροτικής οικονομίας, δηλαδή η απαγκίστρωση των αγροτών από την οικονομία της αυτάρκειας και η επέκταση και οργάνωση της τραπεζικής αγροτικής πίστης. Όμως, την εποχή εκείνη η αγροτική οικονομία εμφάνιζε εικόνα κρίσης, αδυνατώντας να ανταποκριθεί στις ίδιες της ανάγκες της, πόσο μάλλον στις ανάγκες της βιομηχανικής ανάπτυξης. Έτσι ο αγροτικός τομέας που παρουσιαζόταν ως τομέας – κλειδί για τη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας, στην πραγματικότητα δε διευκόλυνε την ανάπτυξη αυτή. Η μείωση του αγροτικού εισοδήματος και η αδυναμία σχηματισμού κεφαλαίου, που ήταν απαραίτητη για την αύξηση της παραγωγικότητας, και οι μεσάζοντες, που αποτελούσαν το συνδετικό κρίκο με την αγορά και αποσπούσαν ένα τμήμα του πλεονάσματος ή ακόμη και του αγροτικού προϊόντος από τον παραγωγό, καθιστούσαν την αγροτική οικονομία ανίκανη να βγει από την κρίση χωρίς τη συνδρομή κεφαλαίων εκτός του αγροτικού χώρου. Όπως παρατηρεί ο Κωστής «...Η ελληνική αγροτική οικονομία προσαρμοσμένη με το δικό της τρόπο στις συνθήκες του Μεσοπολέμου προσπαθεί να ξεπεράσει την κρίση της ακολουθώντας μια οδό τελείως διαφορετική από εκείνη που απαιτεί ο ορθολογισμός της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Αυτό που έπρεπε να γίνει ήταν να υποχρεωθεί ο αγροτικός τομέας να προσφέρει αυτό που η βιομηχανική ανάπτυξη ζητούσε. Και αυτό έγινε»².

Η εδραίωση της μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας επιτεύχθηκε με την επίλυση του αγροτικού ζητήματος που πραγματοποιήθηκε με τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις του 1871

¹ Βεργόπουλος Κ., (1975), Το Αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας. Εξάντας, Αθήνα.

² Κωστής Κ., (1988), Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, σ. 152

και του 1917. Η μεν πρώτη διευθέτησε το ζήτημα των «εθνικών γαιών» παραχωρώντας τις στους καλλιεργητές τους, η δε δεύτερη έκλεισε την παρένθεση των τσιφλικιών που δημιουργήθηκε με την προσάρτηση της Θεσσαλίας. Ο εκχρηματισμός της αγροτικής οικονομίας έγινε σταδιακά αλλά όχι απρόσκοπτα, καθώς σε περιόδους κρίσης όσοι αγρότες είχαν τη δυνατότητα στρεφόταν και πάλι στην αυτάρκεια. Ως ενέργειες που βοήθησαν τον εκχρηματισμό αναφέρονται ενδεικτικά η αντικατάσταση της καταβολής των φόρων σε είδος από την καταβολή τους σε χρήμα (1863) και η στροφή των αγροτών στη μονοκαλλιέργεια και στην καλλιέργεια προϊόντων που τους απέφεραν μεγαλύτερο εισόδημα -με την παροχή κινήτρων από το κράτος ή όχι. Τέλος, όσον αφορά την αγροτική πίστη, σημειώνεται ότι τα δάνεια προς τη γεωργία μέχρι το 1920, ήταν απρόσιτα στους μικροκαλλιεργητές αφού χορηγούνταν με βάση την προσωπική πίστη. Δικαιούχος δανειοδότησης ήταν ο κτηματίας, ο φερέγγυος καλλιεργητής που διέθετε σημαντική περιουσία. Ορόσημα για την επέκταση της αγροτικής πίστης και στα κατώτερα στρώματα των αγροτών αποτέλεσαν η θεσμοθέτηση των συνεταιρισμών (1914) και η θέσπιση επιπρόσθετων εμπράγματων διασφαλίσεων (1919, 1920)³. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, η πίεση που ασκήθηκε από τον αγροτικό κόσμο και οργανώθηκε από το συνεταιριστικό κίνημα και οι πρωτοβουλίες του Υπουργείου Γεωργίας για τη δημιουργία πιστωτικού ιδρύματος εξειδικευμένου στην αγροτική πίστη, τη στιγμή που υπό την πίεση του διεθνούς παράγοντα γινόταν γενικότερες αλλαγές στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα, οδήγησαν στην ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας (1929), παρά της αντιστάσεις που προέβαλλε το πολιτικό και το τραπεζικό σύστημα, ιδίως δε η ΕΤΕ, που μέχρι τότε αποτελούσε τον αποκλειστικό φορέα άσκησης της αγροτικής πίστης στην Ελλάδα.

1.1.2. Το αγροτικό ζήτημα: «εθνικές γαίες» και τσιφλίκια.

Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα προέκυψε αμέσως μετά τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους και αφορούσε την απόδοση στους αγρότες της γης που καλλιεργούσαν. Το αγροτικό ζήτημα συνθέταν δύο επιμέρους ζητήματα: α) το ζήτημα της διανομής των «εθνικών γαιών», που κυριάρχησε κατά την περίοδο από την

³ Το 1919 θεσμοθετήθηκε το πλασματικό ενέχυρο του καπνού, ενώ το 1920 το γεωργικό ενεχυρόγραφο, τα οποία παρέχοντας μια επιπρόσθετη διασφάλιση για την τράπεζα (ΕΤΕ) αύξησαν τις δυνατότητες ανάπτυξης της αγροτικής πίστης. Αναλυτικότερα βλ. Κωστής (1988) σελ. 169 – 170.

Ανεξαρτησία μέχρι και την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881) και το οποίο διευθετήθηκε με την 1^η Αγροτική Μεταρρύθμιση, που ξεκίνησε το 1871 και ολοκληρώθηκε το 1911 και β) το ζήτημα της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών, που αποτέλεσε ένα δισεπίλυτο πρόβλημα από την προσάρτηση της Θεσσαλίας και μέχρι τη 2^η Αγροτική Μεταρρύθμιση, η οποία εξαγγέλθηκε το 1917 και ολοκληρώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1930⁴.

Οι «εθνικές γαίες» διαμορφώθηκαν αμέσως μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους (1828) που μετέβαλλε ριζικά το νομικό καθεστώς της έγγειου ιδιοκτησίας. Σύμφωνα με το δίκαιο της κατάκτησης τα εδάφη που ανήκαν στο οθωμανικό δημόσιο πέρασαν στην ιδιοκτησία του ελληνικού⁵ και σύμφωνα με το νεοεισαχθέν ρωμαϊκό δίκαιο δεν αναγνωρίζονταν πολλαπλά δικαιώματα ιδιοκτησίας επί της γης παρά μόνο η απόλυτη ιδιοκτησία. Έτσι καθιερώθηκε ένα πολύπλοκο νομικό καθεστώς γαιοκτησίας στο οποίο ενυπήρχαν τέσσερις τύποι ιδιοκτησίας, ανάμεσά τους και οι «εθνικές γαίες»⁶. Οι «εθνικές γαίες», εκτιμάται ότι αποτελούσαν το 1/3 ή τα 2/3 των συνολικά καλλιεργούμενων εδαφών και βρίσκονταν κυρίως στην Πελοπόννησο και τη Δυτική Στερεά Ελλάδα. Τα εδάφη αυτά υποθηκεύτηκαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις προκειμένου να συναφθούν δάνεια για τη χρηματοδότηση του πολέμου, ωστόσο επίσημα διακηρυγμένος στόχος ήταν να αποδοθούν στους χωρικούς όταν οι συνθήκες θα το επέτρεπαν. Το ζήτημα των εθνικών γαιών διευθετήθηκε με την Αγροτική Μεταρρύθμιση του 1871. Γεγονός που συνετέλεσε στην παραχώρησή τους από το

⁴ Ο Μαραβέγιας επικαλούμενος τους Βεργόπουλο (1976) και Καραποστόλη (1981) αναφέρει ότι ολοκληρώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1930 (1938), Μαραβέγιας Ν., (1992) Αγροτική Πολιτική και Οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα, Νέα Σύνορα, Αθήνα, σελ. 35

⁵ Σημειώνεται ότι στην ιδιοκτησία του ελληνικού δημοσίου πέρασαν όσα εδάφη ανήκαν στο οθωμανικό δημόσιο αλλά και όσα ανήκαν σε μουσουλμάνους που εγκατέλειψαν το ελληνικό κράτος, ενώ διέθεταν το δικαίωμα της κατοχής (tessarouf) και θα μπορούσαν να μετατραπούν σε ιδιοκτήτες σύμφωνα με το νεοεισαχθέν ρωμαϊκό δίκαιο.

⁶ Εκτός από τις εθνικές υπήρχαν και ιδιωτικές γαίες: α) οι εκτάσεις στις οποίες όσοι Έλληνες πριν την Επανάσταση κατείχαν το tessarouf και, με την προϋπόθεση ότι διέθεταν τους απαραίτητους αποδεικτικούς τίτλους, αναγνωρίστηκαν ως πλήρης ιδιοκτησία τους, β) οι εκτάσεις στις οποίες η Εκκλησία διέθετε δικαιώματα κατοχής και της παραχωρήθηκαν ως πλήρης ιδιοκτησία και τέλος γ) οι εκτάσεις στην Αττική, την Ανατολική Στερεά και την Εύβοια που καλλιεργούνταν από μουσουλμάνους την εποχή της απελευθέρωσης θεωρήθηκαν πλήρης ιδιοκτησία τους, καθώς οι περιοχές αυτές ενσωματώθηκαν με ειδικές συνθήκες και όχι με την κυριαρχία των στρατιωτικών δυνάμεων. Οι τελευταίες αυτές εκτάσεις σχημάτισαν τα πρώτα τσιφλίκια στον ελλαδικό χώρο τα οποία αργότερα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αναγνώριση των τσιφλικιών της Θεσσαλίας. Παρά τη μικρή τους επιφάνεια σε σχέση με το σύνολο των καλλιεργούμενων εκτάσεων, οι ιδιοκτήτες τους κατάφεραν, πολύ πριν την προσάρτηση της Θεσσαλίας, να αναγνωριστούν από το ελληνικό κράτος το απόλυτο της ιδιοκτησίας τους επιφέροντας έτσι μια ρωγμή στο μικροϊδιοκτησιακό χαρακτήρα σύστημα γαιοκτησίας που επεδίωκε να διαμορφώσει.

κράτος ήταν η αύξηση της ζήτησης της κορινθιακής σταφίδας και ο επείγων χαρακτήρας που προσέλαβε η νομική κατοχύρωση της ιδιοκτησίας του εδάφους από τους αγρότες, καθώς η καλλιέργεια σταφίδας αποτελεί μακροχρόνια και ασταθή επένδυση. Επιπροσθέτως, τα δημοσιονομικά οφέλη από την εθνικοποίηση των εκτάσεων ήταν αμφιλεγόμενα. Έτσι, το ελληνικό κράτος, αποδεχόμενο ότι η διανομή της γης θα είναι περισσότερο αποδοτική για τα δημόσια οικονομικά και θα ενισχύσει την εισροή συναλλάγματος, αλλά και λόγω της πίεσης των αγροτών, προχώρησε το 1871 στην 1^η Αγροτική Μεταρρύθμιση, που με σταδιακές νομικές ρυθμίσεις ολοκληρώθηκε το 1911. Με τη μεταρρύθμιση αυτή εκκαθαρίστηκαν οριστικά οι «εθνικές γαίες», με τη διανομή 2,7 εκατομμυρίων στρεμμάτων σε 360.000 κλήρους και σχεδόν το σύνολο των Ελλήνων χωρικών, της Ελλάδας προ του 1880, εγκαταστάθηκαν ως ιδιοκτήτες.

Το ζήτημα των τσιφλικιών τέθηκε με οξύτητα μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881. Το κράτος αναμίχθηκε αναγκαστικά στις αντιθέσεις μεταξύ των ιδιοκτητών των τσιφλικιών και των κολλήγων, που αποτελούσαν το 5% του ελληνικού πληθυσμού και αξίωναν να τους αποδοθεί η γη που καλλιεργούσαν. Τελικά, όχι απλώς ανέχτηκε τα τσιφλίκια αλλά τάχθηκε υπέρ τους. Η κρατική πολιτική κατά την περίοδο 1880 – 1895 είχε στραφεί στη βιομηχανική ανάπτυξη και η προσέλκυση των κεφαλαίων των Ελλήνων μεγιστάνων του εξωτερικού ήταν απαραίτητη. Οι άνθρωποι αυτοί όμως ήταν ταυτόχρονα και ιδιοκτήτες τσιφλικιών. Έτσι η γεωργική πολιτική μεταβλήθηκε ολοσχερώς προκειμένου να προστατευθεί πλέον η μεγάλη έγγειος ιδιοκτησία. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Βεργόπουλος «... επρόκειτο για τη μοναδική στιγμή της νεοελληνικής ιστορίας όπου τα τσιφλίκια, έχοντας ευνοϊκό τον άνεμο, άνοιξαν την παρένθεση ενός αγροτικού ζητήματος, υπό την στενή έννοια, στην Ελλάδα.»⁷ Όμως, η προστατευτική πολιτική υπέρ των τσιφλικιών υπονόμει τη βιομηχανική ανάπτυξη, η μη καπιταλιστική τους λειτουργία⁸ διατηρούσε τις αρχαϊκές συνθήκες στη γεωργία,

⁷ Βεργόπουλος (1975), σ. 122

⁸ Το τσιφλίκι δεν αποτελούσε καπιταλιστική επιχείρηση αλλά μηχανισμό παραγωγής εγγείου προσόδου. Ο τσιφλικούχος είχε ως στόχο την αύξηση της εγγείου προσόδου και την αποθησαύριση και όχι τη μεγιστοποίηση του κέρδους και τη συσσώρευση κεφαλαίου, που θα επανεπένδυε στη γη του για την αύξηση της παραγωγικότητας. Το μη καπιταλιστικό πλαίσιο λειτουργίας των τσιφλικιών εξηγεί και την εξειδίκευσή τους αφ' ενός μεν στην καλλιέργεια δημητριακών, δηλαδή προϊόντων συντηρητικής αλλά εξασφαλισμένης απόδοσης, αφ' ετέρου δε στη λειτουργία τους ως βοσκότοποι, δεδομένου ότι το «τσελιγκάτο» -οι νομάδες κτηνοτρόφοι- κατέβαλλε υψηλά ενοίκια βοσκής. Αναλυτικότερα βλ. Βεργόπουλος (1975).

ενώ το χρόνιο δημητριακό έλλειμμα σε συνδυασμό με την τάση των μικροκαλλιεργητών να ασχολούνται με εμπορευματικές καλλιέργειες, ισχυροποιούσε την ήδη προνομιακή τους θέση. Αν και η Θεσσαλία αναμένονταν να δώσει οριστική λύση στο δημητριακό πρόβλημα της χώρας αναλαμβάνοντας το ρόλο του «ελληνικού σιτοβολώνα», στα 1880 κυριαρχούμενη από τσιφλίκια πουλούσε ακριβά τις υπηρεσίες που της ζητούσε η Ελλάδα. Η κρίση της σταφίδας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αποδυνάμωσε τη δυνατότητα εισαγωγής σιτηρών και κατά συνέπεια ισχυροποίησε περαιτέρω τη θέση των τσιφλικιών που, εκμεταλλευόμενα τη μονοπωλιακή τους θέση, δεν αύξαναν αλλά αντίθετα μείωναν την παραγωγή τους έτσι ώστε να αυξάνουν συνεχώς τα κέρδη τους. Το ζήτημα των τσιφλικιών διευθετήθηκε με τη 2^η Αγροτική Μεταρρύθμιση, η οποία εξαγγέλθηκε το 1917 και ολοκληρώθηκε το 1931. Κύριος στόχος της ήταν να πλήξει την τεχνητή μείωση της προσφοράς καλλιεργήσιμης γης και αγροτικών προϊόντων που επέβαλλε η μεγάλη γαιοκτησία, εκμεταλλευόμενη τη μονοπωλιακή της θέση. Ωστόσο, ήδη από το 1907 παρατηρείται μια κάμψη των αντιστάσεων των τσιφλικούχων οι οποίοι, δραστηριοποιούμενοι και στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οικονομίας -ως έμποροι, χρηματιστές και επιχειρηματίες-, προτίμησαν να εγκαταλείψουν τη «μάχη», προκειμένου να διαπραγματευτούν τους όρους εξαγοράς των κτημάτων τους. Με σειρά νομικών ρυθμίσεων από το 1909, το κράτος αρχίζει να ευνοεί και πάλι τη μικρή οικογενειακή ιδιοκτησία: το 1910 καταργήθηκε ο φόρος «αροτριόντων κτηνών» για τους καλλιεργητές, διατηρήθηκε όμως για τους τσιφλικούχους· το 1911 απαγορεύτηκαν με νόμο οι εξώσεις των κολλήγων· το 1913 με την προσάρτηση των «Νέων Χωρών» απαγορεύτηκε κάθε μεταβολή των εγγείων σχέσεων και κάθε σύσταση νέων εμπράγματων δικαιωμάτων επί του εδάφους των περιοχών αυτών· τέλος, το 1914, απαγορεύτηκαν οι εξώσεις κολλήγων και κάθε μεταβολή των πραγματικών και υφιστάμενων σχέσεων μεταξύ των κολλήγων και των τσιφλικούχων, ενώ την ίδια χρονιά ψηφίστηκε ο Ν. 602 «Περί Γεωργικών Συνεταιρισμών», που αποτέλεσε τομή για την άσκηση της αγροτικής πίστης. Έτσι, η μικρή ιδιοκτησία αρχίζει να συνέρχεται με την υποστήριξη πλέον της κρατικής πολιτικής. Το μεγαλύτερο τμήμα της 2^{ης} Αγροτικής Μεταρρύθμισης υλοποιήθηκε μετά το 1922 αφού ο επαναπατρισμός 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων που ακολούθησε τη Μικρασιατική Καταστροφή επιτάχυνε τις διαδικασίες απαλλοτρίωσης τσιφλικιών και σήμανε το οριστικό τέλος της μεγάλης γαιοκτησίας στην Ελλάδα. Την τριετία 1920 –

1922 είχαν απαλλοτριωθεί μόνο 76 τσιφλίκια, αριθμός που αυξήθηκε σε 718 το 1923, 989 το 1924, 1.279 το 1925. Μέχρι το 1931 είχαν απαλλοτριωθεί συνολικά 1.623 μεγάλες ιδιοκτησίες που αποδόθηκαν σε 115.000 γηγενείς οικογένειες ακτημόνων ή μικροκαλλιεργητών, ενώ 145.000 οικογένειες προσφύγων εγκαταστάθηκαν σε εδάφη που εγκατέλειψαν οι μουσουλμανικοί και βουλγαρικοί πληθυσμοί. Το μέγεθος και η σημασία αυτής της μεταρρύθμισης φαίνεται και μόνο από το γεγονός ότι το 1928 από τους 700.000 αγρότες οι 260.000 (περίπου το 40%) ήταν νέοι ιδιοκτήτες, πρώην ακτήμονες ή πρόσφυγες.

Συνοψίζοντας το αγροτικό ζήτημα παρατηρούμε ότι η μεταβολή του νομικού καθεστώτος της εγγείου ιδιοκτησίας, σύμφωνα με το δίκαιο της κατάκτησης και το ρωμαϊκό δίκαιο, και η 1^η Αγροτική Μεταρρύθμιση εδραίωσαν τη μορφή της μικρής οικογενειακής ιδιοκτησίας και της μικρής αγροτικής παραγωγής. Η 2^η Αγροτική Μεταρρύθμιση δεν δημιούργησε νέες μορφές, αλλά με την εκκαθάριση της μεγάλης γαιοκτησίας απλώς ενίσχυσε και καθιέρωσε οριστικά την οικογενειακή μορφή γεωργίας. Αυτός ο τρόπος παραγωγής θεωρήθηκε ο καταλληλότερος για τις ανάγκες ανάπτυξης της βιομηχανίας στο πλαίσιο μιας καπιταλιστικής οικονομίας όπως φιλοδοξούσε να γίνει η χώρα μας. Επίσης, η κατάργηση του τσιφλικιού επέφερε την εξάλειψη των πιστωτικών υπηρεσιών που παρείχαν οι τσιφλικούχοι και οι μεσάζοντες, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για τη διείσδυση των πιστωτικών οργανισμών στο χώρο της γεωργίας και την εξάπλωση και οργάνωση της αγροτικής πίστης.

1.1.3. Η αγροτική πίστη

Η ανάγκη δανειοδότησης του αγροτικού τομέα δημιουργείται παράλληλα με την εξειδίκευση και τον εκχρηματισμό της οικονομίας. Στην κλειστή οικονομία της αυτάρκειας η ανάγκη αυτή είναι περιορισμένη, ενώ σε μια ανταλλακτική οικονομία ακόμη και αν διαθέτει εξειδικευμένες οικονομικές μονάδες η δανειοδότηση είναι περιορισμένη λόγω των δυσχερειών που αυτή παρουσιάζει. Με τη χρησιμοποίηση όμως του χρήματος σαν ανταλλακτικό μέσο ο δανεισμός γίνεται πιο ευχερής και επεκτείνεται γρήγορα⁹.

⁹ Σταματούκος Γ. & Σπαθής Π. (1990) *Αγροτική Πίστη*, Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα, σελ. 25.

Στα πρώτα χρόνια μετά τη σύσταση του Ελληνικού Κράτους δεν υπήρχε επίσημος φορέας άσκησης της πίστης και η δανειοδότηση των αγροτών γινόταν κάτω από δυσμενείς όρους από ιδιώτες (τοκογλύφους) και στην περίπτωση των τσιφλικιών από τους ιδιοκτήτες τους. Η οργανωμένη πίστη στη χώρα μας θεωρείται ότι ξεκίνησε με την έναρξη λειτουργίας της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος το 1842. Η γεωργία και το εμπόριο αποτελούσαν τις δύο κύριες οικονομικές δραστηριότητες της εποχής, ωστόσο η δανειοδότηση της γεωργίας παρουσιάζει μειονεκτήματα σε σχέση με εκείνη του εμπορίου. Μεγαλύτερος χρόνος δέσμευσης των κεφαλαίων από τη γεωργία και ως εκ τούτου περιορισμένος αριθμός εξυπηρετούμενων αγροτών, χαμηλή διασφάλιση των πιστωτών λόγω έλλειψης τίτλων ιδιοκτησίας και νομικού πλαισίου, υψηλό κόστος δανειοδότησης και αδυναμία ελέγχου πιστοληπτικής ικανότητας λόγω των κατακερματισμένων και διάσπαρτων εκμεταλλεύσεων και γενική κατάσταση του Αγροτικού Τομέα που δεν ενθάρρυνε την ορθολογική ανάπτυξη της πίστης¹⁰. Λόγω των μειονεκτημάτων αυτών η αγροτική πίστη ήταν εξαιρετικά περιορισμένη και αφορούσε όσους είχαν μεγάλη προσωπική περιουσία.

Η άσκηση αγροτικής πίστης από την ΕΤΕ αναφέρεται για πρώτη φορά στον ισολογισμό της το 1861, με το λογαριασμό «δανείων προς γεωργοκτηματίας», αφορούσε όμως δάνεια που χορηγούνταν με βάση την προσωπική πίστη και ήταν απρόσιτα στο μικροκαλλιεργητή και το μικροκτηνοτρόφο. Το 1863 άρχισαν να λειτουργούν στις τουρκοκρατούμενες περιοχές τοπικές γεωργικές τράπεζες, τα «Τοπικά Ταμεία» που αργότερα μετονομάστηκαν σε «Κοινωφελή Ταμεία». Με την επέκταση της Ελλάδας οι τοπικές γεωργικές τράπεζες όπως της Ηπείρου, της Μακεδονίας, του Αιγαίου και της Κρήτης, επιδιώχθηκε να λειτουργήσουν παράλληλα με την ΕΤΕ. Ωστόσο, η μικρή δυναμικότητά τους και η απροθυμία των υπόλοιπων τραπεζών να εισέλθουν στον κλάδο διαμόρφωσε έναν τομέα πίστης όπου, μέχρι την ίδρυση της ΑΤΕ, τον πρώτο και αποκλειστικό λόγο είχε η ΕΤΕ.

Η περίοδος μέχρι το 1914 αποτελεί την «προϊστορία της αγροτικής πίστης» στην Ελλάδα και χαρακτηρίζεται από τη χορήγηση δανείων με βάση την προσωπική πίστη. Η οργάνωση και ανάπτυξη της αγροτικής πίστης ήταν δυσκολότερη από εκείνη της εμπορικής καθώς, εκτός από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε μια τράπεζα στον καταρτισμό του καταλόγου των αγροτών πιστούχων της, δεν υπήρχε θεσμικό πλαίσιο.

¹⁰ ό.π. σελ. 26.

Η θεσμοθέτηση των συνεταιρισμών αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα, το οποίο όμως δεν ήταν αρκετό. Η ανάπτυξη της αγροτικής πίστης συνδέθηκε με την εισαγωγή και εφαρμογή του θεσμού των γεωργικών συνεταιρισμών, που αναπτύχθηκε μετά την ψήφιση του Ν. 602/1914. Ωστόσο μέχρι το 1920 η ΕΤΕ, παρά την αυξημένη της ρευστότητα της, θα είναι φειδωλή και η αύξηση των δανείων στη γεωργία θα είναι σταδιακή, καθώς θα εξακολουθούν να χορηγούνται με βάση την προσωπική πίστη. Όπως παρατηρεί ο Κωστής *«...τα χρόνια 1914 – 1919, δεν αποτελούν παρά μια προέκταση της προηγούμενης περιόδου, που συνηθίζεται να αποκαλείται ‘προϊστορία’ της αγροτικής πίστης στην Ελλάδα»¹¹*. Με την εισαγωγή του πλασματικού ενέχυρου του καπνού (1919) και του γεωργικού ενεχυρόγραφου (1920) πραγματοποιήθηκε η απαιτούμενη αναμόρφωση του νομικού πλαισίου και οι δυνατότητες της αγροτικής πίστης αυξήθηκαν ακόμη περισσότερο.

Αν η επίλυση του αγροτικού ζητήματος εδραίωσε τη μικρή ιδιοκτησία και ο θεσμός του συνεταιρισμού, με την αλληλέγγυα ευθύνη, προσέδωσε στους μικροκαλλιεργητές την απαραίτητη πιστοληπτική ικανότητα προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε τραπεζικά δάνεια, τα προβλήματα της αγροτικής οικονομίας και της άσκησης αγροτικής πίστης υπαγόρευαν την ίδρυση ενός εξειδικευμένου πιστωτικού ιδρύματος. Αδιαμφισβήτητα, η ΕΤΕ ως αποκλειστικός φορέας άσκησης αγροτικής πίστης στη χώρα μας, ήταν εκείνη που, άλλες φορές σε συνεργασία και άλλες σε αντιπαράθεση με το Υπουργείο Γεωργίας, οργάνωσε την αγροτική πίστη και ενίσχυσε το θεσμό του συνεταιρισμού. Παράλληλα όμως, όντας μια ιδιωτική κερδοσκοπική επιχείρηση, μεταχειριζόταν τον Αγροτικό Τομέα με γνώμονα κυρίως την καλύτερη εξυπηρέτηση των κεφαλαίων της, ενώ είχε θέσει το συνεταιριστικό κίνημα υπό τον έλεγχό της, προσπαθώντας να το καταστήσει όργανο ασφαλών τοποθετήσεων. Η σκέψη για την ίδρυση γεωργικής τράπεζας είχε ήδη διατυπωθεί από τον προηγούμενο αιώνα και τονίστηκε στο 1^ο Γεωργικό Συνέδριο που έγινε στο Ναύπλιο το 1901, το οποίο κατέληξε σε σχετική πρόταση. Μέχρι το 1927 όμως δεν υπήρξε πρόσφορο έδαφος και η απαραίτητη υποστήριξη προκειμένου να υλοποιηθεί.

Το 1927 αποτελεί έτος – σταθμό για το ελληνικό τραπεζικό σύστημα. Η Ελλάδα προκειμένου να επανενταχθεί στο διεθνές σύστημα οικονομικών συναλλαγών προχωρεί -ή πιο σωστά αναγκάζεται να προχωρήσει- στην ίδρυση κεντρικής εκδοτικής τράπεζας,

¹¹ Κωστής, Κ. (1988), σελ. 168 – 169.

την αποκαλούμενη «τραπεζική μεταρρύθμιση». Για πρώτη φορά το κράτος παρεμβαίνει ως ρυθμιστικός παράγοντας στο πιστωτικό και νομισματικό σύστημα, οι δομές του τραπεζικού συστήματος αλλάζουν και εμφανίζονται στοιχεία καταμερισμού των εργασιών του. Το ίδιο έτος αρχίζει τη λειτουργία της η Εθνική Κτηματική Τράπεζα της Ελλάδος με αντικείμενο την άσκηση της ενυπόθηκης πίστης, το 1928 η Τράπεζα της Ελλάδος που ανέλαβε την εκδοτική λειτουργία και την εποπτεία του νομισματικού και πιστωτικού συστήματος και το 1929 η Αγροτική Τράπεζα. Έτσι, σε διάστημα τριών ετών η ΕΤΕ από τράπεζα που ασκεί όλες τις σχεδόν τις τραπεζικές εργασίες μετατρέπεται σε εμπορική τράπεζα.

Στη συγκυρία της «τραπεζικής μεταρρύθμισης» ο τότε Υπουργός Γεωργίας της Οικουμενικής Κυβέρνησης Αλέξανδρος Παπαναστασίου, σε συνεργασία με στελέχη του Υπουργείου και με την υποστήριξη συνεταιριστών, αναλαμβάνει πρωτοβουλία για την ίδρυση Γεωργικής Τράπεζας, την οποία και συνδέει με την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος και με την υπογραφή της Συνθήκης της Γενεύης. Η πίεση που ασκεί είναι έντονη, το ίδιο όμως και οι αντιδράσεις, τόσο από το πολιτικό όσο και από το τραπεζικό σύστημα. Αν η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος ήταν μονόδρομος, καθώς αποτελούσε προϋπόθεση για την επανένταξη της χώρας στο διεθνές σύστημα συναλλαγών, δεν συνέβαινε το ίδιο και με τη Γεωργική Τράπεζα. Η ΕΤΕ δεν ήταν διατεθειμένη να παραχωρήσει τον μοναδικό τομέα στον οποίο δεν αντιμετώπιζε ανταγωνισμό, καθώς μάλιστα είχε σταδιακά εκτοπιστεί από τις άλλες εργασίες, ενώ και οι υπόλοιπες τράπεζες δεν επιθυμούσαν ούτε να ανταγωνιστούν ευθέως την ΕΤΕ ως εμπορική τράπεζα, αλλά ούτε και την είσοδο στον κλάδο ενός νέου οιονεί ανταγωνιστή. Ταυτόχρονα υπήρξαν σφοδρές πολιτικές αντιδράσεις καθώς μια Γεωργική Τράπεζα, στο πνεύμα του Παπαναστασίου, θα έθιγε τα κατεστημένα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα. Παραδόξως, ακόμη και μετά την αποχώρηση του Παπαναστασίου από την κυβέρνηση στα τέλη του 1927, το θέμα δεν έκλεισε, αφού η διαδικασία ίδρυσης είχε ήδη ξεκινήσει¹². Μοναδική -αλλά καθοριστική- διαφορά αποτελούσε το γεγονός ότι την

¹² Στις 27 Οκτωβρίου 1927 υπογράφηκε το «Πρωτόκολλον Περί συστάσεως Γεωργικής Τραπεζής», με το οποίο η ΕΤΕ αναλάμβανε την υποχρέωση να συντρέξει στη σύσταση και λειτουργία Γεωργικής Τράπεζας που θα ήταν αυτόνομος οργανισμός κοινωφελούς χαρακτήρα, με σκοπό την εξυπηρέτηση της αγροτικής πίστης, τη συνεταιριστική διαπαιδαγώγηση και την τόνωση του συνεταιριστικού πνεύματος των αγροτών, καθώς και την εκκαθάριση των δοσοληψιών από την απαλλοτρίωση και την εγκατάσταση των προσφύγων και ντόπιων ακτημόνων καλλιεργητών. Σε αυτήν την τράπεζα θα συγχωνευόταν οι τοπικές Γεωργικές Τράπεζες και η Υπηρεσία Εποπτείας Συνεταιρισμών του Υπουργείου Γεωργίας. Βλ. Κλήμης Α.Ν. (1988), σ. 207 – 208.

πρωτοβουλία πλέον διατηρούσε η ΕΤΕ. Αν και η σύμβαση μεταξύ Ελληνικού Δημοσίου – ΕΤΕ για την ίδρυση της Γεωργικής Τράπεζας, που υπογράφηκε στις 23/02/1928, επικυρώθηκε νομοθετικά, δεν υλοποιήθηκε ποτέ. Η επιστροφή του Ελευθερίου Βενιζέλου στην πολιτική σκηνή το Μάιο του 1928 και ο θρίαμβος στις εκλογές του ίδιου έτους δεν επέτρεψε την ίδρυση μιας τράπεζας που θα τελούσε υπό τον άμεσο έλεγχο της Εθνικής. Ο Βενιζέλος ήταν περισσότερο αποφασιστικός στη ρύθμιση των εκκρεμοτήτων μεταξύ ελληνικού δημοσίου και ΕΤΕ και το ζήτημα της ίδρυσης μιας εξειδικευμένης στην αγροτική πίστη τράπεζας είχε επιστρέψει και πάλι στην επικαιρότητα.

Το 1929 εμφανίζονται και στην Ελλάδα τα πρώτα συμπτώματα της οικονομικής κρίσης, ενώ η σοδειά θα είναι η χειρότερη του μεσοπολέμου. Το κράτος προκειμένου να σώσει από την κατάρρευση το σύστημα μικρής ιδιοκτησίας έπρεπε να ολοκληρώσει την παρέμβασή του πέρα από το θεσμικό πλαίσιο (έγγειος ιδιοκτησία, απαλλοτρίωση τσιφλικιών, συνεταιρισμοί, γεωργικό ενεχυρόγραφο) και στο οικονομικό κύκλωμα. Παράλληλα η αντίθεση ανάμεσα στην πολιτική της ΕΤΕ και της πολιτικής νομισματικής σταθεροποίησης της ΤτΕ θα εκδηλωθεί εξαιρετικά έντονα και στόχος της δεύτερης, αλλά και της κυβέρνησης, θα είναι ο έλεγχος του τραπεζικού συστήματος και η αποδυνάμωση της πρώτης. Ο ανταγωνισμός μεταξύ κράτους και ΕΤΕ θα οδηγήσει τελικά στην αφαίρεση και της αγροτικής πίστης από την τελευταία και στην ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, η οποία εκτός των άλλων θα ενισχυθεί με κεφάλαια από την υπεραξία των καλυμμάτων που είχαν παραχωρηθεί στην ΕΤΕ. Στις αρχές του 1929 υπήρχαν δύο προτάσεις για τη μορφή της νέας τράπεζας: η πρώτη αφορούσε τη δημιουργία ενός αυτόνομου οργανισμού που μετά από πενταετή δοκιμαστική λειτουργία θα μετατρεπόταν σε ανώνυμη εταιρία, ενώ η δεύτερη την ίδρυση ενός αυτόνομου οργανισμού αγροτικής πίστης κάτω από την εποπτεία της ΕΤΕ. Ωστόσο καμία από τις προτάσεις αυτές δεν θα υλοποιηθεί και η Αγροτική Τράπεζα θα έχει τη μορφή αυτόνομου τραπεζικού μη κερδοσκοπικού οργανισμού κοινωφελούς χαρακτήρα.

1.2. Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος

1.2.1. Το ξεκίνημα

Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ) ιδρύθηκε στις 27 Ιουνίου 1929 με τη σύμβαση μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος «Περί συστάσεως και λειτουργίας της Αγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος» που κυρώθηκε με το Νόμο 4332/1929¹³, ο οποίος αποτέλεσε και το καταστατικό της. Ιδρύθηκε ως μη κερδοσκοπικός οργανισμός κοινωφελούς χαρακτήρα, με κύριο σκοπό την αποκλειστική χρηματοδότηση με ευνοϊκούς όρους του Αγροτικού Τομέα και την ενίσχυση της αγροτικής ανάπτυξης. Οι γενικές καταστατικές δραστηριότητές της ήταν η άσκηση της αγροτικής πίστης σε όλες τις μορφές, η ενίσχυση των συνεταιριστικών οργανώσεων και η βελτίωση των όρων διεξαγωγής των αγροτικών εργασιών και συναφών με τη γεωργία συναλλαγών. Εκτός από την άσκηση της αγροτικής πίστης η ΑΤΕ ανέλαβε επίσης την εποπτεία των συνεταιριστικών οργανώσεων και τον εφοδιασμό των παραγωγών με τα αναγκαία γεωργικά εφόδια (φάρμακα, λιπάσματα κλπ), τα οποία διέθετε σε ελεγχόμενες τιμές, ενώ από το 1931 (Ν.5151/1931), ανέλαβε και την είσπραξη των χρεών προς την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ) που είχε διαλυθεί το 1929.

Το αρχικό κεφάλαιο της ΑΤΕ σχηματίστηκε από κεφάλαια του Δημοσίου (προικοδοτήθηκε με 811.000.500 δραχμές), των Γεωργικών Τραπεζών-Ηπείρου, Μακεδονίας και Αιγαίου και Κοινωφελές Ταμείο Κρήτης- που συγχωνεύτηκαν με την ΑΤΕ (90.731.198,23 δραχμές) και της Εθνικής Τράπεζας. Επιπλέον η ΕΤΕ ανέλαβε την υποχρέωση να χορηγεί στην ΑΤΕ δάνεια με ευνοϊκούς όρους, τα οποία η τελευταία στη συνέχεια χορηγούσε στον Αγροτικό Τομέα. Για τη διασφάλιση των δανείων που χορηγούσε η ΑΤΕ της χορηγήθηκαν διάφορα προνόμια, όπως το δικαίωμα σύστασης γεωργικού ενεχυρόγραφου και το προνόμιο της πρωτοπραξίας.

Για τη στέγαση του κεντρικού της καταστήματος, αγοράστηκε το νεοκλασικό αρχοντικό της οικογενείας Σερπιέρη στη συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Εδουάρδου Λω. Η αγορά του κτιρίου κόστισε 17.500.000 δραχμές, τιμή που κρίθηκε συμφέρουσα, καθώς μόνο το οικόπεδο εκτιμήθηκε ότι είχε αξία 15.500.000 δραχμές.

¹³ «Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελληνικού Δημοσίου και Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος Συμβάσεως περί συστάσεως και λειτουργίας της Αγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος» ΦΕΚ τ. Α' 283/16-08-1929.

Το συγκεκριμένο κτίριο επιλέχθηκε από την Αγροτική Τράπεζα προκειμένου να της προσδώσει «...εξωτερικήν εμφάνισιν εμπνέουσα εμπιστοσύνη εις το Κοινόν, ανεξαρτήτως του ουσιαστικού πλεονεκτήματος της ασφαλείας και της ευχερείας των Υπηρεσιών της ην επιτυγχάνει όταν είναι εγκατεστημένη εις ιδιαίτερον και ιδιόκτητον κτίριον»¹⁴, αλλά και για την προνομιακή του θέση, καθώς βρίσκεται απέναντι από τη λεγόμενη Αθηναϊκή Τριλογία.

Τυπικά, η ημερομηνία έναρξης λειτουργίας της ΑΤΕ ήταν η **26^η Σεπτεμβρίου 1929**¹⁵, αλλά η Τράπεζα ξεκίνησε κανονικά τις εργασίες της στις αρχές του 1930. Πρώτος διοικητής της ΑΤΕ ήταν ο Στέφανος Δέλτα (Αύγουστος – Δεκέμβριος 1929).

1.2.2. Τα πρώτα χρόνια (1930 – 1939)

Το ξεκίνημα της ΑΤΕ συνέπεσε με την Μεγάλη Ύφεση της περιόδου 1929 – 1932. Η νεοσύστατη τράπεζα ήταν εξ αρχής αντιμέτωπη με τη μεγάλη πρόκληση της άμβλυνσης των συνεπειών της ύφεσης στον αγροτικό πληθυσμό, την ενίσχυση της παραγωγής και την έξοδο του αγροτικού κλάδου από την παρατεταμένη κρίση, αλλά και την περαιτέρω ανάπτυξή του. Στα πρώτα 10 χρόνια λειτουργίας της προέβη σε ενέργειες που την εδραίωσαν ως «μάνα των αγροτών» και απέβησαν επωφελείς για τον αγροτικό και τον προσφυγικό πληθυσμό. Ενθάρρυνε την αγροτική αποταμίευση αναλαμβάνοντας εκστρατεία ενημέρωσης, με έκδοση εγκυκλίων, διανομή φυλλαδίων ακόμη και αποστολή υπαλλήλων της, προκειμένου οι όποιες αποταμιεύσεις των αγροτών να βγουν από το σεντούκι ή κάτω από το στρώμα, όπου παρέμεναν «νεκρές» και χωρίς απόδοση. Συνέβαλε στην ανάπτυξη της συνεταιριστικής οργάνωσης -όχι πάντοτε επιτυχημένα- μέσω της Υπηρεσίας Εποπτείας Συνεταιρισμών, που μέχρι τη σύστασή της ήταν αρμοδιότητα του Υπουργείου Γεωργίας. Προέβη σε παρεμβάσεις με μακροπρόθεσμα οφέλη όπως ενίσχυση εκτέλεσης έργων άρδευσης και αποστράγγισης, προώθηση δενδροκαλλιέργειας, δανειοδότηση για εκσυγχρονισμό και εκμηχάνιση της γεωργίας, προώθηση στεγασμένης έναντι νομαδικής κτηνοτροφίας κ.ά. Συνέβαλλε στη συγκράτηση των τιμών των προϊόντων και στην καλύτερη διάθεσή τους στις αγορές. Διέθεσε κεφάλαια για τη συγκέντρωση, εξαγορά και διάθεση του εγχώριου σιταριού, χορήγησε δάνεια με πλασματικό ενέχυρο στους παραγωγούς κριθαριού και βρώμης και

¹⁴ ΑΤΕ (1931) Απολογισμός του έτους 1930, σελ. 39

¹⁵ ΦΕΚ τ. Α' 353/23-09-1929

στους καπνοπαραγωγούς Επιπροσθέτως, καινοτόμησε με τη δημιουργία Τμήματος Εμπορίας για γεωργικά προϊόντα (σταφύλια, εσπεριδοειδή, λαχανικά), που απέφερε υψηλότερες τιμές για τους παραγωγούς και χαμηλότερες για τους καταναλωτές. Αντίστοιχα όσον αφορά την εξαγωγή προϊόντων ίδρυσε την Εταιρία Εξαγωγής Νωπών Καρπών και Λαχανικών. Με τις δύο αυτές ενέργειες απομάκρυνε τους μεσάζοντες που αύξαναν το κόστος διάθεσης. Ακόμη, για την εντατικοποίηση της παραγωγής και συνεπώς για την αύξηση του αγροτικού εισοδήματος διευκόλυνε την ευρύτερη διάδοση και χρήση χημικών λιπασμάτων συνάπτοντας ειδική συμφωνία με την Ελληνική Εταιρία Χημικών Προϊόντων & Λιπασμάτων προκειμένου η τελευταία να παρέχει επί πιστώσει στους αγρότες τα αναγκαία εφόδια, ενώ η ΑΤΕ παρείχε την εγγύηση για την ομαλή αποπληρωμή τους. Συνέβαλλε στον εντοπισμό και την επίλυση γεωργοοικονομικών προβλημάτων της υπαίθρου με τη λειτουργία της Γεωπονικής Υπηρεσίας που εκπονούσε μελέτες για σχετικά θέματα και τέλος, συνέβαλε στην ολοκλήρωση της αποκατάστασης των προσφύγων αναλαμβάνοντας το έργο της ΕΑΠ και την είσπραξη των οφειλόμενων δανείων που είχαν συνάψει. Οι παρεμβάσεις της ΑΤΕ, σε συνδυασμό με τις προσπάθειες του αγροτικού πληθυσμού και των γεωργικών συνεταιρισμών, αποτέλεσαν την ασπίδα έναντι των μεγάλων οικονομικών αναταραχών. Από το 1933 ως το 1939, και παρά την πολιτική αστάθεια (Αντιβενιζελικό κίνημα το 1935, Δικτατορία Μεταξά από το 1936) η αγροτική παραγωγή και γενικά η οικονομία σημείωσαν εντυπωσιακή βελτίωση, η αισιοδοξία επανήλθε και αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη για περαιτέρω ανάπτυξη. Ανάπτυξη η οποία ανακόπηκε βίαια από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον αιματηρό Εμφύλιο που ακολούθησε.

Διοικητές της Τράπεζας κατά την πρώτη δεκαετία λειτουργίας της διετέλεσαν οι Στέφανος Δέλτα (Αύγουστος 1929 – Δεκέμβριος 1929), Αλέξανδρος Κορυζής (Δεκέμβριος 1929 – Ιανουάριος 1930), Κωνσταντίνος Γόντικας (Ιανουάριος 1930 – Απρίλιος 1935) και Ανδρέας Λαμπρόπουλος (Απρίλιος 1935 – Αύγουστος 1941).

1.2.3. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή και Ανασυγκρότηση (1940 – 1949)

Κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής (1940 – 1945) η ΑΤΕ, αν και λόγω των συνθηκών υπολειτουργούσε, συνέβαλλε κι αυτή από την πλευρά της στην εποποιία της εποχής εκείνης. Συμμετείχε, μέσω των υπαλλήλων της, στα πεδία των μαχών, προσπάθησε να εξασφαλίσει, στο μέτρο του δυνατού, τη σίτιση του

στρατεύματος και του λιμοκτονούντος πληθυσμού και στήριξε υλικά και ηθικά τον κοινό αγώνα. Με την ήττα του Άξονα από τους Συμμάχους και την απελευθέρωση της χώρας ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο στην επιχείρηση ανασυγκρότησης μέσω του προγράμματος επισιτιστικής βοήθειας των ΗΠΑ, που είναι ευρύτερα γνωστό ως «Σχέδιο Marshall».

Κατά την περίοδο του Πολέμου και της Κατοχής βασική υποχρέωση της ΑΤΕ ήταν η ανάληψη ενεργειών για την εξασφάλιση της σίτισης της χώρας στην οποία ανταποκρίθηκε πετυχαίνοντας ικανοποιητική επάρκεια τροφίμων για μακρά διαστήματα, μέσω μεθοδικών και εύστοχων παρεμβάσεων αν και οι συνθήκες ήταν εξαιρετικά δυσχερείς για τον αγροτικό τομέα, αλλά και για σύνολο των δραστηριοτήτων. Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις και κατ' επέκταση η παραγωγή, σημείωσαν κατακόρυφη πτώση, εξαιτίας της στράτευσης των γεωργών, της επίταξης των ζώων, των καταστροφών και των διαρπαγών από τα κατοχικά στρατεύματα, της ανεπάρκειας των λιπασμάτων και της αποδιοργάνωσης των συγκοινωνιών. Η ΑΤΕ, με πνεύμα ανεκτικότητας, απάντησε με μια γενναιόδωρη πολιτική δανειοδότησης, ιδίως των αγροτών που είχαν άμεση ανάγκη, συνοδευόμενη από μια συγκαταβατική πολιτική αντιμετώπισης εκείνων που καθυστερούσαν να εξοφλήσουν τις οφειλές τους. Προκειμένου να αυξηθεί η παραγωγή των περιορισμένων καλλιεργούμενων εδαφών και μέσω αυτής να ανακουφιστεί το επισιτιστικό πρόβλημα η ΑΤΕ εισήγαγε και διέθεσε, σε συμφέρουσες τιμές, μεγάλες ποσότητες χημικών λιπασμάτων και άλλων γεωργικών σκευασμάτων και επιπλέον συμμετείχε στη συγκέντρωση και εξαγορά βασικών ειδών διατροφής για τις επισιτιστικές ανάγκες του πληθυσμού και των ζώων. Ακόμη, κατέβαλλε μεγάλες προσπάθειες για να διατηρηθεί ενεργό το συνεταιριστικό κίνημα, βοηθώντας όσους συνεταιρισμούς είχαν διακόψει τη λειτουργία τους να επαναλειτουργήσουν. Η δυσκολία των μεταφορών, η αύξηση των τιμών και η δράση πολλών εμπόρων απομάκρυναν τους αγρότες από τους συνεταιρισμούς, οδήγησαν σε περιορισμό των εργασιών τους και αρκετούς από αυτούς σε κλείσιμο. Η ΑΤΕ προσπάθησε να αποτρέψει τις εξελίξεις αυτές, συγκρατώντας και διαφυλάσσοντας την περιουσία των συνεταιρισμών, επιδιώκοντας να πείσει τους αγρότες για τη χρησιμότητα του θεσμού και να τους υπενθυμίσει τις υποχρεώσεις τους όσον αφορά τη συμβολή τους στην επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος της χώρας. Τέλος, παρ' ότι βρισκόταν σε περίοδο οικονομικής δυσχέρειας, είχε έντονη συμμετοχή σε

φιλανθρωπικές πρωτοβουλίες για την ενίσχυση του στρατεύματος και όσων είχαν ανάγκη βοήθειας, έχοντας μεταξύ άλλων σημαντική συμβολή στη διαχείριση της ανθρωπιστικής βοήθειας του Ερυθρού Σταυρού.

Με τον τερματισμό της Κατοχής και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950 τίθεται σε εφαρμογή πρόγραμμα επισιτιστικής και οικονομικής βοήθειας διεθνών οργανισμών και των Συμμαχικών Δυνάμεων και κυρίως των ΗΠΑ, που είναι ευρύτερα γνωστό ως Σχέδιο Marshall ή Εφόδια Εξωτερικού (ΕΦ-ΕΞ). Ο στόχος του προγράμματος διττός: αφ' ενός μεν η κάλυψη των βασικών διατροφικών αναγκών του πληθυσμού, αφ' ετέρου δε η αναζωογόνηση της διαλυμένης ελληνικής οικονομίας. Ο σκοπός του ένας: ο περιορισμός της λαϊκής δυσανεξίας που θα οδηγούσε στην εδραίωση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Τα Εφόδια Εξωτερικού ήταν εφόδια¹⁶ της Συμμαχικής και Αμερικανικής βοήθειας που έφτασαν στη χώρα μας αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου για λογαριασμό του ελληνικού Δημοσίου. Αρχικά τη δραστηριότητα αυτή είχε αναλάβει η U.N.R.R.A. (United Nations Rebuilding Relief Association) και τη φροντίδα παραλαβής, αποθήκευσης και διανομής των εφοδίων είχε αναλάβει η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή. Το έργο αυτό ανατέθηκε λίγο αργότερα στην ΑΤΕ, καθώς διέθετε ήδη σημαντική σχετική εμπειρία¹⁷ και έτσι ανέλαβε ένα καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία ανασυγκρότησης της χώρας. Αν και η διαδικασία είχε ήδη αναληφθεί ήδη από τις 14/03/1945, η πρώτη σύμβαση μεταξύ του ελληνικού Δημοσίου και της ΑΤΕ υπογράφηκε στις 27/12/1945 και διήρκεσε μέχρι τις 10/11/1948. Πριν τη λήξη της η σύμβαση ανανεώθηκε μέχρι τις 31/12/1954. Η ΑΤΕ, προκειμένου να διεκπεραιώσει την παραλαβή, αποθήκευση και διανομή των εφοδίων, οργάνωσε τα επιλιμένα κέντρα που καθόρισε το Υπουργείο Εφοδιασμού και εξασφάλισε τους αποθηκευτικούς χώρους και τα μεταφορικά μέσα που απαιτούνταν. Για την προώθηση των εφοδίων, που τελικό προορισμό είχαν να διανεμηθούν στον πληγέντα πληθυσμό της ελληνικής επικράτειας, χρησιμοποιήθηκαν 137 κέντρα διανομής, τα οποία ανήκαν στο δίκτυο της ΑΤΕ. Τα εφόδια που παρελήφθησαν και διανεμήθηκαν στο σύνολο της Α' και Β' περιόδου (1945 – 1948 και 1948 – 1954) ανήλθαν σε 6,5 εκατομμύρια τόνους, ενώ για τη διεκπεραίωση του έργου εργάστηκε ένα μεγάλο τμήμα του μόνιμου

¹⁶ Ως εφόδια φέρονται τα είδη: δημητριακά, όσπρια, ζυμαρικά, ζάχαρη, γάλα, καφές, κακάο, βούτυρο, κονσέρβες, παιδικές τροφές, ρουχισμός, υγειονομικό υλικό, γεωργικά εφόδια (σπόροι, λιπάσματα, ζώα, ζωοτροφές, εργαλεία, μηχανήματα κτλ), αλιευτικά είδη, υλικά ανοικοδομήσεως κ.ά.

¹⁷ Κατά τη διάρκεια της Κατοχής η ΑΤΕ είχε αναλάβει τη διαχείριση των φορτίων του Ερυθρού Σταυρού, της τουρκικής βοήθειας και άλλων προμηθειών του Υπουργείου Εφοδιασμού και Γεωργίας.

προσωπικού της ΑΤΕ, καθώς και έκτακτοι υπάλληλοι που προσλήφθηκαν γι' αυτόν ακριβώς το λόγο.

Διοικητές της ΑΤΕ κατά την οδυνηρή δεκαετία του '40 χρημάτισαν οι Ανδρέας Λαμπρόπουλος, (Απρίλιος 1935 – Αύγουστος 1941 και Οκτώβριος 1941 – Ιανουάριος 1945), Γεώργιος Τζιρακόπουλος (Αύγουστος – Οκτώβριος 1941), Αριστοτέλης Σίδερης (Οκτώβριος 1945 – Μάιος 1946) και Κωνσταντίνος Βερροϊόπουλος (Μάιος 1946 – Φεβρουάριος 1951).

1.2.4. Η περίοδος ανάπτυξης (1950 – 1966)

Στην οδυνηρή περίοδο 1940 – 1952, οι αγροτικές περιοχές υπέστησαν τις μεγαλύτερες απώλειες, καθώς τα τεχνικά μέσα καταστράφηκαν και μεγάλο τμήμα του αγροτικού πληθυσμού εγκατέλειψε την ύπαιθρο εισρέοντας στα αστικά κέντρα ή μεταναστεύοντας στο εξωτερικό. Η αναπλήρωση και η βελτίωση των τεχνικών μέσων των παραγωγών αποτέλεσε πρωταρχικό στόχο της ΑΤΕ στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η βελτίωση των μεθόδων και των μέσων καλλιέργειας, η παροχή βοήθειας στις κατεστραμμένες αγροτικές περιοχές και η ενίσχυση επικουρικών κλάδων της αγροτικής οικονομίας αποτελούσαν αναγκαιότητα. Στο παραπάνω πλαίσιο η ΑΤΕ ενίσχυσε τους αγρότες, αν και λόγω της αντιπληθωριστικής πολιτικής η χρηματοδότηση της αγροτικής παραγωγής δεν επαρκούσε για να καλύψει τις υφιστάμενες ανάγκες και συνέβαλλε στην προσαρμογή των λειτουργούντων συνεταιρισμών στις νέες συνθήκες και στην ανασυγκρότηση και λογιστική ενημέρωση των αδρανοποιηθέντων. Επίσης, στις περιοχές που επλήγησαν από τους καταστροφικούς σεισμούς του 1953 (Ιόνια Νησιά) και του 1954 (Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα και Πελοπόννησο), η ΑΤΕ συνέβαλλε στη επιτάχυνση της συγκομιδής της σοδειάς των πληγέντων, ανέστειλε τις αναγκαστικές εισπράξεις οφειλών και χορήγησε χαμηλότοκα καλλιεργητικά δάνεια.

Στη διάρκεια της ίδιας δεκαετίας επισημάνθηκε ότι, λόγω της επικείμενης σύνδεσης της χώρας με την υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκή αγορά, θα ανέκυπταν προβλήματα ανταγωνιστικότητας για τα ελληνικά προϊόντα αφού ομοειδή τους παραγόταν με χαμηλότερο κόστος σε άλλες χώρες της ζώνης ελεύθερων συναλλαγών. Ταυτόχρονα, οι διεθνείς εξελίξεις επέτασσαν διαρθρωτικές μεταβολές στην αγροτική οικονομία, αλλά και στις μεθόδους παραγωγής και εμπορίας αγροτικών προϊόντων. Η αναδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής αποτελούσε προϋπόθεση και για την αύξηση του αγροτικού

εισοδήματος, η οποία πλέον δεν ήταν δυνατή μόνο με την αύξηση της παραγωγής. Αν και η ελληνική αγροτική οικονομία παρουσίαζε αδυναμία ριζικής αναδιάρθρωσης, η συμβολή της ΑΤΕ ήταν σημαντική καθώς προώθησε και βελτίωσε ανταγωνιστικές καλλιέργειες και βοήθησε στην εμπορία αγροτικών προϊόντων.

Από το 1960, στο πλαίσιο του πρώτου μακροχρόνιου αναπτυξιακού προγράμματος, κύριο μέλημα της ΑΤΕ αποτέλεσε η όσο το δυνατόν καλύτερη οργάνωση των παραγωγών και για το λόγο αυτό δημιούργησε φορείς γεωργικών βιομηχανιών και εξαγωγής αγροτικών προϊόντων. Επίσης, στη διάρκεια των δεκαετιών του '50 και του '60 διεύρυνε τις δραστηριότητές της στον αγροτικό τομέα ιδρύοντας μια σειρά εταιριών μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και αξιοποίησης των πλουτοπαραγωγικών πόρων διαφόρων περιοχών της χώρας. Στις αρχές της δεκαετίας του '60 η ΑΤΕ, εισάγοντας μια νέα μορφή συνεργασίας με τις Συνεταιριστικές Οργανώσεις, συμμετείχε στην ίδρυση εταιριών, που έδωσαν ώθηση στον τομέα συσκευασίας και πώλησης και βιομηχανιών για την επεξεργασία και τη διαχείριση των αγροτικών προϊόντων. Η επέκταση των δραστηριοτήτων της ΑΤΕ στον Αγροτικό Τομέα ήταν ιδιαίτερα σημαντική καθώς βοήθησε σημαντικά την ελληνική οικονομία και την προσαρμογή της στις οικονομικές εξελίξεις της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ).

Κατά την περίοδο 1950 – 1966 τα ηνία της ΑΤΕ ως Διοικητές ανέλαβαν οι Κωνσταντίνος Βερροϊόπουλος (Μάιος 1946 – Φεβρουάριος 1951), Σωτήριος Πετρόπουλος (Φεβρουάριος 1951 – Ιούλιος 1951), Αλέξανδρος Μυλωνάς (Ιούλιος 1951 – Απρίλιος 1953), Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος (Απρίλιος – Μάιος 1953), Χαρίλαος Μητρέλιας (Μάιος 1953 – Μάιος 1955), Σωτήριος Πετρόπουλος (Μάιος 1955 – Ιούλιος 1957), Νικόλαος Χριστοδούλου (Ιούλιος 1957 – Ιούλιος 1962), Ανδρέας Αποστολίδης (Ιούλιος 1962 – Δεκέμβριος 1963), Χρήστος Βασματζίδης (Δεκέμβριος 1963 – Αύγουστος 1964) και Αναστάσιος Βγενόπουλος (Αύγουστος 1964 – Μάιος 1967).

1.2.5. Δικτατορία και Μεταπολίτευση (1967 – 1981)

Το τέλος της δεκαετίας του '60 και οι αρχές της επόμενης σηματοδεύτηκαν από την κατάλυση του Δημοκρατικού Πολιτεύματος, που εκτός των άλλων οδήγησε την Ελλάδα σε πολιτική και οικονομική απομόνωση και ανέστειλε τη διαδικασία σύνδεσης με την ΕΟΚ. Το συνεταιριστικό κίνημα τέθηκε υπό τον πλήρη έλεγχο του καθεστώτος καθώς

παύτηκαν τα αιρετά διοικητικά συμβούλια των Γεωργικών Συνεταιρισμών και διορίστηκαν νέα, ενώ ο αγροτικός συνδικαλισμός εξουδετερώθηκε με την κατάργηση όλων των αγροτικών συλλόγων. Ο ρόλος της ΑΤΕ την περίοδο της Δικτατορίας υποβαθμίστηκε, καθώς περιορίστηκαν οι αρμοδιότητές της, ενώ η Τράπεζα ζημιώθηκε και οικονομικά. Το καθεστώς με μια λαϊκιστική φιλοαγροτική κίνηση διέγραψε τα υπόλοιπα δανείων που είχαν χορηγηθεί από την ΑΤΕ πριν την 21/04/1967, τόσο σε φυσικά πρόσωπα όσο και σε γεωργικούς συνεταιρισμούς, οργανώσεις και κοινοπραξίες. Η διαγραφή των δανείων, ύψους 7,8 δισεκατ. δρχ., ανέτρεψε το χρηματοδοτικό πρόγραμμα της ΑΤΕ, ενώ ταυτόχρονα ενίσχυσε την συναλλακτική ασυνέπεια και ενθάρρυνε την κακοπιστία.

Μετά την πτώση της Χούντας και την αποκατάσταση του Δημοκρατικού Πολιτεύματος, η ΑΤΕ, προώθησε έργα και πρωτοβουλίες μακράς πνοής, συναισθανόμενη το ρόλο της στην εφαρμογή μιας πραγματικά φιλοαγροτικής πολιτικής. Ένας από τους βασικούς της στόχους της ήταν η απεξάρτηση από τα κεφάλαια της ΤτΕ, που μέχρι το 1975 αποτελούσαν σχεδόν τη μοναδική πηγή πόρων της ΑΤΕ¹⁸, και για το λόγο αυτό ενέτεινε τις προσπάθειές της για προσέλκυση ιδιωτικών καταθέσεων. Η ίδρυση «Θυρίδων», που υπαγόταν στα Καταστήματα και διεκπεραίωναν απλές εργασίες καταθέσεων και προέγκρισης δανείων, αποτελούσε ένα χαρακτηριστικό μέτρο προς την κατεύθυνση αυτή. Επιπλέον, η ΑΤΕ θωράκισε και θεσμικά την αυτονομία του ρόλου της, προσπαθώντας να τερματίσει την καταχρηστική της εκμετάλλευση από το κράτος. Επιδιώκοντας να λειτουργεί πλέον ως ευέλικτος οργανισμός γεωργικής ανάπτυξης, προχώρησε σε αναδιοργάνωση των υπηρεσιών της, στελέχωσε με εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό τη Διεύθυνση Μελετών και Προγραμματισμού, αποκατέστησε τις αδικίες που είχε υποστεί το προσωπικό από το δικτατορικό καθεστώς και ενίσχυσε την ανεξαρτησία του συνεταιριστικού κινήματος με στόχο να ασκεί έλεγχο και όχι κηδεμονία. Παράλληλα, στα τέλη της δεκαετίας του '70, ακολουθώντας τις τεχνολογικές εξελίξεις, προχωρά στην πρώτη on-line σύνδεση των καταστημάτων της.

Κύριος στόχος του χρηματοπιστωτικού συστήματος της χώρας μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 ήταν προσπάθεια διοχέτευσης των αποταμιευτικών πόρων σε

¹⁸ Σπαθής Π. (2000), «Χρηματοδότηση της Ελληνικής Γεωργίας με ορίζοντα το 2010», στο *Η ελληνική γεωργία προς το 2010*, επιμ. Μαραβέγιας Ν., Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, σελ. 224.

κλάδους που θεωρούνταν ότι συνέβαλλαν στην ανάπτυξη της χώρας και κυρίως στη βιομηχανία και στη βιοτεχνία και ταυτόχρονα η αποτροπή χρηματοδότησης άλλων κλάδων (εισαγωγών, εσωτερικού εμπορίου, καταναλωτικής πίστης κ.ά.) με την επιβολή υψηλών επιτοκίων και πιστωτικών ορίων. Κατά την περίοδο αυτή η ΑΤΕ ήταν ο αποκλειστικός δανειοδότης του αγροτικού τομέα, μέσα όμως σε αυστηρά πλαίσια και κανόνες που καθόριζαν η κυβέρνηση και η Τράπεζα της Ελλάδος¹⁹. Οι χορηγήσεις της ΑΤΕ κατά την περίοδο 1974 – 1981, που το μεγαλύτερο μέρος τους (60 – 75%) προερχόταν από κεφάλαια της ΤτΕ, συνέβαλλαν στη βελτίωση των συνθηκών, στον εκσυγχρονισμό και στην προώθηση της εξειδίκευσης της φυτικής παραγωγής, στην ενίσχυση του ζωικού κεφαλαίου, στον εκσυγχρονισμό της δασικής παραγωγής και στην ανανέωση του εξοπλισμού της αλιευτικής παραγωγής και στην προώθηση της ιχθυοκαλλιέργειας²⁰. Επίσης, συνέβαλλαν στον εκσυγχρονισμό της βιοτεχνίας αλλά και στην ανάπτυξη της γεωργικής βιομηχανίας με τη δημιουργία νέων ή τη βελτίωση των υφιστάμενων μονάδων.

Στην περίοδο της Δικτατορίας επικεφαλής της ΑΤΕ τοποθετήθηκαν οι Ιωάννης Παπαβλαχόπουλος (Μάιος 1967 – Φεβρουάριος 1969), Νικόλαος Κουκουλάκος (Φεβρουάριος 1969 – Ιανουάριος 1971), Αντώνιος Αδαμόπουλος (Ιανουάριος 1971 – Ιανουάριος 1974) και Λουκάς Αρβανίτης (Ιανουάριος 1974 – Αύγουστος 1974), ενώ τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης (1974 – 1981) Διοικητής της Τράπεζας διετέλεσε ο καθηγητής κ. Αδαμάντιος Πεπελάσης.

1.2.6. Η δεκαετία του 1980

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 η ΑΤΕ συνέχισε να λειτουργεί ως μη κερδοσκοπικός τραπεζικός οργανισμός κοινωφελούς χαρακτήρα, με στόχους τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής του αγροτικού πληθυσμού, τη συγκράτησή του στην ύπαιθρο και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα. Βασικές προϋποθέσεις για την υλοποίηση των στόχων της ΑΤΕ αποτελούσαν η εντατικότερη κινητοποίηση και η αποτελεσματικότερη κατανομή των αποταμιεύσεων, έτσι ώστε να περιοριστεί η διαρροή τους σε μη παραγωγικές δραστηριότητες.

¹⁹ Σπαθής Π. (2000), σελ. 224

²⁰ Σημειώνεται ωστόσο ότι η αγροτική οικονομία εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει εγγενείς αδυναμίες, όπως ο μικρός και κατακερματισμένος αγροτικός κλήρος, που στα μέσα της δεκαετίας του '70 δεν ξεπερνούσε κατά μέσο όρο τα 35 στρέμματα έναντι 165 του αντίστοιχου μέσου όρου της ΕΟΚ.

Στην δεκαετία αυτή, διεύρυνε το δίκτυο των καταστημάτων της, προχώρησε σε εκσυγχρονισμό των υποδομών και αναδιάρθρωση των υπηρεσιών της, απέκτησε το πρώτο ολοκληρωμένο σύστημα μηχανογράφησης και έθεσε τις βάσεις για την ανανέωση του εταιρικού της προσώπου. Έδωσε προτεραιότητα στην αύξηση των καταθέσεων, πετυχαίνοντας μέχρι τα μέσα της επόμενης δεκαετίας το δεύτερο μεγαλύτερο μερίδιο καταθέσεων στο σύνολο του τραπεζικού κλάδου, αποσκοπώντας να καλύψει τις κεφαλαιακές της ανάγκες με υγιείς πόρους και να αυτονομηθεί από τα κεφάλαια της ΤτΕ. Ταυτόχρονα διεύρυνε με ικανοποιητική επιτυχία το φάσμα των εργασιών της, δραστηριοποιούμενη στις εργασίες συναλλάγματος και εξυπηρέτησης εξαγωγικού εμπορίου καθώς και στις εργασίες κίνησης κεφαλαίων και αξιών. Στο πλαίσιο της διεύρυνσης των εργασιών της, μελέτησε την ίδρυση εταιρίας χρηματοδοτικής μίσθωσης (Leasing) και για την έκδοση πιστωτικών καρτών και αποφάσισε την ίδρυση ανωνύμων εταιριών χρηματιστηριακών δραστηριοτήτων, όπως εταιρία επενδύσεων χαρτοφυλακίου και εταιρία διαχείρισης αμοιβαίων κεφαλαίων. Η αποφάσεις αυτές ωστόσο υλοποιήθηκαν την επόμενη δεκαετία.

Οι χορηγήσεις της ΑΤΕ αφ' ενός μεν αποσκοπούσε αφορούσαν τη χρηματοδότηση του πρωτογενή τομέα παραγωγής, αφ' ετέρου δε τη χρηματοδότηση ειδικών δραστηριοτήτων των Συνεταιριστικών Οργανώσεων προκειμένου να αποκτήσουν την απαιτούμενη υποδομή για να αναλάβουν ενεργό ρόλο στο κύκλωμα εμπορίας των αγροτικών προϊόντων. Προτεραιότητα δόθηκε επίσης στη δανειοδότηση έργων που εντασσόταν στον αναπτυξιακό νόμο 1262/1982 και σε χρηματοδοτικά προγράμματα της ΕΟΚ, ενώ αξίζει να αναφερθεί ότι η ΑΤΕ συμμετέχει από το 1988 στην υλοποίηση εθνικών και κοινοτικών αναπτυξιακών προγραμμάτων. Ακόμη, στα τέλη της δεκαετίας, η ΑΤΕ καινοτομεί καθώς δραστηριοποιήθηκε στον τομέα των αποκρατικοποιήσεων έχοντας ως κυριότερα παραδείγματα την εισαγωγή στο ΧΑΑ δύο θυγατρικών της εταιριών: της Ελληνικής Βιομηχανίας Ζάχαρης και της Κεντρικής Τράπεζας της Ελλάδος.

Κατά την περίοδο 1980 – 1990 ως κομβικά σημεία για τη λειτουργία της ΑΤΕ μπορεί να θεωρηθούν η αλλαγή του τρόπου καθορισμού του χρηματοδοτικού της προγράμματος από το 1984 και η κατάργηση της κρατικής επιδότησης των καταθέσεων της από το 1988. Όσον αφορά το πρώτο, μέχρι το 1984 το ύψος το χρηματοδοτικού προγράμματος της ΑΤΕ και την κατανομή των πιστώσεων ανά κατηγορία καθόριζε η

ΤτΕ. Από το 1984 εφαρμόστηκε για όλες τις τράπεζες το κριτήριο της πιστωτικής επέκτασης, γεγονός που έδωσε στην ΑΤΕ την ευχέρεια να κατανέμει η ίδια κατά σκοπό το σύνολο των διαθέσιμων πόρων²¹. Στις αρχές τις δεκαετίας του 1990, με την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, το κριτήριο αυτό καταργήθηκε. Όσον αφορά την κρατική επιδότηση των καταθέσεων, η κατάργησή της από την 1^η Ιουλίου 1988 περιόρισε τη δυνατότητα της Τράπεζας να χορηγεί δάνεια με μειωμένο επιτόκιο στον αγροτικό τομέα, γεγονός που συνετέλεσε στη βαθμιαία σύγκλιση των αγροτικών και εξωαγροτικών επιτοκίων. Η εξέλιξη αυτή περιόρισε σε σημαντικό βαθμό τις αναπτυξιακές δυνατότητες της αγροτικής πίστης, η οποία από τη Μεταπολίτευση και ιδιαίτερα στη δεκαετία του '80 χρησιμοποιήθηκε εκτενώς από τις κυβερνήσεις για την εφαρμογή κοινωνικής και παρεμβατικής πολιτικής²², συνεχίζοντας δυστυχώς τη χρησιμοποίησή της για δημαγωγικούς σκοπούς που είχε εγκαινιάσει η Χούντα. Η πρακτική αυτή έφερε την ΑΤΕ σε εξαιρετικά δυσχερή θέση, ανέβαλλε τον εκσυγχρονισμό και κατά συνέπεια μείωνε τις δυνατότητες ανάπτυξης του Αγροτικού Τομέα.

Στη δεκαετία του '80 Διοικητές της ΑΤΕ ανέλαβαν οι Χρήστος Ροκόφυλλος (Οκτώβριος 1981 – Ιούλιος 1982), Βασίλειος Καφίρης (Ιούλιος 1982 – Ιούλιος 1987) και Θεόδωρος Δημόπουλος (Ιούλιος 1987 – Απρίλιος 1990).

1.2.7. Η μετατροπή σε Α.Ε. και η επέκταση στον εξωαγροτικό τομέα

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 το ελληνικό τραπεζικό σύστημα απελευθερώθηκε σταδιακά, επηρεαζόμενο από τις μεταβολές που έγιναν στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και από τις γενικότερες ανάγκες της εποχής. Τα επιτόκια χορηγήσεων και καταθέσεων απελευθερώθηκαν σταδιακά και οι τράπεζες απέκτησαν τη δυνατότητα, χωρίς περιορισμούς, να χρηματοδοτούν όλες σχεδόν τις δραστηριότητες καθορίζοντας οι ίδιες τους όρους δανειοδότησης. Η απελευθέρωση και ο εκσυγχρονισμός του τραπεζικού συστήματος οδήγησαν στη διεύρυνση των παρεχόμενων υπηρεσιών, με την ανάπτυξη νέων εργαλείων και στον αναπροσανατολισμό των τραπεζών που άρχισαν να δραστηριοποιούνται έντονα στον τομέα των χρηματοοικονομικών πράξεων (διαχείριση διαθεσίμων, ομόλογα, παράγωγα

²¹ Σταματούκος Γ. & Σπαθής Π. (1990), σελ. 315.

²² Σπαθής Π. (2000), σελ. 226

κλπ), με αποτέλεσμα τη μείωση της σημασίας των τόκων ως πηγής εσόδων. Παράλληλα ευνόησαν τη δημιουργία μικρών τραπεζών στον ελλαδικό χώρο και την αύξηση του ανταγωνισμού, παρά την ολιγοπωλιακή μορφή του τραπεζικού κλάδου, ενώ συνετέλεσαν και στη μείωση του περιθωρίου κέρδους²³.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΑΤΕ από το 1990 έθεσε ως στρατηγικό της στόχο τη μετατροπή της σε τράπεζα πολλαπλών δραστηριοτήτων (universal bank) και επέκτεινε τις δραστηριότητές της στον εξωαγροτικό τομέα, αναπτύσσοντας νέα χρηματοοικονομικά προϊόντα και υπηρεσίες. Το 1991 αποτελεί χρονιά – ορόσημο για την ΑΤΕ καθώς, μετά από 61 χρόνια λειτουργίας ως αυτόνομος τραπεζικός οργανισμός κοινωφελούς χαρακτήρα, μετατρέπεται σε ανώνυμη εταιρία ιδρύοντας παράλληλα έναν όμιλο εταιριών παροχής χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών. Ο θεσμικός μετασχηματισμός της ΑΤΕ υπαγορεύθηκε από τις κοινοτικές προβλέψεις περί ανταγωνισμού και κατέστη δυνατός χάρη στη στρατηγική της διοίκησης (Διοικητής Ε. Κεφαλογιάννης, Υποδιοικητής κ. Δ. Μηλιάκος). Έτσι, από το 1991 η ΑΤΕ δανειοδοτεί όλους τους τομείς της οικονομίας και ανταγωνίζεται με τους ίδιους όρους τις εμπορικές τράπεζες για την άντληση των αναγκαίων πόρων προσαρμόζοντας για το λόγο αυτό και την οργανωτική της δομή προς την κατεύθυνση αυτή²⁴. Συγχρόνως όμως, με την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, οι εμπορικές τράπεζες απέκτησαν και εκείνες δικαίωμα για παροχή πιστωτικών υπηρεσιών προς τον αγροτικό χώρο και έτσι η ΑΤΕ έρχεται για πρώτη φορά στην ιστορία της αντιμέτωπη με ανταγωνιστές στη δανειοδότηση του αγροτικού τομέα. Σε γενικές γραμμές, αυτό που εδραιώθηκε στη δεκαετία του '90 και εξακολουθεί να ισχύει έκτοτε, είναι ότι η ΑΤΕ έχει πάψει να ασκεί μονοπωλιακά την αγροτική πίστη και είναι πλέον υποχρεωμένη να δραστηριοποιείται στον ελεύθερο ανταγωνισμό του τραπεζικού συστήματος μαζί με τα υπόλοιπα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα της χώρας.

Με το Ν. 1914/1990, άρθρο 26 παρ. 1, μετατράπηκε σε ανώνυμη εταιρία με αριθμό Μητρώου 24402/06/Β/91/39 διατηρώντας την εμπορική επωνυμία «Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος» και την έδρα της στο νεοκλασικό Μέγαρο Σερπιέρη στον αριθμό 23 της οδού Ελευθερίου Βενιζέλου (Πανεπιστημίου). Το μετοχικό της κεφάλαιο ύψους 146 δισ. δρχ. περίπου προήλθε από την εισφορά του συνόλου του ενεργητικού και του

²³ Σπαθής Π. (2000), σελ. 228 – 229.

²⁴ Βλ. παρακάτω 1.3.3. «Η οργανωτική δομή»

παθητικού της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΦΕΚ 2960/8.7.1991). Η διάρκειά της ορίστηκε σε εκατό (100) έτη δηλαδή έως το 2091 και μπορεί να παραταθεί με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Μετόχων. Σκοπός της Τράπεζας, σύμφωνα με το άρθρο 5 του Καταστατικού της, είναι η εκτέλεση και η παροχή για λογαριασμό της και για λογαριασμό τρίτων κάθε τραπεζικής εργασίας και υπηρεσίας, που συμβάλλει στον εκσυγχρονισμό και στην ανάπτυξη της οικονομίας και ειδικότερα του αγροτικού τομέα²⁵. Σύμφωνα με την ταξινόμηση της ΕΣΥΕ (ΣΤΑΚΟΔ 91), η ΑΤΕ υπάγεται στον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας με κωδικό 651.90 «Δραστηριότητες άλλων ενδιάμεσων νομισματικών οργανισμών».

Η μετατροπή της νομικής μορφής της ΑΤΕ τη βρίσκει σε μια εξαιρετικά δύσκολη θέση, όσον αφορά την οικονομική της κατάσταση. Μέχρι το 1991, με κρατική παρέμβαση, δεν επιτρεπόταν στην ΑΤΕ η δανειοδότηση άλλων τομέων της οικονομίας πέραν του πρωτογενή, στερώντας της τη δυνατότητα να μειώσει εγκαίρως τους χρηματοπιστωτικούς κινδύνους που διέτρεχε διαφοροποιώντας το χαρτοφυλάκιο δανείων της²⁶. Έχει ήδη σημειωθεί ότι, από το 1967 το αγροτοπιστωτικό σύστημα χρησιμοποιήθηκε από τις κυβερνήσεις για την άσκηση δημαγωγικής πολιτικής, πρακτική που συνεχίστηκε και στη μεταπολιτευτική περίοδο, ιδιαίτερα από το 1981 και μετά, για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής, δημιουργώντας και συσσωρεύοντας επισφαλή δάνεια για την ΑΤΕ²⁷. Η μετατροπή της σε ανώνυμη εταιρία αποτέλεσε ένα αποφασιστικό βήμα για την αποδέσμευσή της από τον κυβερνητικό εναγκαλισμό, παρότι το σύνολο των μετοχών της παρέμεινε στο ελληνικό δημόσιο, και της

²⁵ Οι ακόλουθες δραστηριότητες που απαριθμούνται ενδεικτικά και όχι περιοριστικά, εμπίπτουν στο σκοπό της Τράπεζας: 1) Η χορήγηση οποιασδήποτε φύσης και μορφής δανείων και πιστώσεων προς φυσικά (αγρότες ή μη) ή νομικά πρόσωπα (Συνεταιρισμούς, εταιρίες κ.λ.π.) με εμπράγματη ή προσωπική ασφάλεια στο εσωτερικό ή εξωτερικό, 2) η προεξόφληση ή είσπραξη με προμήθεια για λογαριασμό της ή για λογαριασμό τρίτων, συναλλαγματικών, τοκομεριδίων, ενεχυρογράφων και οποιωνδήποτε αξιόγραφων, καθώς και η διαπραγμάτευση ή η αναπροεξόφλησή τους, 3) η αγορά και πώληση χρυσού και συναλλάγματος, καθώς και κάθε εργασία με συνάλλαγμα, η αγοροπωλησία χρηματογράφων και άλλων αξιών για λογαριασμό τρίτων και η παροχή εγγυήσεων υπέρ τρίτων, 4) οι προκαταβολές έναντι φορτωτικών και η χορήγηση πιστώσεων για την παραλαβή φορτωτικών στο εσωτερικό ή εξωτερικό, 5) η αποδοχή χρηματικών καταθέσεων κάθε μορφής και όρων, καθώς και η λειτουργία ταμειευτηρίου, 6) η σύνταξη κάθε είδους δανείων ή άλλων συμβάσεων από το εσωτερικό ή το εξωτερικό και η έκδοση ομολογιακών δανείων, 7) η αντιπροσώπευση και πρακτόρευση άλλων τραπεζών ή πιστωτικών οργανισμών του εσωτερικού ή εξωτερικού, 8) η λειτουργία θυρίδων ή θησαυροφυλακίων, 9) η έκδοση και διαχείριση οποιουδήποτε μέσου πληρωμής (πιστωτικών καρτών, ταξιδιωτικών επιταγών, πιστωτικών επιστολών κ.λ.π.), 10) η ίδρυση και λειτουργία κάθε μορφής και σκοπού επιχειρήσεων και εταιριών, καθώς και η συμμετοχή σε ήδη λειτουργούσες, 11) η συνεργασία με ελληνικές, κοινοτικές και άλλες εταιρίες του εξωτερικού.

²⁶ Σπάθης Π., (2000), σελ. 224.

²⁷ Σπάθης Π., (2000), σελ. 224 – 225.

εξασφάλισε περισσότερη διοικητική αυτοδυναμία, μεγαλύτερη ευελιξία και ισχυροποίηση της οικονομικής της θέσης. Προκειμένου όμως η ΑΤΕ να είναι βιώσιμη με τη νέα της μορφή, ήταν αναγκαίο να εξυγιάνει το χαρτοφυλάκιο δανείων. Η εξυγίανση του χαρτοφυλακίου της αποτέλεσε έναν από τους πέντε μακροχρόνιους στρατηγικούς άξονες δράσης της ΑΤΕ, για την υλοποίηση του οποίου αποφασιστικής σημασίας ήταν η αναγνώριση και η κάλυψη των υποχρεώσεων του Δημοσίου ύψους 500 δισεκατομμυρίων δραχμών, που προέρχονταν από συμβάσεις μεταξύ Δημοσίου και ΑΤΕ ή από την άσκηση παρεμβατικού έργου από τις Συνεταιριστικές Οργανώσεις κατ' εντολή και για λογαριασμό του κράτους. Η νομοθετική ρύθμιση που έγινε για το σκοπό αυτό το 1994 (Ν. 2198/94), αποκατέστησε το δείκτη κεφαλαιακής επάρκειας και την αξιοπιστία της ΑΤΕ στη διεθνή αγορά -παράγοντες απαραίτητοι για τη βιωσιμότητα κάθε τραπεζικού οργανισμού- και έτσι «... αποφεύχθηκε η κατάρρευση της Τράπεζας»²⁸. Τους υπόλοιπους τέσσερις στρατηγικούς άξονες αποτελούσαν η ανάπτυξη των παραδοσιακών δραστηριοτήτων της ΑΤΕ και η διεύρυνση των προσφερόμενων υπηρεσιών της, ο οργανωτικός, λειτουργικός και μηχανογραφικός εξοπλισμός, η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και η επέκταση και η αναβάθμιση της παρουσίας της στις αγορές του εξωτερικού και ιδιαίτερα στα Βαλκάνια²⁹.

Από το 1997 στρατηγικό στόχο της τράπεζας αποτέλεσε, εκτός από τη μετεξέλιξή της σε Τράπεζα Πολλαπλών Δραστηριοτήτων, η μετοχοποίηση και η εισαγωγή της στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών (Χ.Α.Α.)³⁰. Στα τέλη του ίδιου έτους (Δεκέμβριος 1997) η ΑΤΕ, με στόχο την κερδοφορία της, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς της και την καλύτερη εξυπηρέτηση των πελατών της, προέβη στη σύναψη τριετούς συμφωνίας με Κοινοπραξία Εταιριών Συμβούλων για τη συνολική αναδιοργάνωσή της. Το έργο της αναδιοργάνωσης – ανασυγκρότησης περιελάμβανε πέντε επιμέρους ενότητες: α) τη στρατηγική ανάπτυξης αγορών, β) τον ανασχεδιασμό και αναδιοργάνωση των δομών, διαδικασιών, συστημάτων και τεχνικών διοίκησης, γ) συστήματα διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού, δ) συστήματα πληροφορικής – τεχνολογίας και ε) επείγουσες παρεμβάσεις (Dealing Room, Συστήματα ελέγχου κεφαλαιακής επάρκειας, Διαχείριση συνολικού τραπεζικού κινδύνου, Εξυγίανση χαρτοφυλακίου, Συστήματα μισθοδοσίας

²⁸ ΑΤΕ, Έκθεση Εργασιών 1994, , σελ. 10

²⁹ ΑΤΕ, Εκθέσεις Εργασιών 1993 – 1997.

³⁰ ΑΤΕ, Έκθεση Εργασιών 1997, σελ. 4

κ.ά.)³¹. Η οργανωτική και λειτουργική ανασυγκρότηση της Τράπεζας αποτελούσε ρητή πρόβλεψη στο πλαίσιο του στρατηγικού σχεδίου που εκπονήθηκε σε συνεργασία με τα Υπουργεία Γεωργίας και Εθνικής Οικονομίας & Οικονομικών και είχε στόχο την ενίσχυση της κεφαλαιακής επάρκειας και την οικονομική εξυγίανση της Τράπεζας³². Η επίτευξη των στόχων αυτών, αποτελούσε απαραίτητη ενέργεια ώστε να εξασφαλιστούν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις για την επιτυχή εισαγωγή της ΑΤΕ στο ΧΑΑ³³. Το 1999 αποτέλεσε έτος – σταθμό για την εφαρμογή του στρατηγικού αυτού σχεδίου. Η ουσιαστική εφαρμογή του Ν. 2538/97 από το συγκεκριμένο έτος επέτρεψε την τελική κάλυψη υποχρεώσεων ύψους 20 δισ. δραχμών με έκδοση ομολογιακού δανείου και 89,6 δισ. δραχμών με μεταβίβαση μετοχών κρατικού ενδιαφέροντος (ΟΤΕ, ΕΛΠΕ και ΚΑΕ)³⁴. Έτσι επιτεύχθηκε ο στόχος ουσιαστικής ενίσχυσης της κεφαλαιακής επάρκειας και διευκολύνθηκε η επίτευξη του στόχου της οικονομικής εξυγίανσης. Παράλληλα, είχε ήδη ολοκληρωθεί το μεγαλύτερο τμήμα των εργασιών ανασυγκρότησης της Τράπεζας, που αποτελούσε το αντικείμενο ξεχωριστής υπηρεσιακής μονάδας (Δ/ση Ανασυγκρότησης)³⁵.

Μια ακόμη αλλαγή κατά τη δεκαετία του 1990, είναι ότι η ΑΤΕ παύει να ασκεί την εποπτεία και τον έλεγχο των Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων (ΑΣΟ), που από τη σύστασή της αποτελούσε μια από τις βασικές της λειτουργίες. Το 1997 ήταν το τελευταίο έτος που η ΑΤΕ άσκησε το έργο του ελέγχου της νόμιμης λειτουργίας των Συνεταιριστικών Οργανώσεων, των Κοινοπραξιών και των Συνεταιριστικών Εταιριών, αλλά και της υποβοήθησης της ανάπτυξής τους, καθώς με τον Ν. 2538/97 το έργο αυτό πέρασε και πάλι στο Υπουργείο Γεωργίας. Στο τέλος του έτους, 491 ΑΣΟ ασκούσαν βραχυπρόθεσμη πίστη και 37 μεσοπρόθεσμη, ενώ ο συνολικός αριθμός των ΑΣΟ που εξυπηρετούνταν από την ΑΤΕ έφτανε τους 7.200 πρωτοβάθμιους με 925.000 μέλη (φυσικά πρόσωπα), 143 Συνεταιριστικές Οργανώσεις Ανώτερου Βαθμού (Ενώσεις, Κοινοπραξίες, Κεντρικές Ενώσεις) και 75 Συνεταιριστικές Μονάδες Εταιρικής Μορφής, αναδεικνύοντας έτσι το εύρος και τον όγκο του επιτελούμενου έργου της ΑΤΕ. Ωστόσο η Τράπεζα συνέχισε μέχρι και το 1999, που καταργήθηκαν η Δ/ση Συνεταιρισμών, οι Γεωτεχνικές Επιθεωρήσεις και οι Επιθεωρήσεις Συνεταιρισμών, να

³¹ ΑΤΕ, Έκθεση εργασιών 1997, σελ. 54

³² ΑΤΕ, Έκθεση Εργασιών 1999, σελ. 4

³³ ό.π. σελ. 8

³⁴ ό.π. σελ. 40 – 41

³⁵ ό.π., σελ. 52 – 54

στηρίζει τις ΑΣΟ για ανάπτυξη και καλύτερη εξυπηρέτηση των αγροτών, παρέχοντάς τους τεχνοοικονομική υποστήριξη, συμβάλλοντας στη ρύθμιση των χρεών τους προς αυτήν στο πλαίσιο του Ν. 2538/97 και προσπαθώντας για την καλύτερη οργάνωση των ΑΣΟ που ασχολούνταν με τη βραχυπρόθεσμη αγροτική πίστη και τη συγκέντρωση καταθέσεων³⁶.

Η απόφαση για μετατροπή της ΑΤΕ σε τράπεζα πολλαπλών δραστηριοτήτων και για διεύρυνση των δραστηριοτήτων της, οδήγησαν στην ίδρυση ενός Ομίλου εταιριών. Από την προηγούμενη δεκαετία είχαν εδραιωθεί οι νέες εταιρίες του Ομίλου ΑΤΕ στον κλάδο των ασφαλειών (Αγροτική Ασφαλιστική και Αγροτική Ζωής & Υγείας) και στον κλάδο της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών και κατασκευαστικών μελετών (Αγροτική Τεχνική), ενώ στις αρχές της δεκαετίας του '90 ιδρύθηκαν οι ανώνυμες εταιρίες, ΑΤΕ Leasing (χρηματοδοτική μίσθωση, 1992), ΑΤΕ Κάρτα (πιστωτικές κάρτες, 1992) και ΑΤΕ ΑΕΔΑΚ (διαχείριση αμοιβαίων κεφαλαίων, 1993). Ακολούθησε η ίδρυση των εταιριών ΑΤΕ Χρηματιστηριακή (1996), ΑΤΕ Finance (1998) και ΑΤΕ Συμμετοχών (1999) και η μεταβολή του αντικειμένου εργασιών και μετεξέλιξη της Αγροτικής Τεχνικής στην ΑΤΕ Αξιοποίησης Ακινήτων (1999). Στο τέλος του 1999 ο Όμιλος Εταιριών ΑΤΕ αποτελούνταν από 17 εταιρίες, εκ των οποίων οι 8 ανήκαν στον χρηματοπιστωτικό τομέα, οι 2 στον κλάδο των ασφαλειών και οι υπόλοιπες 7 σε άλλους κλάδους. Παράλληλα, η ΑΤΕ διέθετε συμμετοχές σε ακόμη 31 εταιρίες με τη συνολική τρέχουσα αξία των συμμετοχών της να διαμορφώνεται στα 550 δισεκατομμύρια δραχμές³⁷.

Στη δεκαετία του '90 Διοικητές της Τράπεζας διετέλεσαν οι Μανόλης Κεφαλογιάννης (Απρίλιος 1990 – Οκτώβριος 1993), Δημήτριος Κανελλόπουλος (Οκτώβριος 1993 – Δεκέμβριος 1996), Χρήστος Παπαθανασίου (Δεκέμβριος 1996 – Οκτώβριος 1997) και Πέτρος Λάμπρου (Οκτώβριος 1997 – Απρίλιος 2004).

1.2.8. Από το 2000 μέχρι σήμερα

Η τρέχουσα δεκαετία για την ΑΤΕ χαρακτηρίζεται από την εισαγωγή της μετοχής της στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών (ΧΑΑ), την ολοκλήρωση της διαδικασίας ανασυγκρότησης και μετασχηματισμού που είχε ξεκινήσει από το 1998, την αλλαγή της

³⁶ ό.π., σελ. 46

³⁷ ό.π., σελ. 60 – 61

εταιρικής της ταυτότητας με την καθιέρωση του λογοτύπου ATEbank και την επέκτασή της στα Βαλκάνια.

Το 2000, καθώς προχωρούσε η αναδιοργάνωση και ο λειτουργικός εκσυγχρονισμός της ΑΤΕ, δημιουργήθηκαν και οι προϋποθέσεις για την κεφαλαιακή ενίσχυση και τη μετοχοποίηση της Τράπεζας, που ολοκληρώθηκε το Δεκέμβριο του ίδιου έτους (Ν. 2733/99 και 2843/00). Έχοντας ήδη θέσει τα θεμέλια για τη μετοχοποίησή της, με τη διάθεση μετοχοποιήσιμων τίτλων, πραγματοποίησε με επιτυχία αύξηση μετοχικού κεφαλαίου για την εισαγωγή της στο ΧΑΑ, παρά τη δυσμενή χρηματιστηριακή συγκυρία. Η μετοχή της ΑΤΕ διαπραγματεύεται στο ΧΑΑ από τις 19 Ιανουαρίου 2001.

Το 2000 επίσης ξεκίνησαν, με βάση τον πελατοκεντρικό σχεδιασμό, η εφαρμογή της νέας δομής των Κεντρικών Διευθύνσεων της Τράπεζας με την έναρξη λειτουργίας νέων Διευθύνσεων και, πιλοτικά σε δύο Καταστήματα, ο νέος τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των Καταστημάτων. Το έργο της αναδιοργάνωσης των Κεντρικών Διευθύνσεων ολοκληρώθηκε τυπικά το 2001. Ωστόσο το Οργανόγραμμα της Τράπεζας εξελίσσεται συνεχώς με δημιουργία, συγχώνευση, αναβάθμιση ή/και κατάργηση Διευθύνσεων, Υποδιευθύνσεων και Τμημάτων³⁸. Ο μετασχηματισμός και η μετάπτωση του Δικτύου των Καταστημάτων στο νέο τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας (Roll Out) ολοκληρώθηκε το 2005 και από την 1^η Ιανουαρίου 2006 όλα τα Καταστήματα της ΑΤΕ λειτουργούν με βάση την πελατοκεντρική φιλοσοφία. Ο μετασχηματισμός του Δικτύου ολοκληρώθηκε και τυπικά το 2007³⁹.

Κατά την τρέχουσα δεκαετία η Τράπεζα, ακολουθώντας πολιτικές εξυγίανσης, βελτιώνοντας την ανταγωνιστικότητα και την αποτελεσματικότητα του Δικτύου της, πέτυχε σημαντικούς ρυθμούς ανάπτυξης που απεικονίζονται στις οικονομικές καταστάσεις της Τράπεζας και του Ομίλου. Το έτος 2005 υλοποιήθηκε με επιτυχία αύξηση μετοχικού κεφαλαίου ύψους €1,19 δισ., η οποία επέτρεψε την αντιμετώπιση ζητημάτων που ανέδειξε η εφαρμογή από το ίδιο έτος των Διεθνών Προτύπων Χρηματοοικονομικής Πληροφόρησης (Διεθνών Λογιστικών Προτύπων) και συνέβαλε στην ουσιαστική εξυγίανση των οικονομικών καταστάσεων της Τράπεζας. Επίσης, η ΑΤΕ εφάρμοσε το Ν. 3259/04 για τα «πανωτόκια» ευνοώντας συνολικά 63.220

³⁸ βλ παρακάτω 1.3.3. «Η οργανωτική δομή»

³⁹ Με την Εγκύκλιο Διοίκησης 233/2007 από τις 5 Οκτωβρίου 2007 καταργήθηκε η μέχρι τότε ταξινόμηση των Καταστημάτων της ΑΤΕ σε «Κατηγορίες» και εφαρμόστηκε επίσημα η ταξινόμησή τους σε «Οργανωτικούς Τύπους» σύμφωνα με το νέο τρόπο λειτουργίας.

οφειλέτες από τους οποίους οι 54.000 ήταν αγρότες. Οι διαγραφές χρεών από την ATEbank ανήλθαν σε € 1.8 δισεκατ. από τα οποία τα € 1,1 δισεκατ. αφορούσαν χρέη αγροτών. Ακόμη, το 2005, έγινε εισαγωγή της μετοχής της ATEbank στο δείκτη FTSE/Athex20 των επιχειρήσεων υψηλής κεφαλαιοποίησης, ενώ την ίδια χρονιά προχώρησε στην αλλαγή της εταιρικής ταυτότητάς της με καθιέρωση του λογοτύπου ATEbank και με μετασχηματισμό της εικόνας των καταστημάτων και των ATMs. Το 2006 ολοκληρώθηκε η διάθεση 65.000.000 μετοχών της ATEbank που κατείχε το Ελληνικό Δημόσιο, μειώνοντας το ποσοστό της συμμετοχής του στο μετοχικό κεφάλαιο της ATEbank σε 77,31%.

Τέλος, στη διάρκεια της τρέχουσας δεκαετίας η ATEbank προχώρησε σε αναδιάταξη των εταιριών του Χρηματοπιστωτικού της Ομίλου, με στόχο τη σταδιακή αποχώρησή της από κλάδους εκτός του χρηματοπιστωτικού, και από το 2006 άρχισε να επεκτείνεται στα Βαλκάνια με την εξαγορά της ρουμανικής τράπεζας MINDBank (νυν ATEbank Romania), της σερβικής AIK Banka και την έκδοση άδειας για τραπεζοασφαλιστικές εργασίες στη Ρουμανία. Σήμερα η ATEbank είναι επικεφαλής ενός Ομίλου που αποτελείται από 19 εταιρίες που δραστηριοποιούνται κυρίως στον χρηματοπιστωτικό τομέα, αλλά και στους τομείς των ασφαλειών και της μεταποίησης γεωργικών προϊόντων. Το 2007 τον Όμιλο Εταιριών ATEbank συγκροτούσαν, εκτός από τη μητρική, 19 θυγατρικές ή συγγενείς εταιρίες, εκ των οποίων δέκα (10) ανήκουν στον χρηματοπιστωτικό τομέα, μια (1) στον κλάδο των ασφαλειών και οι υπόλοιπες οκτώ (8) σε κλάδους εκτός του χρηματοπιστωτικού. (Πίνακας 1.1) Συνολικά η ATEbank συμμετέχει σε τριάντα εννέα (33) εταιρίες εκ των οποίων οι έξι (6) δραστηριοποιούνται στο εξωτερικό.

Πίνακας 1.1 Εταιρίες Ομίλου ΑΤΕbank, 2007

A/A	ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΘΥΓΑΤΡΙΚΗΣ / ΣΥΓΓΕΝΟΥΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ	ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ
ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			
1	FIRST BUSINESS BANK A.E.	Τράπεζα	49,00%
2	ATE LEASING A.E.	Leasing	99,91%
3	ATE KAPTA A.E.	Διαχείριση πιστωτικών καρτών	99,68%
4	ATE ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ Α.Ε.Π.Ε.Υ.	Χρηματιστηριακή	94,68%
5	ATE Α.Ε.Δ.Α.Κ.	Διαχείριση αμοιβαίων κεφαλαίων	92,68%
6	ATE ΤΕΧΝΙΚΗ – ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ Α.Ε.	Real estate	91,42%
7	ATE RENT A.E.	Leasing	99,11%
8	ABG FINANCE INTERNATIONAL P.L.C.	Finance	100,00%
9	ATEBANK ROMANIA S.A.	Τράπεζα	87,21%
10	AIK BANKA	Τράπεζα	20,83%
ΜΗ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			
11	ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ Α.Ε.	Ασφαλιστική	84,08%
12	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΖΑΧΑΡΗΣ Α.Ε.	Βιομηχανία ζάχαρης	82,33%
13	ΣΕΚΑΠ Α.Ε.	Βιομηχανία σιγαρέτων	45,12%
14	ΔΩΔΩΝΗ Α.Ε.	Βιομηχανία γάλακτος	67,77%
15	ΕΛΒΙΖ Α.Ε.	Βιομηχανία ζωοτροφών	99,82%
16	ΡΟΔΟΠΗ Α.Ε.	Βιομηχανία γάλακτος	75,41%
17	ΕΤΑΝΑΛ Α.Ε.	Διαχείριση ιχθυοκαλλιεργειών	75,00%
18	ATE ADVERTISING	Διαφημιστική	64,88%
19	ATEExcelixi	Εκπαιδευτικό & συνεδριακό κέντρο	99,20%

Πηγή: Ετήσιο Δελτίο ΑΤΕbank 2007

Στα τέλη του 2007, η Τράπεζα απασχολούσε 5801 άτομα, διέθετε 470 σύγχρονα Καταστήματα καλύπτοντας το σύνολο της ελληνικής επικράτειας και 1 Κατάστημα στη Γερμανία (Φραγκφούρτη). Διοικητής της ΑΤΕbank από τον Απρίλιο του 2004 είναι ο κ. Δημήτριος Μηλιάκος, ο οποίος είχε διατελέσει Υποδιοικητής της την περίοδο 1990 – 1993. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κ. Μηλιάκος προέρχεται από το προσωπικό της ΑΤΕ, καθώς προσλήφθηκε το 1977 και εργάστηκε στη Διεύθυνση Μελετών και Προγραμματισμού. Υποδιοικητές διατελούν ο κ. Βασίλειος Δρούγκας, επίσης προερχόμενος από τις τάξεις της ΑΤΕ, και ο κ. Παναγιώτης Βαράγκης.

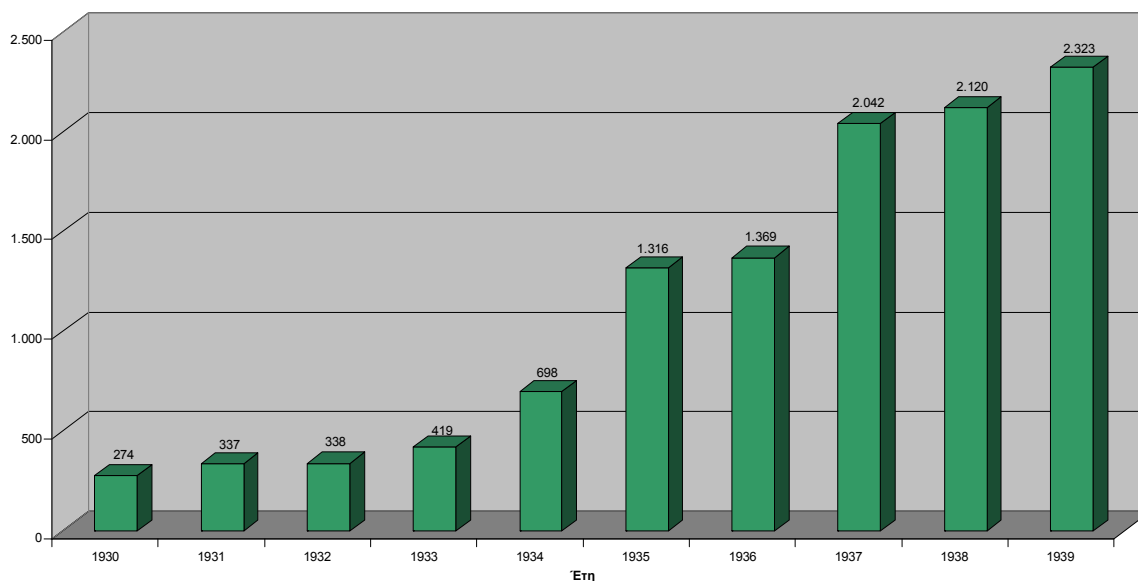
1.3. Η εξέλιξη βασικών μεγεθών της ΑΤΕ

1.3.1. Το ανθρώπινο δυναμικό

Το ανθρώπινο δυναμικό της ΑΤΕ κατά την έναρξη της λειτουργίας της προερχόταν κυρίως από την ΕΤΕ, αφού οι συμβατικές υποχρεώσεις της προέβλεπαν για τις ανάγκες

οργάνωσης της νέας τράπεζας την απόσπαση 300 περίπου υπαλλήλων, με εμπειρία σε θέματα αγροτικής πίστης⁴⁰. Το 1930 μετά από διαγωνισμό προσλαμβάνονται 45 άτομα για να καλύψουν θέσεις εποπτών συνεταιρισμών. Πρόκειται για τους πρώτους υπαλλήλους της ΑΤΕ⁴¹. Μέχρι τα τέλη του 1930 η ΑΤΕ απασχολούσε 243 υπαλλήλους και 31 κλητήρες. Μέχρι τα τέλη του 1939 ο αριθμός των υπαλλήλων της ΑΤΕ έφτασε τα 2.323 άτομα. (Διάγραμμα 1.1)

Διάγραμμα 1.1 Προσωπικό ΑΤΕ, 1930 - 1939



Πηγή: Απολογισμοί ΑΤΕ ετών 1930 – 1939

Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το προσωπικό της ΑΤΕ συμβάλλει στην εποποιία του 1940, καθώς η 28^η Οκτωβρίου 1940 βρίσκει περισσότερους από 1.200 υπαλλήλους

⁴⁰ Ν. 4332/1929, Άρθρο 31.

⁴¹ Ως επόπτες γεωργικών συνεταιρισμών β΄ τάξης προσλήφθηκαν οι 1) Κρίτσας Κ., 2) Γραμματικός Ε., 3) Λαμπρόπουλος Φ., 4) Λιάκος Γ., 5) Γιαμπάνης Δ., 6) Μανίνος Ι., 7) Καταβάτης Ι., 8) Ουζούνης Ι., 9) Κολτσιδόπουλος Θ., 10) Οικονομόπουλος Α., 11) Οικονομάκης Κ., 12) Ιατρού Α., 13) Βασιλειάδης Π., 14) Μαστροκόστας Κ. και 15) Κάρπος Χ. Ως επόπτες Δόκιμοι προσλήφθηκαν οι 1) Φραγκογιαννόπουλος Φ., 2) Παπαδημητρίου Χ., 3) Πανουσόπουλος Π., 4) Ρουμπέν Κ., 5) Δελφός Α., 6) Μαΐκελ Ε., 7) Καλύβης Ι., 8) Βόσκογλου Γ., 9) Κοντοδήμας Κ., 10) Αρχοντάκης Φ., 11) Μαρινέλλης Κ., 12) Μωραΐτης Ν., 13) Πόδας Κ., 14) Μπερνιδάκης Η., 15) Λαμπάκης Ν., 16) Σακελλαρίου Ξ., 17) Παπαπολυχρονίου Π., 18) Μαρωνίδης Γ., 19) Παπαδόπουλος Δ., 20) Σκούρας Κ., 21) Κανελλόπουλος Δ., 22) Μάνωλας Γ., 23) Χανής Χ., 24) Μάχος Δ., 25) Χατζηλάμπρος Α., 26) Τσαϊρίδης Κ., 27) Στρογγύλης Δ., 28) Πάτρας Α., 29) Τριανταφυλλίδης Ε. και 30) Ρουσάκης Ι., βλ. Κλήμης Α.Ν., (1988) σελ. 325.

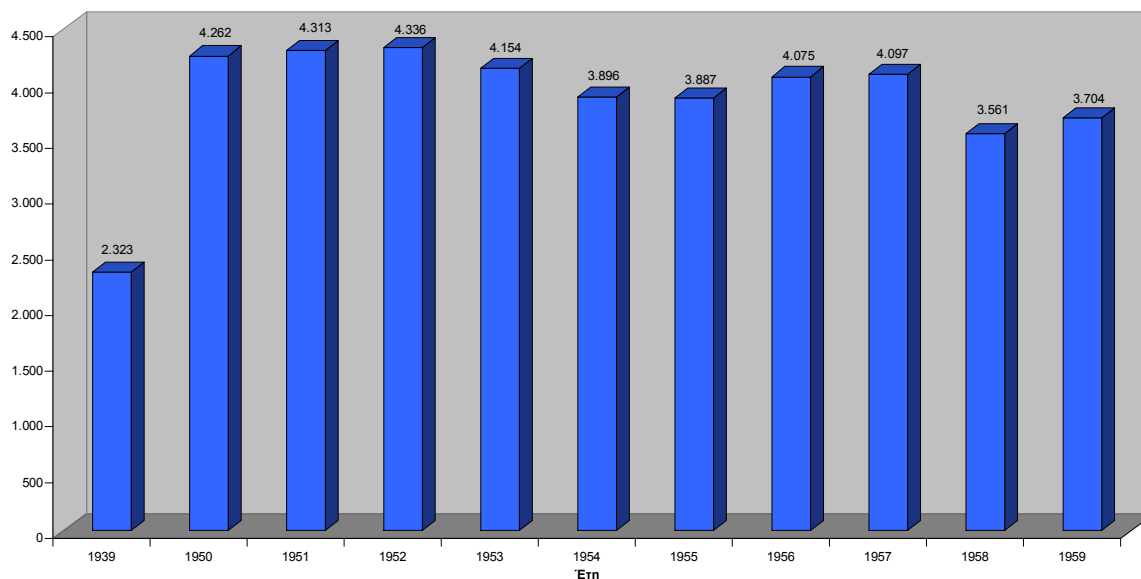
στο μέτωπο. Οι λιγοστοί υπάλληλοι που έμειναν στην υπηρεσία τους, εβρισκόμενοι σε πολιτική επιστράτευση, είχαν αναλάβει –και κατόρθωσαν– να φέρουν σε πέρας, εκτός από το δικό τους και το φόρτο εργασίας των συναδέλφων τους που στρατεύθηκαν, προκειμένου να εξασφαλίσουν την κανονική εκτέλεση των γεωργικών εργασιών, σύμφωνα με τις παραιτήσεις της Διοίκησης⁴². Αργότερα, πολλοί από τους υπαλλήλους της ΑΤΕ συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση και στη συνέχεια στον Εμφύλιο και ορισμένοι από αυτούς αντιμετώπισαν την πικρή εμπειρία της εξορίας λόγω των πολιτικών τους φρονημάτων.

Παρά τις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες της προηγούμενης περιόδου, το 1950, το προσωπικό της ΑΤΕ είχε σχεδόν διπλασιαστεί σε σχέση με το 1939 και ανερχόταν σε 4.262 υπαλλήλους (αύξηση 83%). Μέχρι το 1960 είχε μειωθεί κατά 10% (3.823 υπάλληλοι), λόγω του προγράμματος εθελουσίας εξόδου, που εφαρμόστηκε στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας και των περιορισμένων προσλήψεων, καταγράφοντας δύο χρόνια νωρίτερα, το 1958, το μικρότερο αριθμό στη μεταπολεμική ιστορία της ΑΤΕ (3.561) (Διάγραμμα 1.2). Μέχρι το 1966 ακολούθησε αύξηση κατά 39% (5.316 υπάλληλοι), η οποία το 1969 περιορίστηκε στο 27% (4.854 υπάλληλοι), εξαιτίας της σημαντικής μείωσης στη διετία 1967 – 1968, που πιθανότατα οφειλόταν στις διώξεις από το δικτατορικό καθεστώς λόγω πολιτικών φρονημάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο τέλος του 1967, οκτώ μήνες μετά το πραξικόπημα του Απριλίου, το προσωπικό μειώθηκε κατά 7% ή 370 υπαλλήλους σε σχέση με το 1966 (Διάγραμμα 1.3). Την επόμενη δεκαετία (1970 – 1979) το προσωπικό αυξήθηκε κατά 8% (από 5.021 σε 5.443 υπαλλήλους), ενώ οι αυξομειώσεις σε όλα τα έτη, εκτός από το 1971 (+6%), ήταν σχετικά μικρές, μεταξύ +2% και -3% (Διάγραμμα 1.4). Το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980 ακολούθησε η τελευταία μεγάλη αύξηση του προσωπικού της ΑΤΕ. Συγκεκριμένα, ενώ μεταξύ 1970 και 1980 η αύξηση του προσωπικού ήταν της τάξεως του 8,8% (από 5.021 σε 5.462), μεταξύ 1980 και 1985 η αύξηση είχε εκτοξευθεί στο 31,5% ανεβάζοντας τον αριθμό υπαλλήλων σε 7.181, που αποτελεί και το μεγαλύτερο αριθμό στην ιστορία της Τράπεζας. Από το 1986 ωστόσο παρατηρείται μείωση και το 1989 το προσωπικό ανερχόταν σε 6.434 άτομα, περιορίζοντας την αύξηση κατά τη δεκαετία του '80 στο 25% (Διάγραμμα 1.5). Η μείωση του προσωπικού συνεχίστηκε και στη δεκαετία του '90 και κατά μέσο όρο ανερχόταν σε 3% ετησίως. Το 1990 το

⁴² Εγκύκλιος 153/04-11-1940

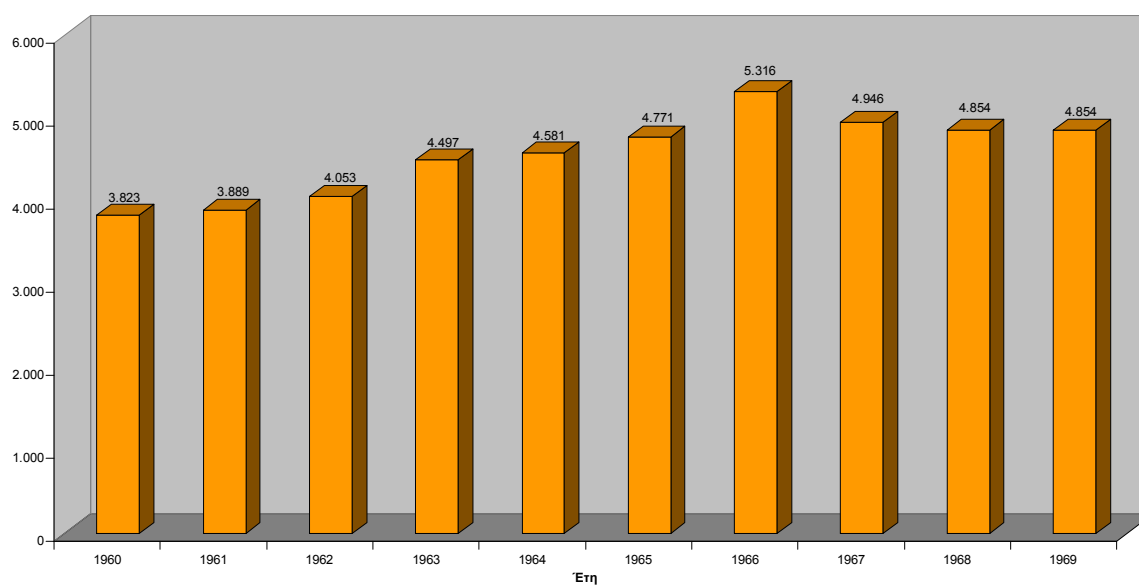
προσωπικό αριθμούσε 6.434 υπαλλήλους (-10% από το 1985), ενώ το 1999 με 5.446 βρισκόταν στα ίδια επίπεδα με το 1980 (5.462), παρουσιάζοντας συνολική μείωση 15% από το 1990 και 24% από το 1985. Ωστόσο σε σχέση με το 1998 ήταν αυξημένο κατά 1% τερματίζοντας τη συνεχόμενη πτωτική πορεία που είχε ξεκινήσει το 1986 και η οποία είχε ανακοπεί στιγμιαία μόνο το 1996 (Διάγραμμα 1.6). Την τρέχουσα δεκαετία η εξέλιξη του προσωπικού παρουσιάζει μεικτή τάση καθώς, εκτός από τα έτη 2000, 2002 και 2007 κατά τα οποία σημειώθηκε αύξηση σε σχέση με τα προηγούμενα (3%, 14% και 4% αντίστοιχα), τα υπόλοιπα έτη εμφανίζουν μείωση 3% κατά μέσο όρο. Συνολικά, την περίοδο 2000 – 2007 το προσωπικό αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 1%, παρουσιάζοντας αθροιστική αύξηση 3% σε σχέση με το 2000 και 7% σε σχέση με το 1999 (Διάγραμμα 1.7). Η εξέλιξη του προσωπικού της Τράπεζας καθ' όλη την μεταπολεμική περίοδο απεικονίζεται στο Διάγραμμα 1.8.

Διάγραμμα 1.2 Προσωπικό ΑΤΕ, 1939 και 1950 - 1959



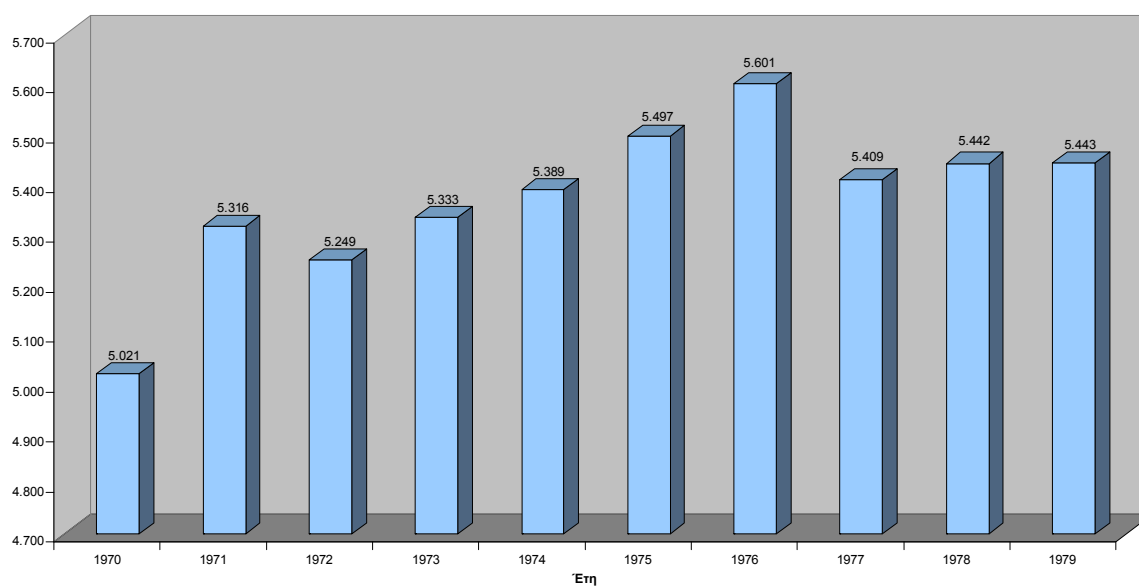
Πηγή: Απολογισμοί ΑΤΕ 1950 – 1959

Διάγραμμα 1.3 Προσωπικό της ΑΤΕ, 1960 - 1969



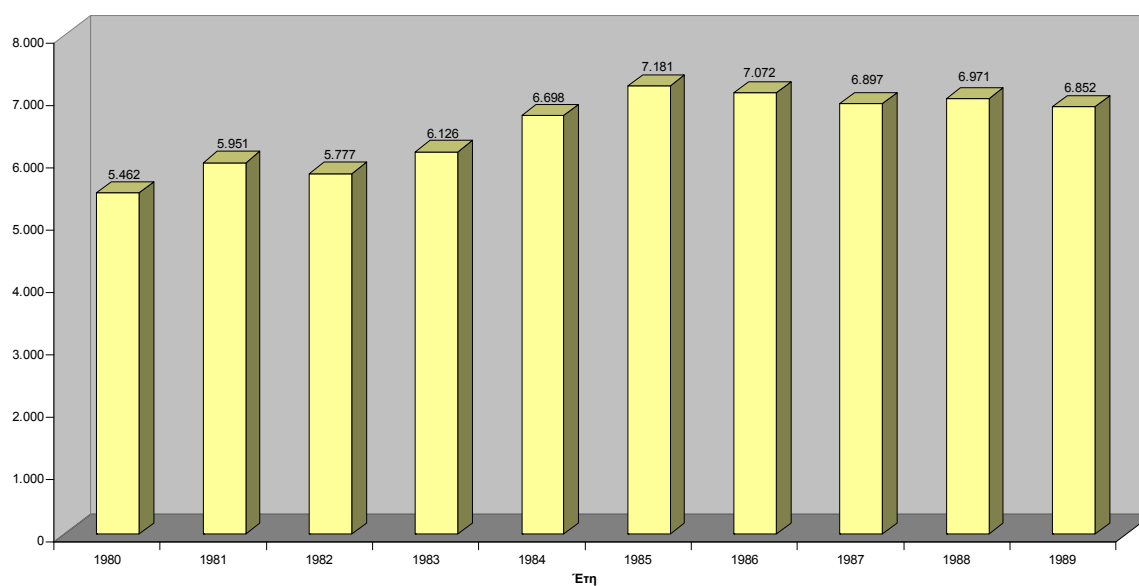
Πηγή: Εκθέσεις του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού

Διάγραμμα 1.4 Προσωπικό ΑΤΕ, 1970 - 1979



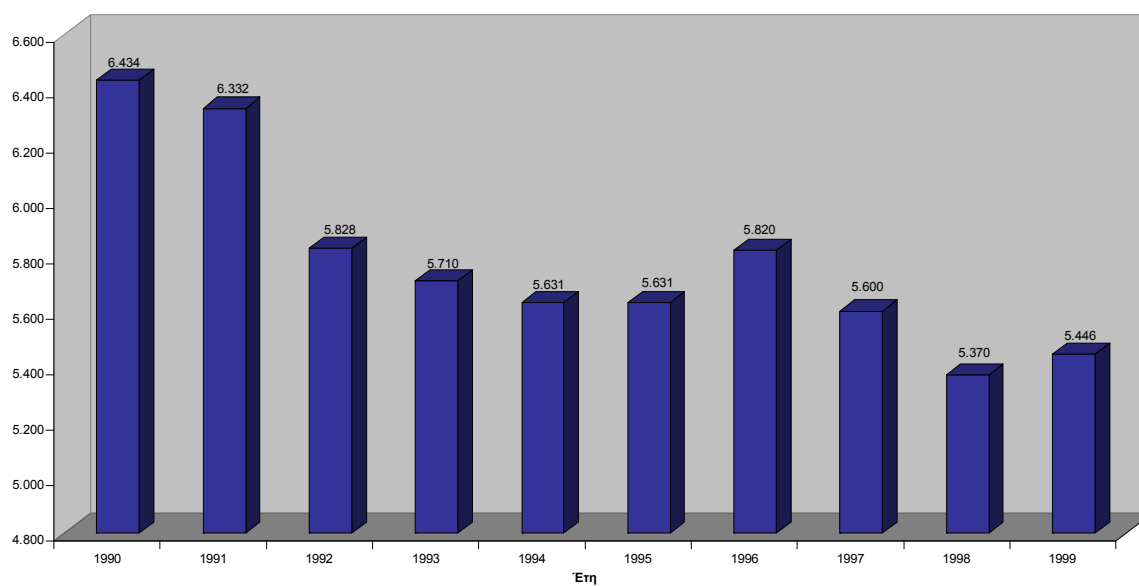
Πηγή: Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Διάγραμμα 1.5 Προσωπικό ΑΤΕ, 1980 - 1989



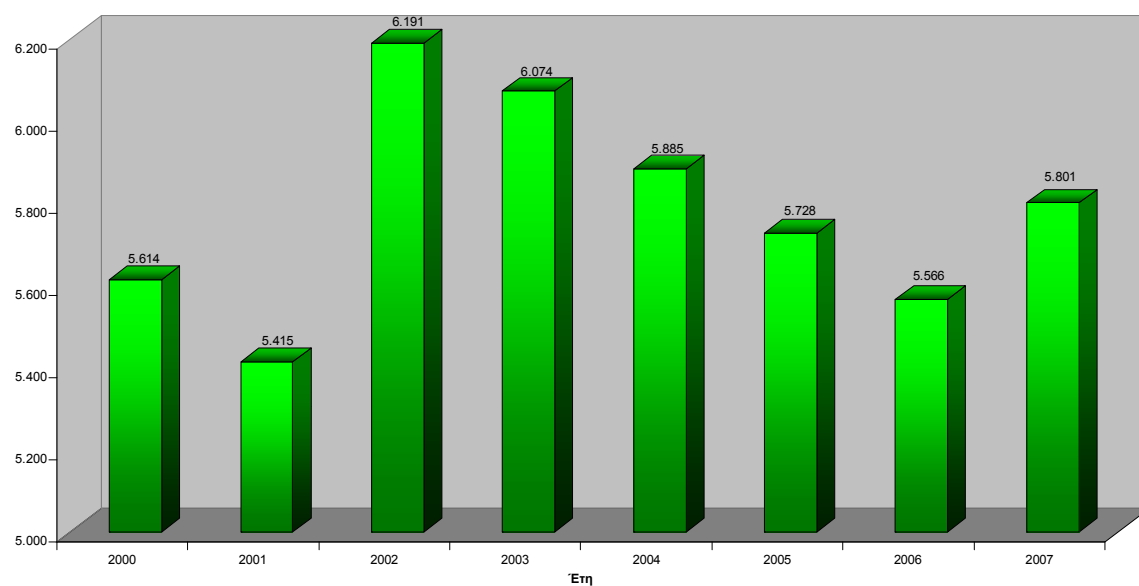
Πηγή: Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Διάγραμμα 1.6 Προσωπικό ΑΤΕ, 1990 - 1999



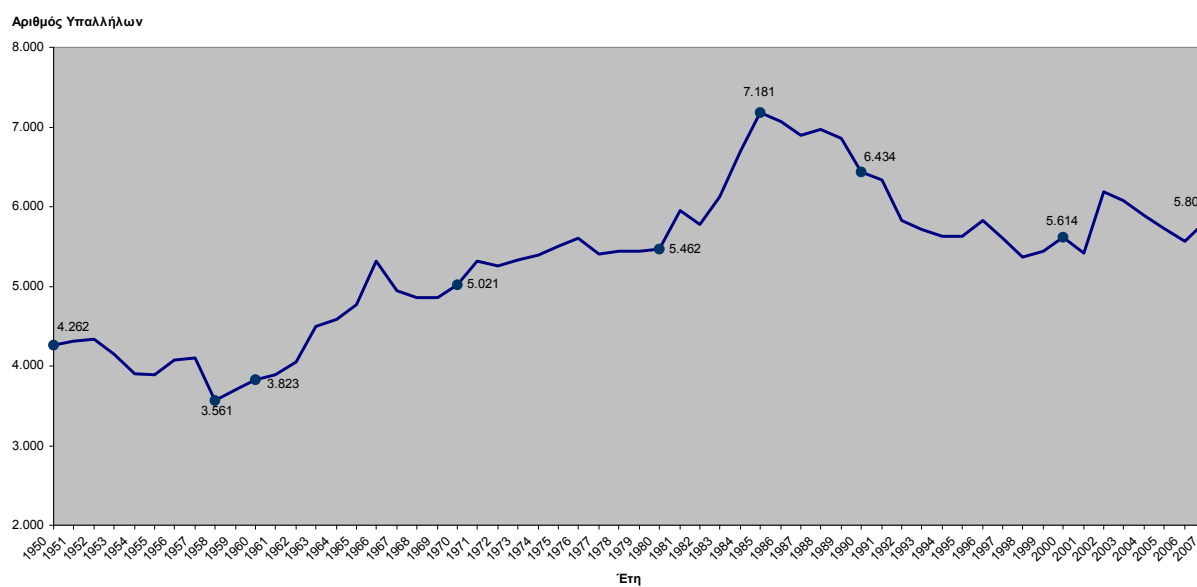
Πηγή: Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Διάγραμμα 1.7 Προσωπικό ΑΤΕ, 2000 - 2007



Πηγή: Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Διάγραμμα 1.8 Εξέλιξη Προσωπικού ΑΤΕ, 1950 - 2007



Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Όσον αφορά τη διάρθρωση του προσωπικού, η ΑΤΕ παραδοσιακά είχε στις τάξεις της εκτός από υπαλλήλους που ασχολούνται με τραπεζικές εργασίες και υπαλλήλους που η ειδικότητά τους αφορά τον αγροτικό τομέα, όπως λ.χ. γεωπόνους, δασοπόνους, γεωτεχνικούς, κτηνιάτρους κ.ά. Παράλληλα, απασχολεί και υπαλλήλους με υψηλή επιστημονική κατάρτιση στον οικονομικό τομέα και στον τομέα της αγροτικής οικονομίας, αλλά και υπαλλήλους ειδικούς στις εφαρμογές πληροφορικής, μηχανικούς και νομικούς. Σύμφωνα με τον Οργανισμό της ΑΤΕ το προσωπικό της διακρίνεται σε Κύριο και Βοηθητικό και εντάσσεται σε Κλάδους, ανάλογα με την ειδικότητα. Η συντριπτική πλειονότητα (83,4%) των υπαλλήλων της ΑΤΕ (στοιχεία 2006) ανήκει στον Κλάδο των Οικονομικών υπαλλήλων, ενώ οι υπάλληλοι του Γεωτεχνικού Κλάδου (γεωπόνοι, δασοπόνοι κτλ) ανέρχονται σε 3,9%, οι υπάλληλοι των λοιπών κλάδων (νομικοί, μηχανικοί, αναλυτές, προγραμματιστές κτλ) σε 5,6%. Το υπόλοιπο 7,1% αφορά το Βοηθητικό προσωπικό (Κλητήρες, Φύλακες, Τακτικό Προσωπικό Καθαριότητας).

1.3.2. Καταστήματα

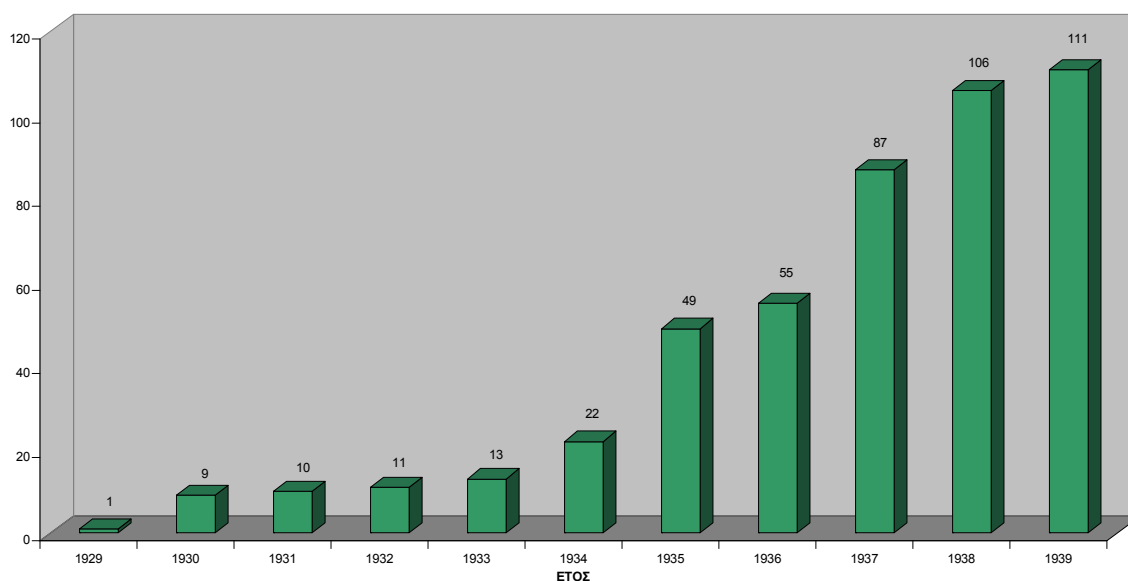
Το 1930, πρώτο έτος λειτουργίας της, η Τράπεζα διέθετε 9 Καταστήματα. Στο Κεντρικό Κατάστημα, που εγκαταστάθηκε στο Μέγαρο Σερπιέρη, εργάζονταν 77 υπάλληλοι και 17 κλητήρες. Άμεσα ιδρύθηκαν τα πρώτα οκτώ καταστήματα, στη Θεσσαλονίκη με 26 υπαλλήλους, στα Ιωάννινα με 6, στη Μυτιλήνη με 12, στα Χανιά με 14, στο Ηράκλειο με 22, στο Ρέθυμνο με 10, στον Άγιο Νικόλαο με 7 και στο Βάμμο με 5. Τα Καταστήματα αυτά στην ουσία αποτελούσαν το δίκτυο των πρώην τοπικών Γεωργικών Τραπεζών των «Νέων Χωρών». Αν και η ΑΤΕ είχε συμβατική υποχρέωση να μετατρέψει σε δικά της υποκαταστήματα μόνο εκείνα του Κοινοφελούς Ταμείου Κρήτης και της Γεωργικής Τράπεζας Αιγαίου, θεώρησε υψίστης σημασίας, τόσο για την ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα όσο και για εθνικούς λόγους, τη διατήρηση των υποκαταστημάτων στη Θεσσαλονίκη και στα Ιωάννινα.

Η ανάπτυξη του δικτύου Καταστημάτων της ΑΤΕ δεν εφάρμοσε το σύνθημας μοντέλο στο οποίο βασίζονται οι περισσότερες εμπορικές τράπεζες, ακολουθώντας την ανάπτυξη των συγκοινωνιών, των οδικών αρτηριών, των λιμανιών και των αεροδρομίων. Η ΑΤΕ ακολούθησε μια πολιτική συγκέντρωσης καταθέσεων από τα αστικά κέντρα και διάθεσής τους, υπό τη μορφή πιστώσεων, στις αγροτικές περιοχές. Η

θέση αυτή αποτέλεσε και τη βάση για τη χωροταξική κατανομή των Καταστημάτων της. Έτσι η ΑΤΕ ιδρύει Καταστήματα σε περιοχές που για πρώτη φορά στην ιστορία τους έρχονται σε επαφή με μια τράπεζα, όπως οι Σάπες, το Διδυμότειχο, η Σαμοθράκη, τα Κύθηρα, η Κύμη, η Αταλάντη, τα Νέα Μουδανιά κ.ά.

Στα πρώτα χρόνια, η ΑΤΕ χρησιμοποιούσε το δίκτυο της Εθνικής Τράπεζας. Σε πολλές πόλεις της χώρας, πριν από την ίδρυση ανεξάρτητων Καταστημάτων, είχε εγκαταστήσει Αντιπροσωπείες που συστεγαζόταν και συλλειτουργούσαν με τα Καταστήματα της ΕΤΕ. Ωστόσο, ήδη από το 1930, είχε διαπιστωθεί η αναγκαιότητα δημιουργίας ιδιόκτητων Καταστημάτων⁴³. Στο τέλος του 1939 το δίκτυο της ΑΤΕ αποτελούνταν από 39 Καταστήματα, 72 Πρακτορεία και Μόνιμα Συνεργεία⁴⁴ και 4 μόνιμες Αντιπροσωπείες, καλύπτοντας ολόκληρη τη χώρα. (Διάγραμμα 1.9) Όσον αφορά τη μορφή των Καταστημάτων της, η ΑΤΕ έδωσε ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να μην προκαλείται ο αγροτικός πληθυσμός. Έτσι τα κτίρια ήταν απλά, μετρίου μεγέθους και δεν διέθεταν πολυτελή χαρακτηριστικά.

Διάγραμμα 1.9 Καταστήματα ΑΤΕ, 1929 - 1939



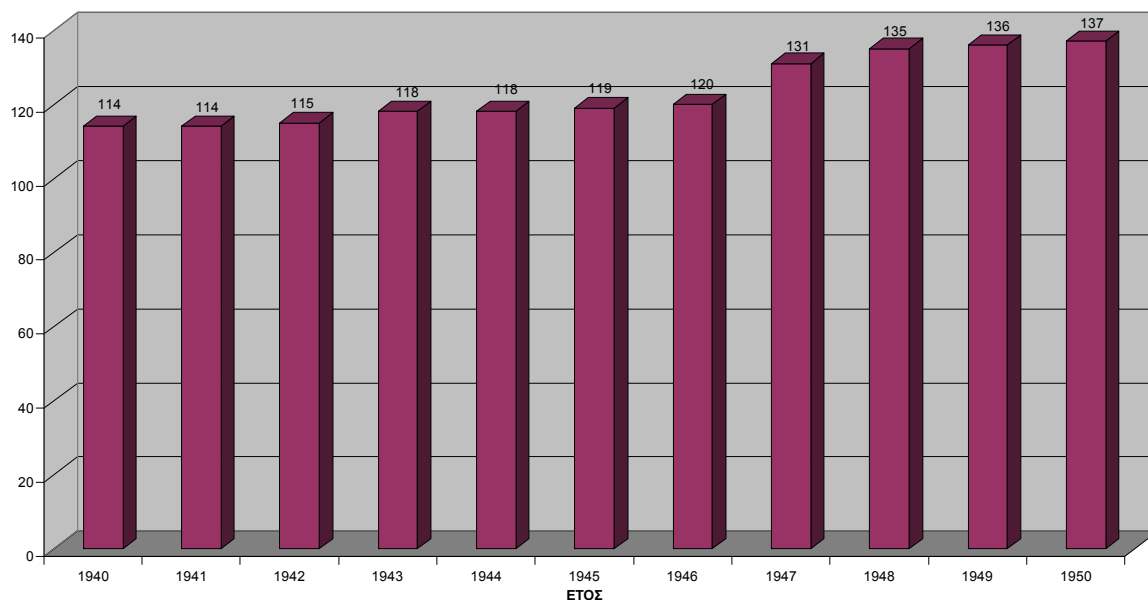
Πηγή: Ετήσιοι Απολογισμοί Εργασιών ΑΤΕ.

⁴³ ΑΤΕ (1931), Ετήσιος Απολογισμός 1930, Αθήνα, σελ. 83 – 84.

⁴⁴ Τα Πρακτορεία και τα Μόνιμα Συνεργεία της ΑΤΕ μετονομάστηκαν σε «Υποκαταστήματα» με την Εγκύκλιο 46/29-04-1942. βλ. Δελτίο Ιστορικού Αρχείου ΑΤΕ (1993), τ. 1, ΜΙΑΤΕ, σ. 131.

Την περίοδο 1940 – 1949, εξαιτίας των γενικότερων συνθηκών και των έντονων προβλημάτων, αρκετά Καταστήματα ανέστειλαν τη λειτουργία τους και άλλα συγχωνεύθηκαν, ενώ αρκετά κτίρια που στεγαζόταν η ΑΤΕ υπέστησαν καταστροφές. Ωστόσο, ακόμη και σε αυτήν την εξαιρετικά δύσκολη ιστορική περίοδο η ΑΤΕ συνέχισε να ιδρύει Καταστήματα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα Καταστήματα Αμφιλοχίας (9/9/1940), Αριδαίας (16/10/1940), Ζαχάρως (12/01/1943), Θήρας (01/11/1946), Λεχαινών (14/03/1945) και Δημητσάνας (25/02/1947), αλλά και της Κω και της Ρόδου που λειτούργησαν από το 1947 μετά την αποχώρηση των ιταλικών στρατευμάτων. Το 1950 ο αριθμός καταστημάτων της ΑΤΕ έφτανε τα 137 (Διάγραμμα 1.10).

Διάγραμμα 1.10 Καταστήματα ΑΤΕ, 1940 - 1950

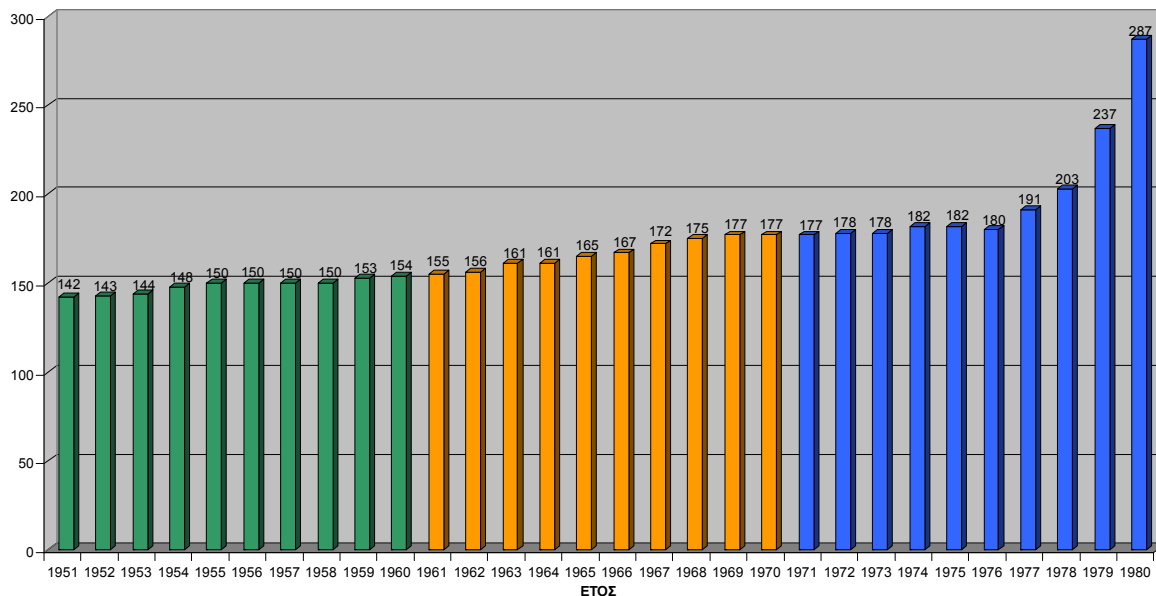


Πηγή: Ετήσιοι Απολογισμοί Εργασιών ΑΤΕ.

Στην περίοδο 1952 – 1961 οι ρυθμοί ανάπτυξης του δικτύου της ΑΤΕ ανακόπηκαν με αποτέλεσμα το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα να εγκαινiasτούν 27 κτίρια ανά την Ελλάδα. Από το 1962 έως το 1967 δημιουργούνται άλλα 35 Καταστήματα, ενώ στην περίοδο της Δικτατορίας ακόμη 7. Από το 1976, στο πλαίσιο της πολιτικής προσέλκυσης καταθέσεων, ιδρύονται κυρίως στα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης οι «Θυρίδες», μικρά υποκαταστήματα που διεκπεραίωναν απλές

εργασίες καταθέσεων και προέγκρισης δανείων και τα οποία αργότερα αναβαθμίστηκαν σε Καταστήματα. Έτσι, μέσα σε πέντε χρόνια η ΑΤΕ διεύρυνε το δίκτυό της, από 180 Καταστήματα το 1976 σε 287 το 1980. (Διάγραμμα 1.11)

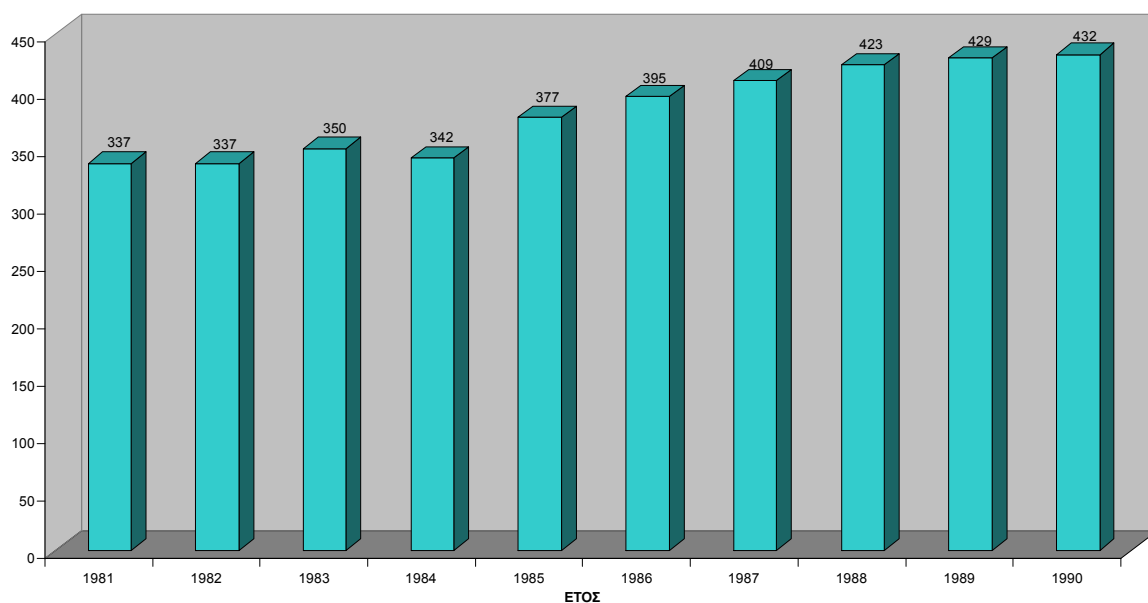
Διάγραμμα 1.11 Καταστήματα ΑΤΕ, 1951 - 1980



Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 η φιλοσοφία της ΑΤΕ για τη μορφή των Καταστημάτων της αλλάζει. Η μέχρι τότε φιλοσοφία που βασιζόταν στη λιτότητα οδήγησε σε μια άσχημη εικόνα με Καταστήματα που στεγάζονταν σε όροφο ή σε ετοιμόρροπα κτίρια. Η στρατηγική επιλογή ανάπτυξης του δικτύου στις αστικές περιοχές συνοδεύεται από τον προσανατολισμό σε πολυτελή κτίρια με ορθολογική διάταξη και οργάνωση με τελευταίας τεχνολογίας εξοπλισμό και υποδομή. Το 1981 το δίκτυο της Τράπεζας αριθμούσε 337 Καταστήματα, ενώ το 1990 αυξήθηκε στα 432, εκ των οποίων τα 5 βρισκόταν στη Γερμανία. (Διάγραμμα 1.12)

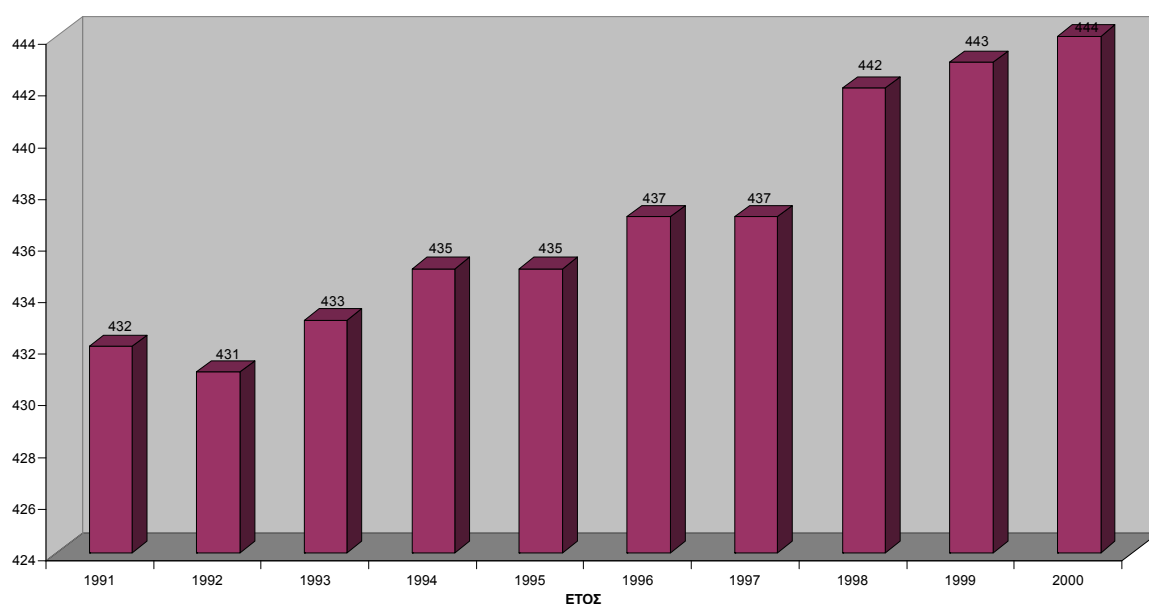
Διάγραμμα 1.12 Καταστήματα ΑΤΕ, 1981 - 1990



Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Στη δεκαετία 1991 – 2000, η ΑΤΕ διέρχεται τη δυσκολότερη φάση της μεταπολεμικής ιστορίας της και η ανάπτυξη του δικτύου της σε αριθμό Καταστημάτων ανακόπτεται. Στην περίοδο αυτή τα Καταστήματά της από 432 αυξάνονται, μόνο κατά 12, σε 444. (Διάγραμμα 1.13)

Διάγραμμα 1.13 Καταστήματα ΑΤΕ, 1991 - 2000

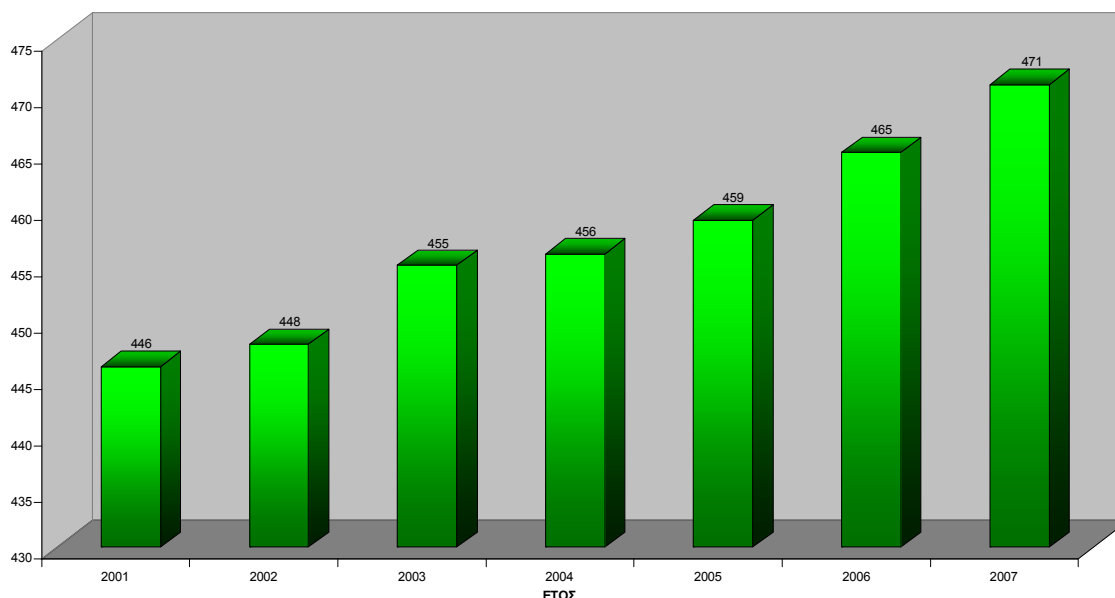


Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Όσον αφορά την πιο πρόσφατη περίοδο, το 2001 το δίκτυο της ΑΤΕ αριθμούσε 446 Καταστήματα. Το 2004 αποφασίζεται ο περιορισμός του δικτύου της Γερμανίας με το κλείσιμο των 4 Θυρίδων (Ντίσελντορφ, Στουτγάρδη, Βερολίνο, Μόναχο) και τη διατήρηση ενός μόνο Καταστήματος (Φραγκφούρτης). Από το ίδιο έτος ιδρύεται μια σειρά Καταστημάτων Καθυστερήσεων με σκοπό την απαλλαγή των Καταστημάτων του δικτύου από τη χρονοβόρα διαχείριση πελατών που έχουν μεταφερθεί σε οριστική καθυστέρηση, έτσι ώστε να εστιάσουν στην αποτελεσματικότερη ανάπτυξη των εργασιών τους και να βελτιώσουν τα αποτελέσματά τους. Το πρώτο Κατάστημα Καθυστερήσεων λειτούργησε στην Αθήνα, ακολούθησε της Θεσσαλονίκης (2005), ενώ το 2006 ιδρύθηκαν αντίστοιχα Καταστήματα στην Πάτρα, τη Λάρισα, τα Ιωάννινα και την Καβάλα και το 2008 στο Ηράκλειο και στη Χαλκίδα. Το 2007 το δίκτυο Καταστημάτων της ΑΤΕbank αριθμούσε 470 Καταστήματα στην Ελλάδα και 1 στη Γερμανία. (Διάγραμμα 1.14) Από τα Καταστήματα στην Ελλάδα τα 107 βρισκόταν στο νομό Αττικής (93 στις Νομαρχίες Αθηνών, Ανατολικής και Δυτικής Αττικής και 14 στη Νομαρχία Πειραιά, που περιλαμβάνουν και τα καταστήματα στα Κύθηρα και στον Πόρο Τροιζηνίας που διοικητικά ανήκουν σ' αυτή), τα 32 στη Θεσσαλονίκη και τα υπόλοιπα 331 διεσπαρμένα στους υπόλοιπους νομούς της χώρας, διαμορφώνοντας έτσι

το μεγαλύτερο Δίκτυο τραπεζικών καταστημάτων στην ελληνική περιφέρεια. Για το 2008 ο αριθμός Καταστημάτων προβλέπεται να διαμορφωθεί περίπου στα 480, με τις ιδρύσεις νέων καταστημάτων να λαμβάνουν χώρα κυρίως στο νομό Αττικής. Τέλος, από το 2005, με την αλλαγή της εταιρικής ταυτότητας της ΑΤΕ, ξεκίνησε ένα πρόγραμμα αλλαγής της όψης των Καταστημάτων και των ΑΤΜ.

Διάγραμμα 1.14 Καταστήματα ΑΤΕbank, 2001 - 2007



Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Τέλος, εκτός από τα καταστήματα η ΑΤΕbank χρησιμοποιεί και εναλλακτικά δίκτυα διανομής υπηρεσιών, που βασίζονται σε νέες τεχνολογίες, όπως τα ΑΤΜ (περίπου 900 το 2007) και από το 2008 η ηλεκτρονική τραπεζική μέσω διαδικτύου (e – banking).

1.3.3. Η οργανωτική δομή (Κεντρικές Διευθύνσεις)

Το 1930 η ΑΤΕ διαρθρωνόταν σε 4 Κεντρικές Υπηρεσίες (Διευθύνσεις)⁴⁵. Τη «Γεωπονική» (Τεχνική) Υπηρεσία, την Υπηρεσία «Πίστεως», την Υπηρεσία

⁴⁵ Το στοιχείο δίνεται με επιφύλαξη καθώς δεν στάθηκε δυνατή η μελέτη του πρώτου Καταστατικού της ΑΤΕ. Ο προσδιορισμός του αριθμού των Διευθύνσεων σε 4 στηρίζεται στους Απολογισμούς των ετών 1930 – 36 και ιδιαίτερα στον Απολογισμό ΑΤΕ 1935, όπου η Διεύθυνση Μελετών και Γραμματείας

«Συνεταιρισμών» (Εποπτεία) και την Υπηρεσία «Μελετών και Γραμματείας» (Οργανόγραμμα 1). Η δομή αυτή παρέμεινε ίδια τουλάχιστον μέχρι το 1941, ενώ για την περίοδο μέχρι το 1950, δεν βρέθηκαν σχετικές πληροφορίες.

Το 1951 τη δομή της Τράπεζας συνέθεταν η «Τραπεζική», η «Τεχνική», η «Συνεταιριστική» και η «Ταμειακή» Υπηρεσία, το έργο των οποίων έλεγχαν και συντόνιζαν οι Οικονομικές Επιθεωρήσεις, με έδρα το κέντρο και οι Τεχνικές Επιθεωρήσεις και οι Επιθεωρήσεις Συνεταιρισμών, με έδρα την περιφέρεια. Το 1951 τη δομή της ΑΤΕ συμπλήρωνε η νεοσυσταθείσα «Μηχανολογιστική Υπηρεσία»⁴⁶.

Το 1973 εγκρίνεται και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης ο Οργανισμός της ΑΤΕ⁴⁷, που καταρτίστηκε με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου της στις 23 Σεπτεμβρίου 1968. Σύμφωνα με αυτόν, η ΑΤΕ διαρθρωνόταν σε 2 Γραφεία (Διοικητή και Υποδιοικητή), 12 Διευθύνσεις («Αγροτικής Πίστης», «Γεωργικών Βιομηχανιών», «Συνεταιρισμών», «Φυτικής Παραγωγής», «Ζωικής Παραγωγής», «Οργάνωσης και Μηχανογραφήσεως», «Λογιστικού», «Ασφαλιστικών Εργασιών», «Επιθεωρήσεως», «Διοικητικού», «Δικαστικού» και «Τεχνικών Έργων») και 2 Υπηρεσίες («Μελετών και Προγραμματισμού» και «Προμηθειών»). (Οργανόγραμμα 2) Ο Οργανισμός αυτός αποτελεί τη βάση και του σημερινού Οργανισμού της ΑΤΕ.

Από το 1991 που η ΑΤΕ δανειοδοτεί και άλλους τομείς της οικονομίας πλην του αγροτικού και ανταγωνίζεται με τους ίδιους όρους τις εμπορικές τράπεζες για την άντληση των αναγκαίων πόρων προσαρμόζει την οργανωτική της δομή προς την κατεύθυνση αυτή. Ωστόσο, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90 η δομή της δεν είχε αλλάξει και πολύ σε σχέση με το 1973, απλά είχαν προστεθεί η Διεύθυνση «Διαθεσίμων & Διεθνών Σχέσεων» και οι Ανεξάρτητες Υποδιευθύνσεις «Θυγατρικών Εταιριών» και «Καθυστερήσεων». Από το 1998 η Τράπεζα έθεσε σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού επανακαθορίζοντας τη στρατηγική της και εφαρμόζοντας νέα συστήματα οργάνωσης και λειτουργίας. Το 1999 καταργήθηκαν η Διεύθυνση «Συνεταιρισμών», οι Γεωτεχνικές Επιθεωρήσεις και οι Επιθεωρήσεις Συνεταιρισμών, ενώ για την ανασυγκρότηση του δικτύου καταστημάτων και των κεντρικών διευθύνσεων και την εξυγίανση και αναδιάρθρωση του χαρτοφυλακίου

αναφέρεται ως «η τέταρτη Διεύθυνση της Τραπέζης» (σελ. 71), υπόθεση που ενισχύεται από το γεγονός ότι για την Κεντρική Υπηρεσία προβλεπόταν 4 οργανικές θέσεις στο βαθμό του Διευθυντή (σελ. 84).

⁴⁶ Τσεκουρόπουλος Ε. (χ.χ.), Ιστορία, Δράσεις και Έργον της Αγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος (1929 – 1959), Αθήνα, χ.ε..

⁴⁷ ΦΕΚ τ. Β' 389/02-04-1973

δανείων, συστάθηκαν αντίστοιχα η Διεύθυνση «Ανασυγκρότησης» και «Αναδιάρθρωσης Χαρτοφυλακίου Δανείων». Παράλληλα, στο πλαίσιο της νέας στρατηγικής και της διασφάλισης της Τράπεζας συστάθηκαν οι Ανεξάρτητες Υποδιευθύνσεις «Στρατηγικού Σχεδιασμού», «Περιουσίας», «Επικοινωνίας» και «Διαχείρισης Κινδύνων».

Με την πελατοκεντρική αντίληψη να είναι πλέον το κυρίαρχο στοιχείο της στρατηγικής της ΑΤΕ, το 2000 ξεκίνησε η εφαρμογή της νέας δομής των Κεντρικών Διευθύνσεων της Τράπεζας. Συγκεκριμένα, καταργήθηκαν οι Διευθύνσεις «Αγροτικής Πίστης», «Γεωργικών Βιομηχανιών», «Φυτικής Παραγωγής», «Ζωικής Παραγωγής» και «Κεντρικού Καταστήματος» και το πελατολόγιο της ΑΤΕ, σε κεντρικό επίπεδο, επιμερίστηκε σε 3 Διευθύνσεις «Πελατείας»: τη Διεύθυνση «Ιδιωτών – Αγροτών», «Επιχειρήσεων» και «Μεγάλων Πελατών». Ακόμη, συστάθηκαν η Διεύθυνση «Εργασιών Υποστήριξης» και οι Ανεξάρτητες Υποδιευθύνσεις «Επενδυτικών Δραστηριοτήτων» και «Συστήματος Πιστοδοτήσεων», αναδιαρθρώθηκαν και μετονομάστηκαν οι Διευθύνσεις «Εσωτερικού Ελέγχου» (πρώην «Επιθεώρησης»), «Συμβουλευτικών Υπηρεσιών» (πρώην «Μελετών») και «Διαχείρισης Διαθεσίμων» (πρώην «Διαθεσίμων & Διεθνών Σχέσεων») και αναβαθμίστηκε σε Διεύθυνση η Υποδιεύθυνση «Καθυστερήσεων».

Το 2001 προστέθηκε στις «Πελατειακές» Διευθύνσεις η Διεύθυνση «Δημόσιου Τομέα», δημιουργήθηκαν ακόμη οι Διευθύνσεις «Διοικητικής Μέριμνας», «Διαρκούς Βελτίωσης» και «Στήριξης Δικτύου», καταργήθηκαν οι Διευθύνσεις «Τραπεζικών Εργασιών», «Οργάνωσης» και «Ανασυγκρότησης» και τέλος, αναδιαρθρώθηκε και μετονομάστηκε η Διεύθυνση «Ανθρώπινου Δυναμικού» (πρώην «Προσωπικού»).

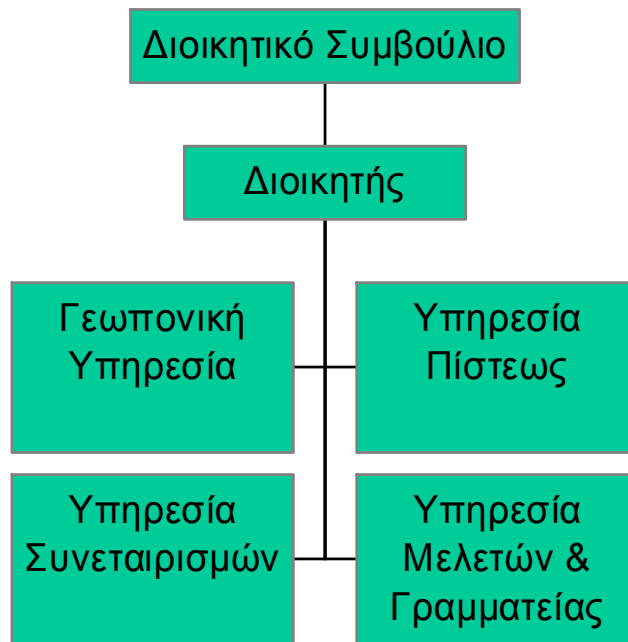
Αν και το έργο της αναδιοργάνωσης των Κεντρικών Διευθύνσεων ολοκληρώθηκε τυπικά το 2001, η δομή της Τράπεζας εξελίσσεται συνεχώς με δημιουργία, συγχώνευση, αναβάθμιση ή/και κατάργηση Διευθύνσεων, Υποδιευθύνσεων και Τμημάτων. Το 2002 αναβαθμίστηκαν σε Διευθύνσεις οι Ανεξάρτητες Υποδιευθύνσεις «Διαχείρισης Κινδύνων» και «Διοίκησης» και στην τελευταία ενσωματώθηκε η μέχρι τότε Ανεξάρτητη Υποδιεύθυνση «Επικοινωνίας». Ακόμη, οι μέχρι τότε Ανεξάρτητες Υποδιευθύνσεις «Θυγατρικών Εταιριών» και «Προμηθειών» εντάχθηκαν στη νεοσύστατη Διεύθυνση «Στρατηγικής Ομίλου» και στη Διεύθυνση «Διοικητικής Μέριμνας» αντίστοιχα, ενώ τέλος μετονομάστηκαν και αναδιαρθρώθηκαν η Διεύθυνση

«Πληροφορικής» (πρώην «Εφαρμογών Πληροφορικής») και η Ανεξάρτητη Υποδιεύθυνση «Συστήματος Πιστοδοτήσεων και Ειδικών Λειτουργιών» (πρώην «Συστήματος Πιστοδοτήσεων»).

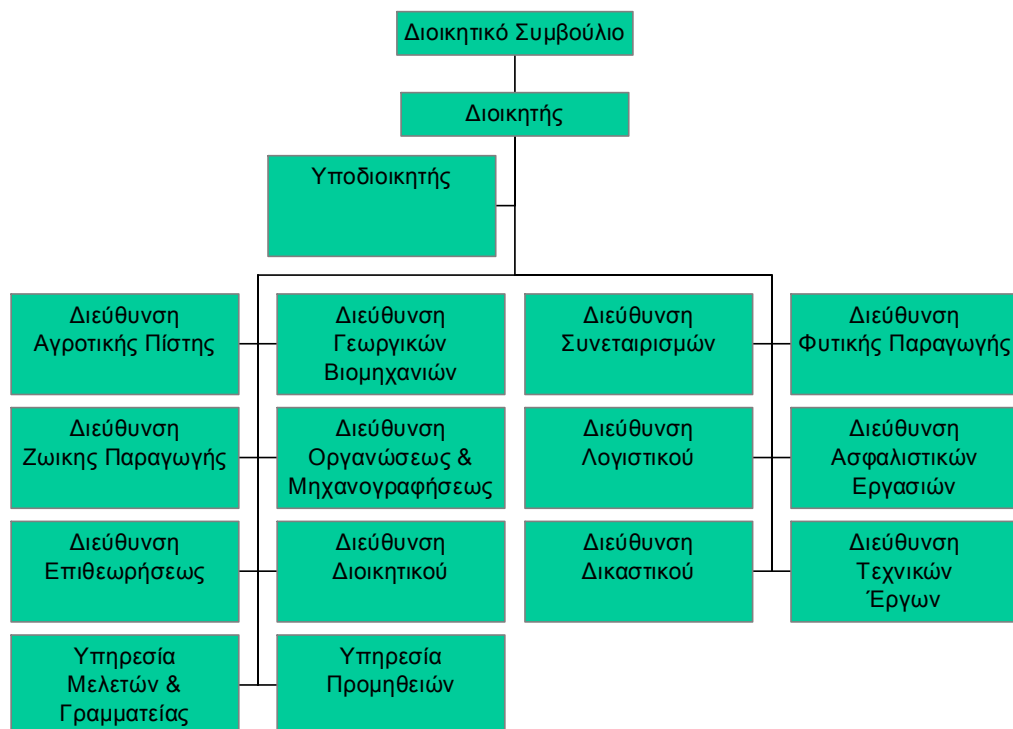
Το 2004 αναβαθμίστηκε σε Διεύθυνση η μέχρι τότε Ανεξάρτητη Υποδιεύθυνση «Περιουσίας» και συστάθηκε η Διεύθυνση «Θεματοφυλακής & Υποστήριξης». Ακόμη ανεξαρτητοποιήθηκε η Υποδιεύθυνση «Διεθνών Δραστηριοτήτων», ενώ η Ανεξάρτητη Υποδιεύθυνση «Επενδυτικών Δραστηριοτήτων» εντάχθηκε οργανικά στη Διεύθυνση «Διαχείρισης Διαθεσίμων & Επενδυτικών Δραστηριοτήτων» (πρώην «Διαχείρισης Διαθεσίμων»). Το 2005 ανεξαρτητοποιήθηκε από την Διεύθυνση «Διοίκησης» η Υποδιεύθυνση «Ηλεκτρονικής Τραπεζικής» και αναβαθμίστηκε σε Διεύθυνση.

Το 2006 ιδρύθηκε η Διεύθυνση «Καταναλωτικής Πίστης» και η Ανεξάρτητη Υποδιεύθυνση «Κανονιστικής Συμμόρφωσης» και καταργήθηκαν η Ανεξάρτητη Υποδιεύθυνση «Εκπαίδευσης & Επιμόρφωσης» και οι Διευθύνσεις «Αναδιάρθρωσης Χαρτοφυλακίου Δανείων» και «Στήριξης Δικτύου», ενώ τέλος, το 2007 καταργήθηκε η Ανεξάρτητη Υποδιεύθυνση «Συστήματος Πιστοδοτήσεων και Ειδικών Λειτουργιών». Όπως αποτυπώνεται και στα παρακάτω οργανογράμματα η ATEbank του 2007 έχει αλλάξει ριζικά σε σχέση με την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος της δεκαετίας του '70 και πολύ περισσότερο σε σχέση με εκείνη της δεκαετίας του '30.

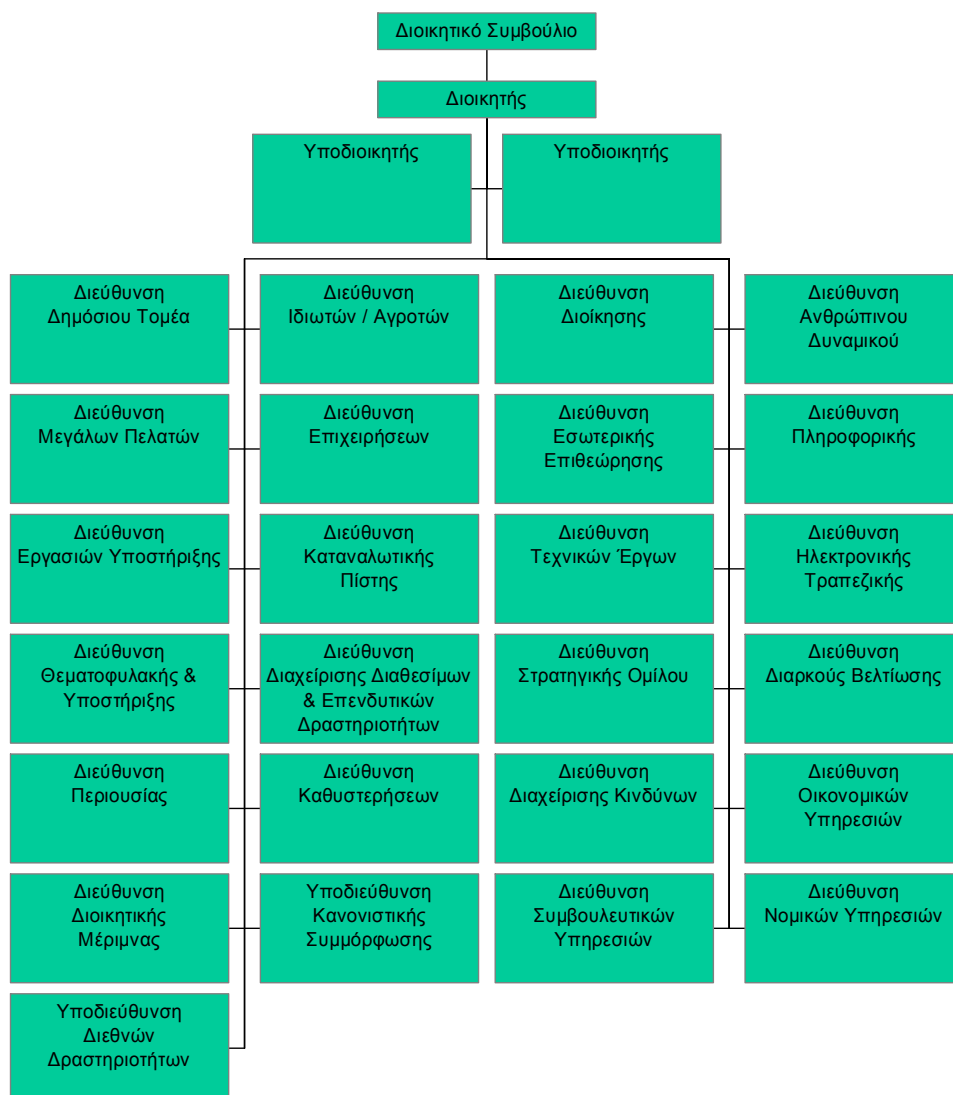
Οργανόγραμμα 1 Η ΑΤΕ το 1929



Οργανόγραμμα 2 Η ΑΤΕ το 1973



Οργανόγραμμα 3 Η ΑΤΕbank το 2008



1.3.4. Μετοχικό Κεφάλαιο, Ενεργητικό, Ίδια Κεφάλαια, Αποτελέσματα (1991 – 2007)

Μέχρι τη μετατροπή της σε ανώνυμη εταιρία η ΑΤΕ δεν διέθετε μετοχικό κεφάλαιο. Κατά τη μετατροπή της σε ΑΕ το μετοχικό της κεφάλαιο ορίστηκε σε 429.068.361 €, ποσό που καταβλήθηκε από το Ελληνικό Δημόσιο με εισφορά του συνόλου του ενεργητικού και του παθητικού της Αγροτικής Τράπεζας, όπως αυτά εμφανιζόταν στον ισολογισμό της 31/12/1990.

Το Ελληνικό Δημόσιο εξακολούθησε να είναι αποκλειστικός μέτοχος της ΑΤΕ για ακόμη 10 χρόνια μετά το θεσμικό μετασχηματισμό της. Κατά την περίοδο 1991 – 2000 έγιναν 4 αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου (1994, 1997, 1999 και 2000) διαμορφώνοντας το σε €1.570.086.574. Το 1998 και το 2000 η ΑΤΕ προχωρεί στη διάθεση μετοχοποιήσιμων τίτλων (Προμετόχα – Ευρωμέτοχα και Αγρομέτοχα αντίστοιχα), θέτοντας τις βάσεις για να γίνει πολυμετοχική και στο τέλος του 2000 σε αύξηση μετοχικού κεφαλαίου για να εισαχθεί στο ΧΑΑ. Στη δημόσια εγγραφή, που πραγματοποιήθηκε το διάστημα 18 – 21/12/2000, από σύνολο 281.000.000 μετοχών διατέθηκαν 13.496.500 (4,8%) νέες μετοχές και 33.500.000 (11,9%) από τις παλαιές - κυριότητας Ελληνικού Δημοσίου. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ΑΤΕ το Δημόσιο παύει να κατέχει το σύνολο των μετοχών της περιορίζοντας το ποσοστό του σε 83,3%.

Το 2005, λόγω των αρνητικών επιπτώσεων που αναμενόταν να επιφέρει στα οικονομικά της στοιχεία η εφαρμογή των Διεθνών Προτύπων Χρηματοοικονομικής Πληροφόρησης, η ΑΤΕ προέβη σε αύξηση του μετοχικού της κεφαλαίου κατά €1,19 δις, αφού προηγουμένως είχε προχωρήσει στη μείωσή του κατά €1,12 δις κατά το ίδιο έτος, με σκοπό την απόσβεση ζημιών. Το 2006 έγιναν 2 μειώσεις μετοχικού κεφαλαίου, η πρώτη λόγω της εφαρμογής των ΔΠΧΠ και η δεύτερη για την επιστροφή κεφαλαίου στους Μετόχους. Μετά τις παραπάνω μεταβολές το μετοχικό κεφάλαιο της ΑΤΕ στις 31.12.2007 ανερχόταν σε €651.919.999,68.

Οι μετοχές της ΑΤΕ βρίσκονται στην κατοχή του Ελληνικού Δημοσίου, φυσικών και νομικών προσώπων. Το Ελληνικό Δημόσιο εξακολουθεί να είναι ο κύριος μέτοχος διατηρώντας το 75% των μετοχών, ποσοστό το οποίο έχει μειωθεί σταδιακά την τελευταία οκταετία. Η εξέλιξη της σύνθεσης του μετοχικού κεφαλαίου της Τράπεζας

κατά την περίοδο 2000 – 2007 φαίνεται στον Πίνακα 1.2 και είναι εμφανής η σταδιακή μείωση της συμμετοχής του κράτους, η οποία ωστόσο παραμένει σε υψηλά επίπεδα.

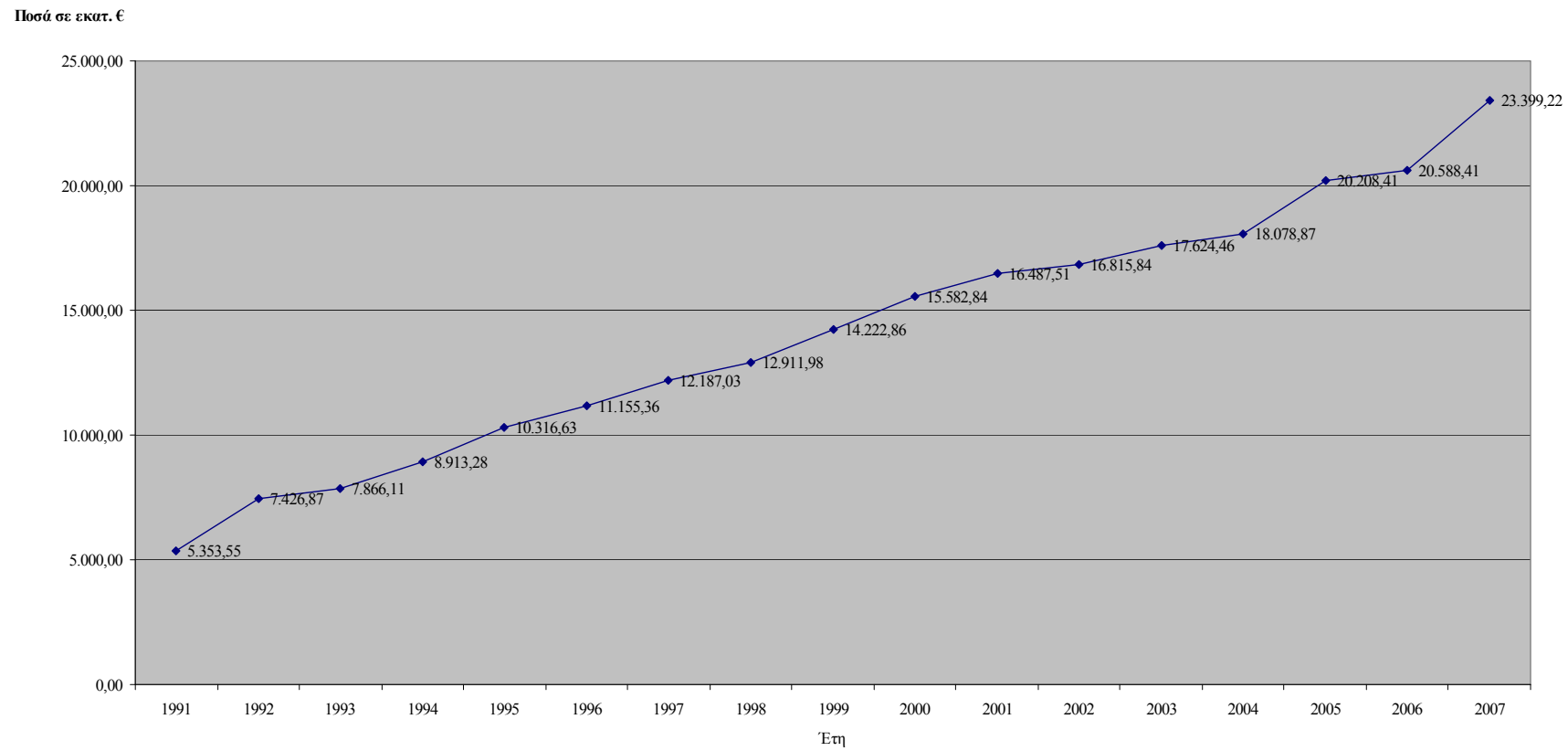
Πίνακας 1.2 Σύνθεση Μετοχικού Κεφαλαίου ΑΤΕbank, 2000 – 2007

Μέτοχοι	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΗΜΟΣΙΟ	100,00%	83,31%	82,36%	82,35%	84,49%	82,35%	75,18%	75,18%
ΑΤΕ (Ιδιες Μετοχές)	0,00%	1,73%	3,37%	4,38%	2,49%	0,37%	0,00%	0,00%
ΔΕΚΑ Α.Ε.	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,14%	2,14%	2,13%
ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ	0,00%	4,52%	4,72%	4,53%	4,41%	7,28%	7,15%	6,45%
ΦΥΣΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ	0,00%	10,45%	9,55%	8,74%	8,61%	7,86%	15,53%	16,24%
ΣΥΝΟΛΟ	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις ΑΤΕ

Τα διαγράμματα που ακολουθούν αποτυπώνουν την εξέλιξη του Ενεργητικού (Διάγραμμα 1.8), των Ιδίων Κεφαλαίων (Διάγραμμα 1.9) και των Ετήσιων Καθαρών Αποτελεσμάτων (Διάγραμμα 1.10) από το 1991, που η ΑΤΕ μετατράπηκε σε Α.Ε. μέχρι το 2007. Όσον αφορά την εξέλιξη του Ενεργητικού παρουσιάζει σταθερά ανοδική πορεία καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ τα Ίδια Κεφάλαια και τα Καθαρά Αποτελέσματα της Τράπεζας, μετά την ασταθή πορεία τους κατά την περίοδο 1991 – 2004 φαίνεται να ομαλοποιούνται και να αποκτούν ανοδική τάση.

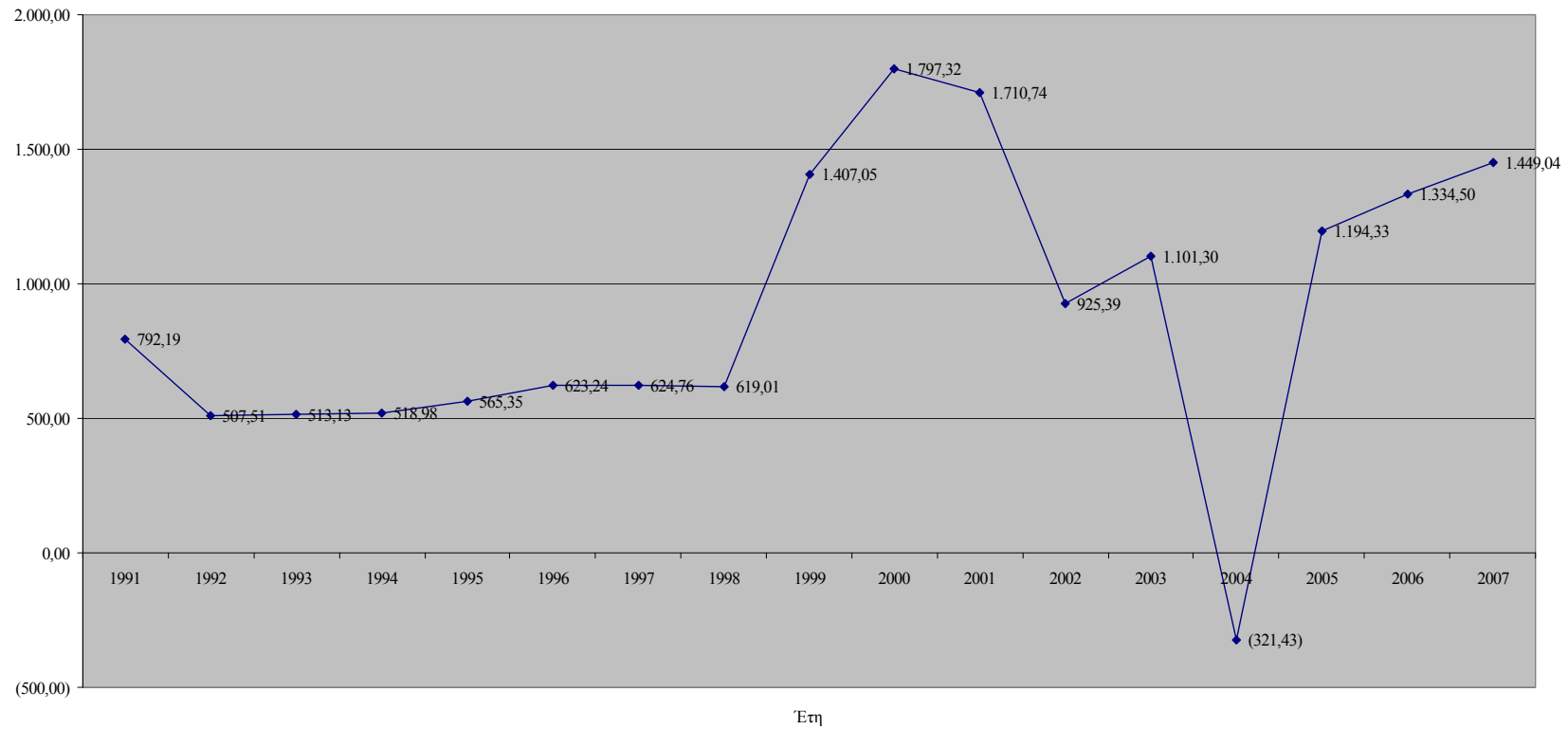
Διάγραμμα 1.15
Ενεργητικό ΑΤΕ 1991 – 2007



Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

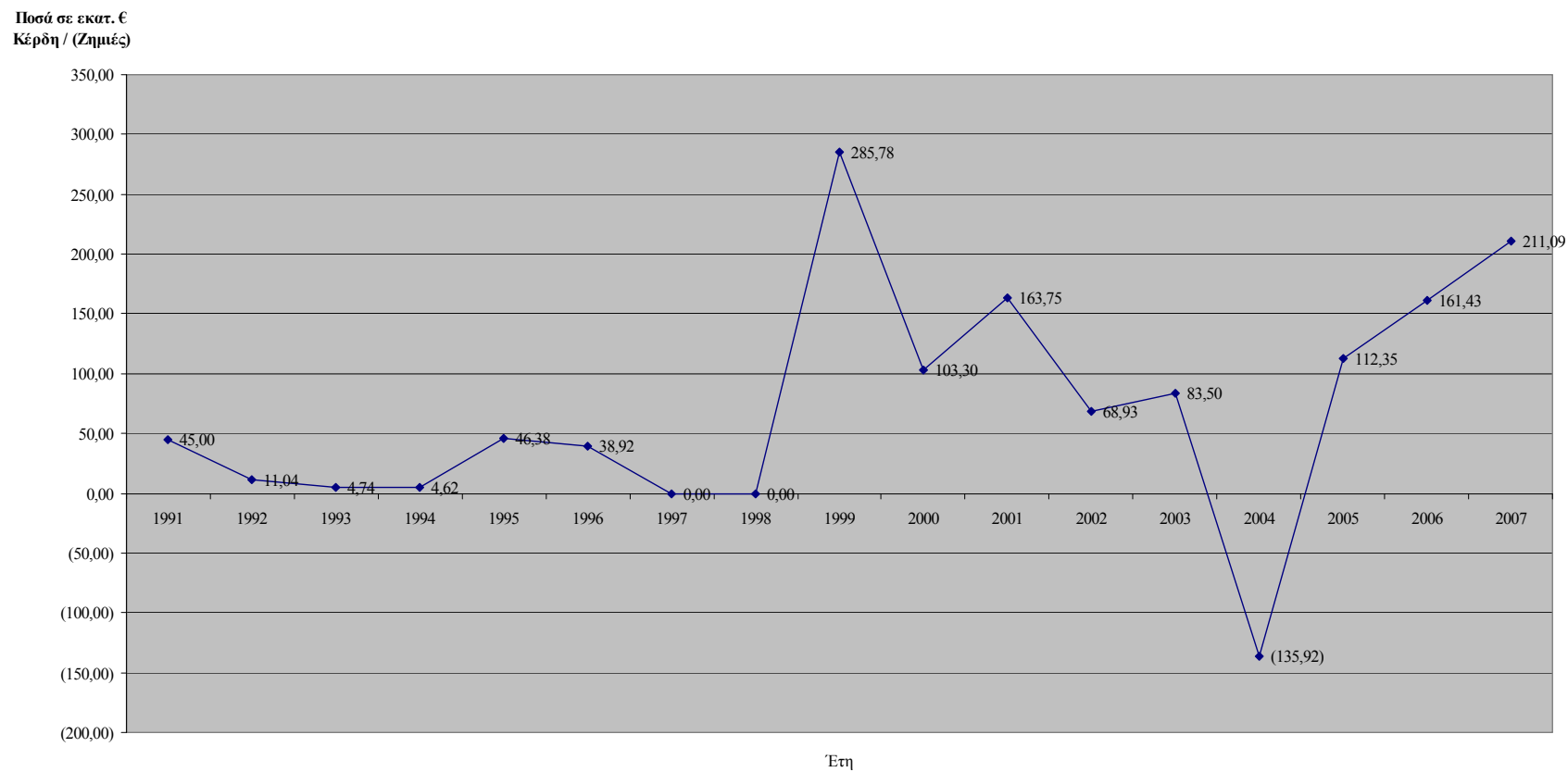
Διάγραμμα 1.16
Ίδια Κεφάλαια ΑΤΕ (1991 – 2007)

Ποσά σε εκατ. €



Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

Διάγραμμα 1.17
Αποτελέσματα Χρήσης ΑΤΕ (1991 – 2007)



Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ

1.4. Συμπεράσματα

Όσα παρατέθηκαν προηγουμένως σχετικά με την ιστορία της ΑΤΕ μας οδηγούν σε μερικά γενικά συμπεράσματα. Η ΑΤΕ έχει δεθεί άρρηκτα με την νεότερη ιστορία της χώρας. Μέχρι το 1991 που άλλαξε νομικό καθεστώς, αποτελούσε ένα εργαλείο άσκησης κρατικής πολιτικής –είτε αγροτικής, είτε κοινωνικής- και ως εκ τούτου οι αποφάσεις της βρισκόταν υπό την άμεση επιρροή της εκάστοτε κυβέρνησης. Αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι, όποτε οι συνθήκες το επέτρεπαν, ελάμβανε πρωτοβουλίες και καινοτομούσε. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 υπηρέτησε το στόχο της χρηματοδότησης για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα, αλλά και στόχους που προέκυπταν από τις επικρατούσες συνθήκες, όπως λ.χ. της σίτισης του πληθυσμού κατά την Κατοχή και της Ανασυγκρότησης της χώρας μετά τον Β΄ Π.Π. Στην περίοδο της Δικτατορίας κατέστη όργανο λαϊκιστικής πολιτικής, ενώ κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης και μέχρι το 1991 χρησιμοποιήθηκε για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής, συσσωρεύοντας έτσι επισφαλείς απαιτήσεις, τις οποίες αδυνατούσε να αντισταθμίσει διαφοροποιώντας το χαρτοφυλάκιό της αφού θεσμικά της απαγορευόταν η δανειοδότηση άλλων τομέων. Με τη μετατροπή της σε ΑΕ, δεν απαγκιστρώθηκε εντελώς από τις κυβερνητικές επιλογές, ωστόσο έγινε πλέον δυσκολότερη η χρησιμοποίησή της για άλλους σκοπούς. Παράλληλα, η στροφή της στον εξωγεωργικό τομέα και η είσοδός της στο νέο και ιδιαίτερα ανταγωνιστικό τραπεζικό περιβάλλον αφ' ενός μεν της δημιούργησε δυσκολίες προσαρμογής, αφ' ετέρου δε της παρείχε τρόπους εναλλακτικών τοποθετήσεων προς αποφυγή των πιστωτικών κινδύνων που συνεπάγεται η τοποθέτηση κεφαλαίων σε ένα μόνο τομέα. Το κράτος εξακολουθεί να είναι ο κύριος μέτοχος της ΑΤΕ, αν και παρατηρείται μείωση του ποσοστού του την τελευταία οκταετία. Αν και το Ενεργητικό της αυξάνει συνεχώς τα τελευταία χρόνια, τα Ίδια Κεφάλαια και τα Αποτελέσματα, μετά από μια μεταβατική περίοδο (1998 – 2003) άρχισαν να βαίνουν αυξανόμενα μόλις από το 2005 και μετά. Σημειώνεται, ότι το 2005 ήταν το πρώτο έτος εφαρμογής των Διεθνών Προτύπων Χρηματοοικονομικής Πληροφόρησης, γεγονός που αναμενόταν να επηρεάσει αρνητικά τα οικονομικά της ΑΤΕbank λόγω της αναγνώρισης ποσών για αποζημιώσεις προσωπικού και για το ασφαλιστικό των εργαζομένων, αλλά και λόγω των διαγραφών δανείων από τη ρύθμιση των πανωτοκίων. Η αρνητική αυτή εξέλιξη αντισταθμίστηκε από την αύξηση κεφαλαίου το ίδιο έτος, η οποία έδωσε λύση στο βασικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η

Τράπεζα, δηλαδή την επάρκεια των ιδίων κεφαλαίων της και της έδωσε τη δυνατότητα να προχωρήσει στα αναπτυξιακά της σχέδια για τα επόμενα χρόνια. Τέλος, η ΑΤΕbank, όπως φαίνεται και από την επισκόπηση της ανάπτυξης του Δικτύου των Καταστημάτων της, δίνει πλέον έμφαση στην προσέλκυση πελατείας στα αστικά κέντρα, χωρίς ωστόσο να αδιαφορεί για την ελληνική περιφέρεια με την οποία συνδέεται ιστορικά, άποψη που επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι διαθέτει το μεγαλύτερο δίκτυο Καταστημάτων στην ελληνική περιφέρεια (νομοί εκτός Αττικής και Θεσσαλονίκης).

2. Η αγροτική πίστη στο διεθνή χώρο – Πρόσφατες εξελίξεις και τάσεις

2.1. Εισαγωγή

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της διαδικασίας της οικονομικής μεγέθυνσης αποτελεί η δραματική αλλαγή που υφίσταται η διάρθρωση της οικονομίας. Αλλαγή που αφορά τη μείωση της συμβολής του Πρωτογενή και την αύξηση του Δευτερογενή και του Τριτογενή Τομέα στο ΑΕΠ και το μετασχηματισμό της οικονομίας και της κοινωνίας από αγροτική σε αστική. Η αγροτική πίστη αποτελεί μια από τις μεθόδους χρηματοδότησης του αγροτικού τομέα και συνεπώς ένα από τα εργαλεία για την αγροτική ανάπτυξη. Τα τελευταία 30 χρόνια παρατηρείται μια μετατόπιση από την έννοια της αγροτικής ανάπτυξης (agricultural development) προς εκείνη της ανάπτυξης της υπαίθρου (rural development) και ως εκ τούτου από τη χρηματοδότηση του αγροτικού τομέα (agricultural finance) στη χρηματοδότηση της υπαίθρου (rural finance). Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστούν, σε διεθνές επίπεδο, οι τελευταίες εξελίξεις στην αγροτική πίστη τόσο στις αναπτυγμένες, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς και ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και των υπερεθνικών ενώσεων.

Παρά τις όποιες διακρατικές διαφορές στη διαδικασία της ανάπτυξης της υπαίθρου, διακρίνονται κάποιοι παράγοντες - οδηγοί της αναπτυξιακής διαδικασίας, ανάμεσά τους και οι υπηρεσίες χρηματοδότησης της υπαίθρου⁴⁸. Υποστηρίζεται ότι η βελτιωμένη πρόσβαση σε τραπεζικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες βοηθά την σε ευρεία βάση ανάπτυξη της υπαίθρου και τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών με πολλούς τρόπους. Επιτρέπει την αύξηση της παραγωγής και τη στροφή σε καλλιέργειες υψηλής αξίας -αυξάνοντας έτσι το αγροτικό εισόδημα, διευκολύνει την εκμετάλλευση των ευκαιριών που παρουσιάζονται για μη αγροτικές επιχειρηματικές δράσεις, διευκολύνει -μέσω της συγκέντρωσης καταθέσεων- τη συσσώρευση κεφαλαίου και τέλος, δημιουργεί και ενδυναμώνει το αίσθημα της

⁴⁸ Οι υπόλοιποι παράγοντες - οδηγοί είναι η συνολική οικονομική μεγέθυνση, η αποτελεσματική μεταρρύθμιση της ιδιοκτησίας γης, η κοινωνικοοικονομική υποδομή της υπαίθρου, οι αποτελεσματικοί θεσμοί, ένας εύρωστος αγροτικός τομέας, οι μη αγροτικές επιχειρήσεις της υπαίθρου και οι ενισχύσεις. βλ. Fernando N.A. (2008), Rural Development: Outcomes and Drivers, Asian Development Bank, Phillipines, p. 22 – 65.

κρατικής μέριμνας για διάχυση των ωφελειών της οικονομικής μεγέθυνσης και στην υπαίθρο, ωφελώντας έτσι και την πολιτική σταθερότητα.⁴⁹

Οι περισσότερες χώρες ανέπτυξαν τις αγροτικές τους οικονομίες κυρίως μέσω της γεωργίας. Η διαθεσιμότητα και η προσβασιμότητα σε θεσμοθετημένες πιστωτικές υπηρεσίες κατέστησε δυνατή την εισαγωγή τεχνολογίας για πολλούς μικρούς παραγωγούς και αύξησε τα εισοδήματα και την ευημερία των οικογενειών τους. Καθώς η πίστη θεωρούνταν αποφασιστικός παράγοντας για τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και οι περισσότερες χώρες δεν διέθεταν επαρκείς μηχανισμούς παροχής πίστης στον αγροτικό πληθυσμό, οι κυβερνήσεις ίδρυσαν κρατικά πιστωτικά ιδρύματα και συνεταιρισμούς για να καλύψουν το κενό. Τα ιδρύματα αυτά κυριάρχησαν στην παροχή αγροτικής πίστης στα πρώτα στάδια, παρέχοντάς την κατά κύριο λόγο με επιδοτούμενα επιτόκια. Αναμφισβήτητα, σε πολλές χώρες η προσφορά αγροτικής πίστης αυξήθηκε σημαντικά. Ωστόσο, έχει καταδειχτεί ότι η «φθηνή» πίστη υπονόμευσε σημαντικά την αγροτική ανάπτυξη. Η πρόσφατη ιστορία της χρηματοδότησης της υπαίθρου δείχνει ότι τα προσανατολισμένα στην αγορά ιδρύματα αγροτικής πίστης μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη της υπαίθρου⁵⁰.

Στις αναπτυγμένες χώρες⁵¹ η μετάβαση στην αστική κοινωνικοοικονομική δομή και η συρρίκνωση του αγροτικού τομέα έχουν ολοκληρωθεί και φαίνεται ότι το βάρος πλέον μετατίθεται από τις τομεακές στις χωρικές πολιτικές. Τα περισσότερα, αν όχι όλα, δημόσια ιδρύματα αγροτικής πίστης στις χώρες αυτές έχουν μετατραπεί σε ιδιωτικές εμπορικές τράπεζες από τη δεκαετία του 1980. Εξακολουθούν ωστόσο να ασκούν και την αγροτική πίστη η οποία, λόγω των αυξημένων κινδύνων που ενέχει, παραμένει μια όχι ιδιαίτερα ελκυστική λειτουργία για τις άλλες τράπεζες.

Στις αναπτυσσόμενες και μετασχηματιζόμενες χώρες⁵², η αγροτική πίστη παραμένει ακόμη μια πρόκληση. Αν και η μετάβαση από το «παλιό» στο «νέο» μοντέλο χρηματοδότησης της υπαίθρου φαίνεται ελπιδοφόρα, υπάρχουν πολλά προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν και πολλά κενά που μένει να καλυφθούν. Οι μικροκαλλιεργητές, στην πλειονότητά τους, παραμένουν χωρίς πρόσβαση στις υπηρεσίες που χρειάζονται

⁴⁹ ό.π., p. 41

⁵⁰ ό.π., p. 44

⁵¹ Χώρες του ΟΟΣΑ και λοιπές χώρες υψηλού εισοδήματος, σύμφωνα με την ταξινόμηση της Παγκόσμιας Τράπεζας.

⁵² Χώρες μέσου και χαμηλού εισοδήματος σύμφωνα με την ταξινόμηση της Παγκόσμιας Τράπεζας.

για να είναι ανταγωνιστικοί και να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους.⁵³ Η αγροτική πίστη στις χώρες αυτές ασκείται κυρίως από τις Αγροτικές Αναπτυξιακές Τράπεζες (Agricultural Development Banks – AgDBs), ενώ παρατηρείται επέκταση των Ιδρυμάτων Μικροχρηματοδότησης (Microfinance Institutions – MFIs) και άτυπων μορφωμάτων συλλογικής βάσης / ιδιοκτησίας, όπως οι Ομάδες Αυτοβοήθειας (Self Help Groups – SHGs) και οι Πιστωτικοί – Καταθετικοί Συνεταιρισμοί (Savings and Credit Cooperatives – SACCOs).

2.2. Αναπτυγμένες Χώρες (Υψηλού Εισοδήματος)

Στις αναπτυγμένες χώρες, κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και 1990, παρατηρήθηκαν αλλαγές στη φύση, το περιεχόμενο και τη διαχείριση των πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης. Αλλαγές που αφορούν τη μετάβαση από τομεακές σε χωρικές πολιτικές, την αποκέντρωση της διαχείρισής τους, την αύξηση συνεργασιών μεταξύ δημόσιου, ιδιωτικού και εθελοντικού τομέα και γενικά τη μετάβαση από μια φιλοσοφία υποστήριξης των κλάδων που φθίνουν, σε μια φιλοσοφία επενδύσεων στην ύπαιθρο για ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων εκτός του αγροτικού τομέα. Αν και έχει διατυπωθεί η επιφύλαξη ότι οι αλλαγές αυτές, στο μεγαλύτερο μέρος τους, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και αποτελούν απλώς ρητορικά σχήματα, κοινή διαπίστωση αποτελεί ότι η γενική τάση οδεύει προς αυτή την κατεύθυνση⁵⁴.

Η αγροτική πίστη επηρεάστηκε όχι μόνο από τις αλλαγές στην αγροτική πολιτική και στον Αγροτικό Τομέα, αλλά εξίσου, αν όχι περισσότερο, από τις εξελίξεις στον τραπεζικό τομέα, στο πλαίσιο της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης των αγορών. Οι εξελίξεις αυτές συνοψίζονται επιγραμματικά στην απελευθέρωση και τον εκσυγχρονισμό των τραπεζικών συστημάτων, στην όξυνση του ανταγωνισμού, στην ανάπτυξη νέων εργαλείων, προϊόντων και υπηρεσιών και στην καθιέρωση κανόνων για τη διασφάλιση της σταθερότητας και της αξιοπιστίας των τραπεζικών συστημάτων, όπως λ.χ. ο έλεγχος φερεγγυότητας και κεφαλαιακής επάρκειας, οι κανόνες μείωσης των κινδύνων πιστοδότησης, αλλά και η εφαρμογή συστημάτων διαχείρισης κινδύνων

⁵³ World Bank (2008) *World Development Report 2008: Agriculture for Development*, The World Bank, Washington DC, p. 143

⁵⁴ Bryden J.M. (2000), *Is There A 'New Rural Policy' in OECD Countries?*, Scotland

από τα ίδια τα πιστωτικά ιδρύματα⁵⁵. Παράλληλα, ο αγροτικός τομέας έχοντας χάσει το πλεονέκτημα της ευνοϊκής χρηματοδότησης από δημόσια πιστωτικά ιδρύματα, που είχαν δημιουργηθεί για το σκοπό αυτό, πρέπει πλέον να ανταγωνίζεται τους άλλους τομείς της οικονομίας για την προσέλκυση πιστωτικών κεφαλαίων. Ωστόσο, οι ειδικές συνθήκες που τον χαρακτηρίζουν και οι πιστωτικοί κίνδυνοι που δημιουργούν, του προσδίδουν ανταγωνιστικό μειονέκτημα, το οποίο είναι περισσότερο έντονο για τις μικρές και μεσαίες αγροτικές εκμεταλλεύσεις.

Η αγροτική πίστη στις ΗΠΑ ασκείται από τις εμπορικές τράπεζες και από τις συνεταιριστικές τράπεζες του Συστήματος Αγροτικής Πίστης (Farm Credit System – FCS), που εποπτεύεται από την Υπηρεσία Αγροτικής Πίστης (Farm Credit Administration – FCA). Το Σύστημα Αγροτικής Πίστης αποτελείται από 4 Τράπεζες Γεωργικής Πίστης (Farm Credit Banks – FCBs), που έχουν συνεταιριστική βάση και πιστοδοτούν 81 Ενώσεις Αγροτικής Πίστης (Agricultural Credit Associations – ACAs) και 9 Ομοσπονδιακές Ενώσεις Κτηματικής Πίστης (Federal Land Credit Associations – FLCA) και 1 Αγροτική Τράπεζα (Agricultural Credit Bank) την CoBank. Η CoBank έχει αρμοδιότητες μιας Τράπεζας Γεωργικής Πίστης (αφού παρέχει δάνεια σε 5 Ενώσεις Αγροτικής Πίστης) και αρμοδιότητες μιας Τράπεζας Συνεταιρισμών (Bank for Cooperatives – BC), αφού πιστοδοτεί αγροτικούς και αλιευτικούς συνεταιρισμούς και συνεταιρισμούς παροχής δημόσιων υπηρεσιών (παροχή ενέργειας, νερού κτλ), ενώ τις επιτρέπεται η χρηματοδότηση εισαγωγών και εξαγωγών αγροτικών προϊόντων και η παροχή τραπεζικών υπηρεσιών για αγροτικούς συνεταιρισμούς σε διεθνές επίπεδο. Το μερίδιο του Συστήματος Αγροτικής Πίστης το 2007, με τοποθετήσεις ύψους \$135 δισεκατ., έφτανε το 30% του συνόλου των δανείων του Αγροτικού Τομέα⁵⁶.

Στην Ευρώπη, στο πλαίσιο ανάπτυξης ενιαίας αγοράς, οι μεγάλες αγροτικές τράπεζες Credit Agricole (Γαλλία), Rabobank (Ολλανδία) και D.G.B. (Γερμανία), επέκτειναν σταδιακά τη δραστηριότητά τους σε όλους τους τομείς της οικονομίας και από εξειδικευμένες αγροτικές μετατράπηκαν σε τράπεζες πολλαπλών δραστηριοτήτων (universal banks). Το εύρος των εργασιών που ασκούν και οι ηγετικές θέσεις που διατηρούν οι τράπεζες αυτές τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο τους επιτρέπουν τη χορήγηση αγροτικών δανείων με σχετικά ευνοϊκούς όρους χωρίς να

⁵⁵ Σπαθής Π. (2000), «Χρηματοδότηση της Ελληνικής Γεωργίας με ορίζοντα το 2010», στο *Η ελληνική γεωργία προς το 2010*, επιμ. Μαραβέγιας Ν., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

⁵⁶ www.fca.gov Ανάκτηση: 21/03/2008

απαιτείται σημαντική κρατική ενίσχυση⁵⁷. Όσον αφορά το Ηνωμένο Βασίλειο, η βραχυπρόθεσμη αγροτική πίστη ασκείται κυρίως από τις εμπορικές τράπεζες, ενώ για τη χορήγηση μακροπρόθεσμων αγροτικών δανείων λειτουργεί ειδικός οργανισμός ενυπόθηκων αγροτικών δανείων (Agricultural Mortgage Corporation – AMC), λόγω της απροθυμίας των τραπεζών για μακροχρόνια δέσμευση των κεφαλαίων τους στην αγροτική πίστη. Παράλληλα, με στόχο την προσέλκυση των εμπορικών τραπεζών για τη δανειοδότηση του αγροτικού τομέα, λειτουργούν δύο εξειδικευμένοι οργανισμοί για τη χορήγηση κρατικών εγγυήσεων στους αγρότες: ο οργανισμός αγροτικής πίστης (Agricultural Credit Corporation – ACC) και ο οργανισμός αγροτικής χρηματοδότησης (Agricultural Finance Corporation – AFC)⁵⁸.

2.3. Αναπτυσσόμενες Χώρες (Μέσου και Χαμηλού Εισοδήματος)

Σύμφωνα με την Έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας για την Παγκόσμια Ανάπτυξη του 2008, που εστιάζει στη σχέση Αγροτικού Τομέα και Ανάπτυξης⁵⁹, το 75% των φτωχών κατοίκων των αναπτυσσόμενων χωρών ζουν σε αγροτικές περιοχές και οι περισσότεροι από αυτούς βασίζονται στη γεωργία για την επιβίωσή τους. Βασική πεποίθηση είναι ότι αν και η αγροτική οικονομία από μόνη της δεν επαρκεί για τη μαζική μείωση της φτώχειας, έχει ωστόσο αποδειχτεί εξαιρετικά χρήσιμη για αυτό το εγχείρημα. Διακρίνονται τρεις κατηγορίες χωρών, ανάλογα με τη συμβολή του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ και το ποσοστό φτώχειας στις αγροτικές περιοχές. Η πρώτη κατηγορία αφορά τις *οικονομίες που βασίζονται στον αγροτικό τομέα* (agricultural based countries) και περιλαμβάνει κυρίως τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, όπου ο αγροτικός τομέας είναι κρίσιμος παράγοντας για τη μεγέθυνση (συμμετέχει με 32% κατά μέσο όρο), τη μείωση της διατροφικής ανασφάλειας και της φτώχειας, ενώ η πλειονότητα των φτωχών (70%) συγκεντρώνεται στις αγροτικές περιοχές. Η δεύτερη κατηγορία, των *μετασχηματιζόμενων οικονομιών* (transition countries), αφορά τις περισσότερες χώρες στη Νοτιοανατολική Ασία, τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική και ορισμένες ευρωπαϊκές και της Κεντρικής Ασίας. Χαρακτηριστικά τους η

⁵⁷ Σπαθής Π. (2000), σελ. 234 – 235.

⁵⁸ Χατζηαντωνίου Α. (1990) *Συστήματα Αγροτικής Πίστης στο Διεθνή Χώρο*, Αθήνα, εκδ. Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.

⁵⁹ World Bank, (2008)

μικρότερη συνεισφορά του αγροτικού τομέα (7% κατά μέσο όρο) στη μεγέθυνση, η αυξανόμενη εισοδηματική ανισότητα μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών (το 82% των φτωχών κατοικεί στις τελευταίες) και η συνεχής αγροτική ένδεια, που αποτελούν βασικούς παράγοντες κοινωνικών και πολιτικών εντάσεων. Η τελευταία κατηγορία, των *αστικοποιημένων οικονομιών* (urbanized countries), περιλαμβάνει τις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής και αρκετές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας, χαρακτηρίζεται από την ελάχιστη συμβολή του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ (5% κατά μέσο όρο) και σχεδόν ο μισός πληθυσμός των φτωχών (45%) κατοικεί σε αγροτικές περιοχές. Αν και παρατηρούνται αρκετές διαφορές μεταξύ των τριών κατηγοριών των αναπτυσσόμενων χωρών, παρουσιάζουν παρόμοιες ανάγκες και προβλήματα όσον αφορά τη χρηματοδότηση της υπαίθρου.

Η χρηματοδότηση της υπαίθρου (rural finance) παραμένει μια πρόκληση και είναι γενικά αδύναμη στις αναπτυσσόμενες χώρες, παρά τις προσπάθειες διεθνών οργανισμών, κυβερνήσεων και ιδιωτών επενδυτών. Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες εξακολουθεί να υπάρχει διάσταση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης κεφαλαίων, που δημιουργεί αναποτελεσματικότητα σε σχέση με την αστική χρηματοδότηση, η οποία οφείλεται τόσο στην ευνοϊκή προς τις αστικές περιοχές πολιτική -που μεταφράζεται σε πολιτικές χαμηλών αγροτικών τιμών-, όσο και στις πολιτικές ελεγχόμενων επιτοκίων και στους νόμους κατά της τοκογλυφίας. Έτσι τα κέρδη από τις επενδύσεις στην ύπαιθρο παραμένουν χαμηλά. Επιπροσθέτως, η επιχορηγούμενη και κατευθυνόμενη πιστωτική πολιτική που εφαρμόζεται σε ορισμένες χώρες υπονομεύει και παραγκωνίζει τα αποτελεσματικά ιδρύματα αγροτικής πίστης. Η παροχή πίστης στην ύπαιθρο θεωρείται δυσκολότερη από την παροχή πίστης σε αστικές περιοχές, καθώς χαρακτηρίζεται από διάφορους περιορισμούς: αστάθεια, λειτουργικοί περιορισμοί, περιορισμοί ικανοτήτων, πολιτικοί και ρυθμιστικοί περιορισμοί⁶⁰.

Από τη δεκαετία του '50 ως και τη δεκαετία του '70, στο πλαίσιο του «παλαιού» μοντέλου χρηματοδότησης της υπαίθρου (Old Rural Finance Paradigm), οι Αγροτικές Αναπτυξιακές Τράπεζες θεωρούνταν πανάκεια και οι περισσότερες κυβερνήσεις προχωρούσαν στην ίδρυση τέτοιων ιδρυμάτων. Στόχος η αύξηση της αγροτικής παραγωγής, μέσω της κρατικής παρέμβασης, με παροχή άφθονων και φθηνών

⁶⁰ Nagarajan G., Meyer R. (2005), Rural Finance: Recent Advances and Emerging Lessons, Debates and Opportunities, Reformatted version of Working Paper AEDE-WP-0041-05, Department of Agricultural, Environmental, and Development Economics, The Ohio State University (Columbus, Ohio, USA).

κεφαλαίων και επιδοτούμενα επιτόκια σε καλλιέργειες που θεωρούνταν κλειδιά για την ανάπτυξη ενώ αργότερα προστέθηκε και η καταπολέμηση της φτώχειας⁶¹. Ωστόσο οι περισσότερες προσπάθειες του είδους απέτυχαν, αφού οδήγησαν σε στρεβλώσεις, σε αναποτελεσματική κατανομή των σπάνιων πόρων, σε χαλάρωση της συναλλακτικής τάξης, με διαδοχικές ρυθμίσεις χρεών. Τελικά, πολλές Αγροτικές Αναπτυξιακές Τράπεζες οδηγήθηκαν στη χρεοκοπία⁶², παρασύροντας συχνά μαζί τους μεγάλο αριθμό συνεταιρισμών που χρησιμοποιούσαν ως κανάλια παροχής πιστώσεων⁶³. Στη δεκαετία του '80, μετά τα απογοητευτικά αποτελέσματα των μέχρι τότε προσπαθειών και την «επανάσταση» της μικροχρηματοδότησης (microfinance), παρατηρείται η ανάδυση του «νέου» μοντέλου χρηματοδότησης της υπαίθρου (New Rural Finance Paradigm), που αποτέλεσε τη σημαντικότερη εξέλιξη και οδήγησε τη χρηματοδότηση της υπαίθρου στη σύγχρονη μορφή της. Το νέο μοντέλο δέχεται ότι οι πληθυσμοί της υπαίθρου μπορούν να είναι δέκτες παροχής τραπεζικών υπηρεσιών, συνεπώς το αγροτικό πελατολόγιο δεν θα πρέπει να περιορίζεται μόνο στους κατ' επάγγελμα αγρότες, και ότι ζητούν ποικίλους τύπους χρηματοοικονομικών υπηρεσιών για τις οποίες είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν. Υποστηρίζει τον βασισμένο στη ζήτηση σχεδιασμό και την αποτελεσματική παροχή πολλαπλών χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών, μέσω ενός ανοικτού χρηματοοικονομικού τομέα με εύρωστα ιδρύματα, τα οποία θα εξυπηρετούν πολλά και διαφορετικά είδη πελατών στις αγροτικές περιοχές. Στο πλαίσιο του νέου μοντέλου πολλές χώρες προέβησαν σε μεταρρύθμιση ή ιδιωτικοποίηση των κρατικών Αγροτικών Αναπτυξιακών Τραπεζών και νέου τύπου ιδρύματα και νομικά μορφώματα έκαναν την εμφάνισή τους με στόχο την αποτελεσματική χρηματοδότηση της υπαίθρου. Αν και οι εξελίξεις φαίνονται ελπιδοφόρες, υπάρχουν πολλά προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν και πολλά κενά που μένει να καλυφθούν.

Η αγροτική πίστη στις χώρες χαμηλού και μέσου εισοδήματος ασκείται κυρίως από τις Αγροτικές Αναπτυξιακές Τράπεζες (Agricultural Development Banks – AgDBs), σε ορισμένες περιπτώσεις και από τις εμπορικές τράπεζες και σε μικρότερο, αλλά αυξανόμενο, βαθμό από Ιδρύματα Μικροχρηματοδότησης (Microfinance Institutions – MFIs), με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη Grameen Bank στο Μπαγκλαντές, και από άτυπα μορφώματα συλλογικής βάσης / ιδιοκτησίας όπως οι Ομάδες Αυτοβοήθειας

⁶¹ Seibel, H.D., Geihler T., Karduck S. (2005), Reforming Agricultural Banks, GTZ, Eschborn

⁶² Nagarajan G., Meyer R. (2005)

⁶³ Seibel, H.D., Geihler T., Karduck S. (2005)

(Self Help Groups – SHGs) και οι Πιστωτικοί – Καταθετικοί Συνεταιρισμοί (Savings and Credit Cooperatives – SACCOs).

Αναλυτικότερα, οι κρατικές Αγροτικές Αναπτυξιακές Τράπεζες κυριαρχούν ακόμη σε πολλές χώρες και μερικές από αυτές έχουν μετασχηματιστεί ή/και ιδιωτικοποιηθεί με επιτυχία. Ωστόσο, άλλες έχουν αποτύχει, λόγω έλλειψης της απαιτούμενης μακροχρόνιας πολιτικής και οικονομικής δέσμευσης από τις κυβερνήσεις ή/και της απαιτούμενης τεχνικής βοήθειας⁶⁴. Οι τράπεζες αυτές συνέχισαν να λειτουργούν, αγνοήθηκαν όμως όταν η προσοχή μετατοπίστηκε από την αγροτική πίστη στη χρηματοδότηση της υπαίθρου καθώς είχαν απαξιωθεί. Η αδιαφορία για τα ιδρύματα αυτά αποτελεί ίσως τη χειρότερη δυνατή στρατηγική, καθώς ισοδυναμεί με καθαρή σπατάλη κεφαλαίων· μια πολυτέλεια που προφανώς δεν διαθέτουν τα αναπτυσσόμενα κράτη. Υπάρχει βέβαια και η επιλογή του κλεισίματος, αλλά λόγοι ηθικοί, θεωρητικοί, πραγματικοί και ιστορικοί, -με κυριότερο το γεγονός ότι έγιναν και επιτυχημένες μεταρρυθμίσεις-, επιβάλλουν την εκ νέου εξέταση του θέματος και η μεταρρύθμιση ή/και ιδιωτικοποίησή τους αποτελεί ίσως την καλύτερη δυνατή λύση⁶⁵. Οι εμπορικές τράπεζες, ως κερδοσκοπικοί οργανισμοί, αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους στις πιο πυκνοκατοικημένες, πιο εμπορικές αγροτικές περιοχές καθώς τα κόστη είναι χαμηλότερα και η σύναψη συμβολαίων ευκολότερη. Πηγή της περιορισμένης πιστοδότησης των μικροκαλλιεργητών είναι η τάση των δανειστών να παρέχουν περιορισμένο αριθμό προϊόντων ζητώντας υπέρογκες εγγυήσεις. Έτσι, οι πλουσιότεροι παραγωγοί δανειοδοτούνται φθηνότερα, ενώ οι φτωχότεροι λαμβάνουν λιγότερα, μικρότερα και ακριβότερα δάνεια⁶⁶. Τέλος, αρκετά Ιδρύματα Μικροχρηματοδότησης αυξάνουν τις εργασίες τους στις αγροτικές περιοχές των αναπτυσσόμενων χωρών και καθίστανται σημαντικοί παράγοντες παροχής χρηματοδοτικών υπηρεσιών στην ύπαιθρο, ενώ και τα ανεπίσημα ιδρύματα συλλογικής βάσης / ιδιοκτησίας όπως οι Ομάδες Αυτοβοήθειας και οι Πιστωτικοί – Καταθετικοί Συνεταιρισμοί αυξάνονται και διαθέτουν τις προοπτικές να παίξουν σημαντικό ρόλο, ιδιαίτερα στις απομακρυσμένες περιοχές⁶⁷.

⁶⁴ Nagarajan G., Meyer R. (2006), Rural Finance Today: Advances and Challenges, *ADB Finance For The Poor*, Vol. 7, No. 4

⁶⁵ Seibel, H.D., Geihler T., Karduck S. (2005)

⁶⁶ World Bank, (2008), p. 143 – 144.

⁶⁷ Nagarajan G., Meyer R. (2006)

Όμως παρά τις εξελίξεις υπάρχουν και προκλήσεις που μένει να απαντηθούν. Σημαντικότερες από αυτές είναι η διατήρηση⁶⁸ και η πιθανή επαναφορά των ορίων στα επιτόκια σε ορισμένες χώρες, η μείωση του κόστους και των κινδύνων για την παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικής τραπεζικής (e – banking) στις αγροτικές περιοχές και η ανάπτυξη ενός πολιτικού περιβάλλοντος που θα ευνοεί την ανάπτυξη της χρηματοδότησης της υπαίθρου και την ενσωμάτωσή της στον ευρύτερο χρηματοοικονομικό τομέα⁶⁹. Αν και πολλές χώρες έχουν υιοθετήσει το νέο μοντέλο χρηματοδότησης, παρουσιάζονται προβλήματα από την παλινδρόμηση ανάμεσα στο παλιό και στο νέο, ενώ θα έπρεπε να υπάρξει μια σαφής και οριστική επιλογή για μετάβαση στο τελευταίο. Η σαφής δέσμευση που απαιτείται από την πλευρά των κυβερνήσεων είναι δύσκολο να αναληφθεί σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες⁷⁰. Αν και η ανάπτυξη των Ιδρυμάτων Μικροχρηματοδότησης και οι καινοτομίες που εισάγουν στην παροχή της πίστης είναι σημαντικές, τα ιδρύματα αυτά δεν μπορούν να αποτελούν τους κύριους φορείς χρηματοδότησης της υπαίθρου. Αυτό που απαιτείται για την αύξηση της πρόσβασης σε πιστωτικά κεφάλαια, είναι η αναμόρφωση των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών για τους μικροκαλλιεργητές και για την εξωαγροτική οικονομία της υπαίθρου. Αναμόρφωση που συνοψίζεται στη μεταρρύθμιση των δημόσιων αγροτικών αναπτυξιακών τραπεζών, στην παροχή υπηρεσιών μέσω ομάδων αυτοβοήθειας και συνεταιρισμών, στην επέκταση του βεληνεκούς της χρηματοδότησης της υπαίθρου, στη χρηματοδότηση από αλληλοσυνδεδεμένους φορείς (προμηθευτές ή/και πελάτες) και την ανάπτυξη υπηρεσιών καταγραφής του πιστωτικού ιστορικού των πελατών που θα μετατρέπει την καλή τους φήμη σε εγγύηση για την περαιτέρω δανειοδότησή τους⁷¹. Η προαγωγή, η βελτίωση, ακόμη και η δημιουργία ιδρυμάτων στην ύπαιθρο, που θα υποστηρίζουν ένα ευρύ φάσμα χρηματοδοτικών συναλλαγών, παραμένει μια θεμελιώδης πρόκληση για τις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες.

⁶⁸ Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα 40 αναπτυσσόμενες και μετασχηματιζόμενες χώρες εξακολουθούν να διατηρούν τα όρια στα επιτόκια δυσκολεύοντας την ανάπτυξη των Μικροχρηματοδοτικών Ιδρυμάτων, World Development Report 2008, p. 145.

⁶⁹ Nagarajan G., Meyer R. (2006)

⁷⁰ ό.π.

⁷¹ World Bank (2008), p. 145 – 147

2.4. Ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και των υπερεθνικών ενώσεων

Η ανάπτυξη της υπαίθρου αποτελεί αντικείμενο πολλών διεθνών οργανισμών που χρηματοδοτούν (donors) προγράμματα στις χώρες χαμηλού και μέσου εισοδήματος για το σκοπό αυτό. Η στρατηγική των διεθνών οργανισμών για τη χρηματοδότηση της υπαίθρου συνδέεται άρρηκτα με τις εξελίξεις στον τομέα. Η γιγάντωση και η εδραίωση του «παλαιού» μοντέλου χρηματοδότησης της υπαίθρου επιτεύχθηκε χάρη στα κεφάλαια των διεθνών οργανισμών που συνέρεαν αθρόα στις αναπτυσσόμενες χώρες κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60 και ως τα μέσα της δεκαετίας του '70⁷². Στις δεκαετίες '80 και '90 η διεθνής χρηματοδότηση για μελέτη και πειραματισμούς πάνω στη χρηματοδότηση της υπαίθρου περιορίστηκε, λόγω της παταγώδους αποτυχίας των περισσότερων προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης. Τα τελευταία χρόνια φαίνεται να υπάρχει μια σύμπτωση μεταξύ των κυριοτέρων διεθνών οργανισμών που χρηματοδοτούν τις αναπτυσσόμενες χώρες για την υποστήριξη του νέου μοντέλου χρηματοδότησης της υπαίθρου, που δίνει έμφαση στη σημασία των υπηρεσιών χρηματοδότησης μέσω της δημιουργίας βιώσιμων πιστωτικών ιδρυμάτων διαφορετικών τύπων και με μεγάλη δυνατότητα προσέγγισης και των πιο απομακρυσμένων πληθυσμών. Έμφαση δίνεται επίσης στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των αγορών χρηματοδότησης της υπαίθρου μέσω της μείωσης του κόστους και του κινδύνου συναλλαγών. Γενικότερα, ενθαρρύνεται και χρηματοδοτείται η ανάπτυξη των ιδρυμάτων και η καινοτομία, υποστηρίζονται νέες θεσμικές ρυθμίσεις και νέοι τύποι προϊόντων, ώστε να επεκταθεί σταθερά η παροχή πίστης και στους μη εξυπηρετούμενους αγροτικούς πληθυσμούς. Η στρατηγική των διεθνών οργανισμών για την χρηματοδότηση της υπαίθρου εστιάζεται κυρίως στη δημιουργία και την ενθάρρυνση κατάλληλου περιβάλλοντος, στη βελτίωση της χρηματοοικονομικής υποδομής, στην ενίσχυση της ικανότητας των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και στην ενίσχυση της προσβασιμότητας του πελατολογίου της υπαίθρου σε χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες⁷³. Στο πλαίσιο της ολοκληρωμένης προσέγγισης της ανάπτυξης οι διεθνείς οργανισμοί ενσωματώνουν τα προγράμματα χρηματοδότησης της υπαίθρου σε ευρύτερα θεματικά προγράμματα που απευθύνονται στις συγκεκριμένες περιοχές. Παράλληλα, υποστηρίζουν πρωτοβουλίες μικροχρηματοδότησης της υπαίθρου και ενσωματώνουν προγράμματα του είδους σε

⁷² Seibel et al. (2005), p. 5

⁷³ Nagarajan G., Meyer R. (2005), p. 7

προγράμματα ανάπτυξης της υπαίθρου ή της ισότητας. Ακόμη, δίνουν έμφαση στη δημιουργία και διάχυση της γνώσης, στην επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων που προκύπτουν από το θεσμικό και ρυθμιστικό πλαίσιο και στην τεκμηρίωση καινοτομιών στις διαδικασίες που μειώνουν το κόστος και αυξάνουν την προσβασιμότητα στη χρηματοδότηση, ενώ παράλληλα, η ανάπτυξη πολιτικών προστασίας των καταναλωτών με πρωτοβουλίες εκπαίδευσης / ενημέρωσης φαίνεται να κερδίζει την προσοχή τους. Για την αποφυγή επικαλύψεων μεταξύ πρωτοβουλιών διαφορετικών οργανισμών αναπτύσσονται δεσμοί, συνεργασίες και συμμαχίες⁷⁴. Αν και οι διεθνείς οργανισμοί που προαναφέρθηκαν συμβάλλουν στην εξάπλωση της χρηματοδότησης της υπαίθρου στις αναπτυσσόμενες χώρες, εν τούτοις παρατηρείται μια ανισορροπία από μέρους τους όσον αφορά την ανάπτυξη μελετών και θεωρητικών εργαλείων: ενώ υπάρχει πληθώρα περιγραφικών μελετών υπάρχει έλλειψη εις βάθος μελετών που προάγουν τη γνώση και δημιουργούν νέες ιδέες για επέκταση των ορίων της χρηματοδότησης⁷⁵. Κυριότεροι διεθνείς οργανισμοί που χρηματοδοτούν τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι το Ίδρυμα Ford (The Ford Foundation), η Παγκόσμια Τράπεζα (The World Bank), η Συμβουλευτική Ομάδα Βοήθειας των Φτωχότερων (Consultative Group to Assist the Poorest – CGAP), που ιδρύθηκε το 1995 ως κοινοπραξία 26 μεγάλων οργανισμών, ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας του ΟΗΕ (Food and Agriculture Organization – FAO), η Γερμανική Εταιρία Τεχνολογικής Συνεργασίας (German Society for Technical Cooperation – GTZ), το Διεθνές Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (International Fund for Agricultural Development – IFAD), η Inter-American Development Bank (IADB), η Ασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα (Asian Development Bank – ADB), η Αφρικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα (African Development Bank – AfDB) και η USAID.

Εκτός από τους διεθνείς οργανισμούς που χρηματοδοτούν τις αναπτυσσόμενες χώρες και επηρεάζουν την αγροτική πίστη άμεσα -τουλάχιστον στις συγκεκριμένες χώρες-, υπάρχουν και εκείνοι που με τη δραστηριότητα, τις αρμοδιότητες και τις αποφάσεις τους την επηρεάζουν έμμεσα, αλλά καίρια, και μάλιστα σε παγκόσμιο επίπεδο. Ενδεικτικά, δύο εξαιρετικά σημαντικοί οργανισμοί στους οποίους θα αναφερθώ συνοπτικά στη συνέχεια είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου – ΠΟΕ (The World Trade Organization - WTO) και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

⁷⁴ Nagarajan G., Meyer R. (2005), p. 48 – 50.

⁷⁵ Nagarajan G., Meyer R. (2005). p. 53

Ο ΠΟΕ ιδρύθηκε το 1995 και αποτελεί την εξέλιξη του ανεπίσημου *de facto* διεθνούς οργανισμού που προέκυψε από τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), η οποία υπογράφηκε το 1948. Η GATT εξελίχθηκε και συμπληρώθηκε με συνεχείς Γύρους Διαπραγματεύσεων, εκ των οποίων ο τελευταίος και πιο μακροχρόνιος (1986 – 1994 Γύρος της Ουρουγουάης), οδήγησε στην ίδρυση του ΠΟΕ. Ο ΠΟΕ ασχολείται με τους κανόνες εμπορίου μεταξύ κρατών σε διεθνές επίπεδο και έχει ως στόχο την απελευθέρωση του εμπορίου μέσα από διαπραγματεύσεις και συμφωνίες μεταξύ των χωρών μελών του, που αποτελούν και την πλειονότητα των εμπορευόμενων χωρών. Οι συμφωνίες αυτές παρέχουν τους βασικούς κανόνες διεξαγωγής του διεθνούς εμπορίου, αφού στην ουσία αποτελούν συμβόλαια που δεσμεύουν τις κυβερνήσεις να διατηρούν τις πολιτικές τους για το εμπόριο εντός του καθορισμένου πλαισίου. Διακρίνονται τρεις βασικές συμφωνίες που καλύπτουν το εμπόριο προϊόντων, υπηρεσιών και πνευματικής ιδιοκτησίας: η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), η Γενική Συμφωνία Εμπορίου Υπηρεσιών (General Agreement on Trade in Services) και τα Εμπορικά Στοιχεία των Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας (Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS).

Το εμπόριο αγροτικών προϊόντων καλύπτεται από την GATT και συγκεκριμένα από την «Αγροτική Συμφωνία» (Agricultural Agreement). Στόχος της Συμφωνίας είναι η αναμόρφωση του εμπορίου στον κλάδο και ο αναπροσανατολισμός των εφαρμοζόμενων πολιτικών προς τη ζήτηση, προκειμένου να βελτιωθεί η προβλεψιμότητα και η ασφάλεια του εμπορίου για όλες τις χώρες. Οι κανόνες και οι δεσμεύσεις της εφαρμόζονται στην πρόσβαση των προϊόντων στις αγορές, στην εσωτερική υποστήριξή τους και στις επιδοτήσεις εξαγωγών και σε άλλες μεθόδους που καθιστούν τις εξαγωγές τεχνητά ανταγωνιστικές. Επιτρέπεται στις κυβερνήσεις να υποστηρίζουν τις αγροτικές τους οικονομίες, κατά προτίμηση όμως μέσω πολιτικών που δεν προκαλούν στρεβλώσεις στο εμπόριο. Επίσης υπάρχει ευελιξία όσον αφορά την εφαρμογή των δεσμεύσεων, καθώς οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν χρειάζεται να μειώσουν τις επιδοτήσεις ή τους δασμούς τους όσο οι ανεπτυγμένες και τους δίνεται περισσότερος χρόνος για να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους, ενώ οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες δεν δεσμεύονται καθόλου. Ειδικότερα όσον αφορά την εσωτερική υποστήριξη του αγροτικού τομέα ο κυριότερος λόγος επίκρισης των πολιτικών που

υποστηρίζουν τις εγχώριες τιμές ή επιδοτούν με οποιοδήποτε τρόπο, είναι ότι ενθαρρύνουν την υπερπαραγωγή προϊόντων. Αυτό εκτοπίζει τις εισαγωγές και οδηγεί σε επιδοτήσεις εξαγωγών και σε μετακύλιση των χαμηλών τιμών (low-priced dumping) στις παγκόσμιες αγορές. Η Αγροτική Συμφωνία του ΠΟΕ διακρίνει τα προγράμματα υποστήριξης σε εκείνα που κινητοποιούν άμεσα την παραγωγή και σε εκείνα που δεν έχουν άμεση επίδραση. Οι πολιτικές που έχουν άμεση επίδραση στην παραγωγή και στο εμπόριο έπρεπε ως εκ τούτου να μειωθούν⁷⁶. Ο τρόπος με τον οποίο ασκήθηκε η αγροτική πίστη στις ανεπτυγμένες χώρες μέχρι τη δεκαετία του '80, δηλαδή αρχικά για την κατευθυνόμενη ενίσχυση της παραγωγής συγκεκριμένων προϊόντων – κλειδιών για κάθε χώρα και αργότερα για κοινωνικούς λόγους, δεν ήταν πλέον συμβατός με το παραπάνω πλαίσιο κανόνων λειτουργίας. Εκτός από την GATT, και λιγότερο εμφανώς, τον αγροτικό τομέα και την αγροτική πίστη επηρεάζει και η GATS. Αν και σε πρώτη ανάγνωση η GATS δεν φαίνεται να αφορά τον αγροτικό τομέα, η αγροτική οικονομία έχει μετασχηματιστεί ριζικά εξαιτίας των υπηρεσιών, καθώς οι παραγωγοί εντάσσονται όλο και περισσότερο σε αλυσίδες προμήθειας τροφίμων οι οποίες ασκούν ισχυρή επιρροή στις παραγωγικές και εμπορικές αποφάσεις τους. Οι μικροπαραγωγοί εξαρτώνται περισσότερο από την αποτελεσματική και ισομερή παροχή υπηρεσιών που θα τους βοηθήσουν να συμμετέχουν σε αυτές τις αλυσίδες εφοδιασμού με ανεκτούς όρους. Συνεπώς, η απελευθέρωση των υπηρεσιών ίσως να έχει μεγάλο αντίκτυπο στον αγροτικό τομέα και ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Έχει επισημανθεί ότι η GATS μπορεί να έχει επιπτώσεις στους τομείς υπηρεσιών που σχετίζονται με τον αγροτικό τομέα όπως οι υπηρεσίες διανομής (χονδρικό και λιανικό εμπόριο), οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες –βασικές για την παροχή αγροτικής πίστης ιδίως στους μικρούς παραγωγούς- και οι υπηρεσίες υποδομών, ιδιαίτερα ύδρευσης και ενέργειας⁷⁷. Αναφορικά με τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, επισημαίνεται ότι οι εμπορικές τράπεζες των αναπτυσσόμενων χωρών στοχεύουν στην παροχή υπηρεσιών στην αστική «ελίτ» των αναπτυσσόμενων και όχι στις αγροτικές περιοχές και ειδικότερα στους φτωχούς μικροπαραγωγούς, αφήνοντας έτσι τις λιγότερο επικερδείς εργασίες στις τοπικές τράπεζες και κατακερματίζοντας περισσότερο τις αγορές χρήματος, γεγονός που δεν επιτρέπει στα ιδρύματα χρηματοδότησης της υπαίθρου να διαφοροποιούν τα

⁷⁶ www.wto.org

⁷⁷ Reichert T., Lines T., (2005), "The Impact of GATS on agriculture", in *Sailing Close to the Wind: Navigating the WTO Hong Kong Ministerial*, ed. Ben Lilliston, IATP, Minneapolis, Minnesota, USA.

χαρτοφυλάκιά τους από τους αγρότες πελάτες τους, που χαρακτηρίζονται από εποχιακή σταθερότητα στις ανάγκες τους για δανειοδότηση και αποταμίευση⁷⁸. Επιπροσθέτως, ένα ερώτημα που παραμένει ανοιχτό είναι το κατά πόσον οι αλλοδαπές τράπεζες θα διοχετεύουν σε άλλες χώρες τα κεφάλαια που συγκεντρώνουν από τις καταθέσεις, επιτείνοντας έτσι τη φυγή κεφαλαίων από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Ακόμη, συγκεκριμένα μέτρα υποστήριξης των ιδρυμάτων χρηματοδότησης της υπαίθρου μπορεί να θεωρηθούν ότι διαστρεβλώνουν τους όρους εμπορίου και ως εκ τούτου να εκληφθούν ως παράνομες επιχορηγήσεις στο πλαίσιο της GATS, με αποτέλεσμα την απαίτηση για κατάργησή τους. Φαίνεται λοιπόν ότι η απελευθέρωση των υπηρεσιών μπορεί να επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στον αγροτικό τομέα γενικότερα και στους μικρούς παραγωγούς ειδικότερα. Είναι προφανές ότι η προστασία και η υποστήριξη των μικρών παραγωγών είναι ανεπαρκής αν στηρίζεται μόνο στο πλαίσιο της «Αγροτικής Συμφωνίας» της GATT. Ο συνδυασμός των ισχυρών πολυεθνικών εταιριών διανομής και πώλησης προϊόντων, το κόστος της υποδομής για επενδύσεις έτσι ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις τους και η μη διαθεσιμότητα ανεκτής αγροτικής πίστης μπορεί να αφήσει στους μικρούς παραγωγούς δύο μόνο επιλογές: να περιοριστούν στην παραγωγή προϊόντων για την επιβίωσή τους επιστρέφοντας στην αυτάρκεια ή να σταματήσουν να παράγουν και να εξέλθουν από τον αγροτικό τομέα.

Όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση η αγροτική πίστη επηρεάστηκε από την εξέλιξη της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) και της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς, οι οποίες όπως είναι φυσικό δεν είναι ανεξάρτητες από τις εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον, λ.χ. τις εργασίες του ΠΟΕ που προαναφέρθηκαν. Η ΚΑΠ ξεκίνησε στη δυτική Ευρώπη στις αρχές τις δεκαετίας του '50 με στόχο τη βελτίωση της παραγωγικότητας της γεωργίας, που είχε παραλύσει από τον πολυετή πόλεμο, ώστε να εφοδιάζονται σταθερά οι καταναλωτές με φθηνά είδη διατροφής και να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα του γεωργικού τομέα. Στο πλαίσιο αυτό προσφέρονταν επιδοτήσεις και συστήματα που εξασφάλιζαν υψηλές τιμές στους γεωργούς, παρέχοντάς τους κίνητρα να παράγουν περισσότερο. Επίσης χορηγούνταν οικονομική βοήθεια για την αναδιάρθρωση της γεωργίας, ελήφθησαν μέτρα για πρόωρη συνταξιοδότηση, για επαγγελματική κατάρτιση και για ενίσχυση των μειονεκτικών περιοχών. Η ΚΑΠ πέτυχε

⁷⁸ Οι αγρότες τείνουν να δανείζονται ταυτόχρονα, δηλαδή πριν τη συγκομιδή της σοδειάς, αλλά και να αποταμιεύουν ταυτόχρονα, δηλαδή αμέσως μετά τη συγκομιδή της σοδειάς.

το στόχο της, δηλαδή την αυτάρκεια της ΕΕ από τη δεκαετία του '80 και μετά. Η εμφάνιση διαρκών πλεονασμάτων γεωργικών προϊόντων που ακολούθησε, αντιμετωπίστηκε με μέτρα όπως η εξαγωγή τους με τη βοήθεια επιδοτήσεων και η αποθήκευση ή η διάθεσή τους στην εσωτερική αγορά. Τα μέτρα αυτά είχαν μεγάλο δημοσιονομικό κόστος, στρέβλωναν ορισμένες παγκόσμιες αγορές και δεν εξυπηρετούσαν πάντοτε κατά τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα των αγροτών. Οι σχετικές επικρίσεις καθώς και άλλα θέματα που αποκτούσαν επικαιρότητα, όπως η γενικότερη ανησυχία για την περιβαλλοντική αειφορία της γεωργίας επέφεραν σημαντικές αλλαγές στην ΚΑΠ τη δεκαετία του '80 και κυρίως τη δεκαετία του '90. Τα πλεονάσματα μειώθηκαν και δόθηκε έμφαση στη φιλική προς το περιβάλλον γεωργία. Το σημαντικότερο όμως ήταν ο αναπροσανατολισμός των γεωργών προς την αγορά και η ανταπόκρισή τους στη ζήτηση, λαμβάνοντας παράλληλα άμεσες ενισχύσεις στο εισόδημά τους. Αυτή η αλλαγή προτεραιοτήτων, που έλαβε χώρα το 1999 στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης «Πρόγραμμα Δράσης 2000» και προωθεί την ανταγωνιστικότητα της γεωργίας, περιελάμβανε επίσης μια πολιτική αγροτικής ανάπτυξης που ενθάρρυνε πολλές αγροτικές πρωτοβουλίες, βοηθούσε τους γεωργούς στην αναδιάρθρωση των εκμεταλλεύσεων, στη διαφοροποίηση της παραγωγής και στη βελτίωση της εμπορικής προώθησης των προϊόντων. Το 2003 έγινε μια ακόμη πιο ουσιαστική μεταρρύθμιση. Εφεξής, οι γεωργοί δεν πληρώνονται για να παράγουν απλώς είδη διατροφής, καθώς η σημερινή ΚΑΠ είναι προσανατολισμένη προς τη ζήτηση. Λαμβάνονται υπόψη οι ανησυχίες των καταναλωτών και των φορολογουμένων ενώ παράλληλα παρέχεται στους γεωργούς της ΕΕ η ελευθερία να παράγουν αυτά που χρειάζεται η αγορά, ενώ στο παρελθόν όσο περισσότερο παρήγαγαν τόσο περισσότερες επιδοτήσεις ελάμβαναν. Στο εξής το μεγαλύτερο μέρος της ενίσχυσης προς τους γεωργούς πληρώνεται ανεξάρτητα από το πόσο παράγουν. Σύμφωνα με το νέο σύστημα οι γεωργοί εξακολουθούν να λαμβάνουν άμεσες ενισχύσεις για τη σταθεροποίηση του εισοδήματός τους, αλλά οι ενισχύσεις αυτές δεν συνδέονται πλέον με την παραγωγή. Επιπλέον, πρέπει να τηρούν ορισμένα πρότυπα για το περιβάλλον, την ασφάλεια των τροφίμων, την υγιεινή των φυτών και την καλή μεταχείριση των ζώων, η μη τήρηση των οποίων επισύρει τη μείωση των άμεσων ενισχύσεων τους. Έτσι, θεωρητικά, είναι

ελεύθεροι να παράγουν τα προϊόντα που θα τους αποφέρουν τα περισσότερα κέρδη ενώ παράλληλα διατηρούν σταθερό το εισόδημά τους⁷⁹.

Από την πλευρά της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς, η δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού χώρου και οι προσπάθειες χρηματοπιστωτικής ολοκλήρωσης, ακολουθούν τη δυναμική της οικονομικής και πολιτικής ένωσης των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1957 μέχρι σήμερα. Η ελεύθερη άσκηση οικονομικής δραστηριότητας από τους ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς φορείς σε διασυνοριακή βάση, βασική προϋπόθεση για την ενοποίηση, απαιτούσε μια θεσμική θεμελίωση η οποία προήλθε από την αρχική Συνθήκη για την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και τις μετέπειτα τροποποιήσεις της. Η αρχική Συνθήκη έθεσε τις προϋποθέσεις για την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων, την ελευθερία εγκατάστασης των ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών φορέων και την ελευθερία για την εκ μέρους τους παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών μέσα στην Κοινότητα. Η εντατικοποίηση της προσπάθειας για την θεσμική θεμελίωση του ενιαίου χρηματοπιστωτικού χώρου προήλθε από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 1987 και αποτέλεσε την πρώτη τροποποίηση της αρχικής Συνθήκης της Ρώμης. Η θεσμική θεμελίωση της ενιαίας τραπεζικής αγοράς ως συστατικού στοιχείου του ενιαίου χρηματοπιστωτικού χώρου ανάγεται ουσιαστικά στην περίοδο μετά την υιοθέτηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, καθώς έκτοτε τέθηκαν οι βάσεις για την ικανοποίηση των αναγκών και επαρκών προϋποθέσεων για τη λειτουργία της. Οι αναγκαίες προϋποθέσεις για τη θεμελίωση του ενιαίου χρηματοπιστωτικού χώρου επιτεύχθηκαν με την υιοθέτηση δύο βασικών Οδηγιών, με τις οποίες και ικανοποιήθηκαν οι τρεις βασικές κοινοτικές ελευθερίες στον τραπεζικό τομέα. Πρόκειται για την Οδηγία 88/361/ΕΟΚ, που καθιέρωσε την κατάργηση των περιορισμών στην ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και την Οδηγία 89/646/ΕΟΚ (γνωστή ως Δεύτερη Συντονιστική Τραπεζική Οδηγία), με την οποία διασφαλίστηκε η ελευθερία εγκατάστασης των πιστωτικών ιδρυμάτων και η εκ μέρους τους ελεύθερη παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών σε όλη την Κοινότητα. Η εκπλήρωση των επαρκών προϋποθέσεων που είναι απαραίτητες για την ομαλή λειτουργία της ενιαίας τραπεζικής αγοράς επιτεύχθηκε με τη θέσπιση κανόνων για τη διασφάλιση της σταθερότητας και της αξιοπιστίας της ενιαίας τραπεζικής αγοράς, για την πρόληψη χρήσης του

⁷⁹ www.europa.eu

τραπεζικού συστήματος για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (money laundering), για τη διασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών, για τη διαμόρφωση ενός ενιαίου χώρου πληρωμών και για την εναρμόνιση των κανόνων λογιστικής απεικόνισης της δραστηριότητας των πιστωτικών ιδρυμάτων. Η δημιουργία του ενιαίου ευρωπαϊκού τραπεζικού χώρου έγινε φυσικά στο πλαίσιο της ΕΕ περί ανταγωνισμού. Οι παραπάνω ρυθμίσεις οδήγησαν στη σταδιακή απελευθέρωση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος ενώ παράλληλα περιόρισαν σημαντικά τη δυνατότητα χρησιμοποίησης της πίστης από το κράτος για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό η ΑΤΕ προσαρμόστηκε ανάλογα. Όπως ήδη αναφέρθηκε για να επεκταθεί και σε άλλους τομείς της οικονομίας μετέβαλλε το νομικό της χαρακτήρα και προσάρμοσε την οργανωτική της δομή, ενώ για την αντιμετώπιση των κινδύνων προέβη σε αναδιάρθρωση του χαρτοφυλακίου δανείων της, αυξάνοντας τις τοποθετήσεις εκτός αγροτικού τομέα.

2.5. Συμπεράσματα

Η επισκόπηση της αγροτικής πίστης σε διεθνές επίπεδο, αν και εξαιρετικά συνοπτική, επιτρέπει την εξαγωγή μερικών συμπερασμάτων. Πρώτον, η χρηματοδότηση του αγροτικού τομέα ήταν και παραμένει εξαιρετικά σημαντική προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα της φτώχειας και του υποσιτισμού και να κινητοποιηθούν οι απαραίτητες αναπτυξιακές δυνάμεις που θα τροφοδοτήσουν τη συνολική ανάπτυξη μιας χώρας. Δεν φτάνει όμως μόνο αυτό. Οι αναπτυξιακές δυνάμεις των μη αστικών περιοχών δεν περιορίζονται στον αγροτικό τομέα αλλά αφορούν και τις μη αγροτικές δραστηριότητες. Ως εκ τούτου είναι προφανές ότι η παροχή πίστης δεν πρέπει να περιορίζεται στη στοχευμένη χρηματοδότηση αγροτικών προϊόντων και μάλιστα με κοινωνικά κριτήρια, αλλά στη χρηματοδότηση όλων των δραστηριοτήτων της υπαίθρου. Τρίτον, οι πολιτικές μεταλλάσσονται από πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης σε πολιτικές ανάπτυξης της υπαίθρου, που σημαίνει ότι θα πρέπει να προσαρμόζονται ανάλογα και τα εργαλεία τους, ένα εκ των οποίων είναι η αγροτική πίστη και κατ' επέκταση οι -συνήθως κρατικές- αγροτικές τράπεζες. Έτσι, παρατηρείται μια γενικότερη συναίνεση, που συνοψίζεται στην απορρύθμιση των συστημάτων αγροτικής πίστης και την ένταξή τους στο γενικό πιστωτικό σύστημα και στη μεταρρύθμιση ή/και στην ιδιωτικοποίηση των αγροτικών τραπεζών. Οι τράπεζες αυτές με τις κατάλληλες

μετατροπές, την απαραίτητη πολιτική δέσμευση και λειτουργώντας σε ένα σταθερό και ευνοϊκό περιβάλλον, μπορούν να αποδειχθούν πολύτιμα εργαλεία στην προσπάθεια των αναπτυσσόμενων χωρών να μειώσουν τη φτώχεια, να εξασφαλίσουν τη διατροφική τους επάρκεια και να κινητοποιήσουν τη διαδικασία της ανάπτυξής τους. Τέταρτον, ο Αγροτικός Τομέας, λόγω των φυσικών χαρακτηριστικών του, παρουσιάζει ανταγωνιστικό μειονέκτημα σε σχέση με τους άλλους τομείς στην προσέλκυση πιστωτικών κεφαλαίων. Έτσι είναι πολύ πιθανό να οδηγηθεί σε μειωμένη χρηματοδότηση και συνεπώς οι όποιες μεταρρυθμίσεις πρέπει να πραγματοποιούνται λαμβάνοντας υπόψη τους τον κίνδυνο αυτό. Τέλος, ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και των υπερεθνικών ενώσεων είναι καταλυτικός στη διαμόρφωση της αγροτικής πίστης αφού την επηρεάζουν τόσο άμεσα, όπως φαίνεται από την υποστήριξη προγραμμάτων ανάπτυξης της χρηματοδότησης της υπαίθρου στις αναπτυσσόμενες χώρες, όσο και έμμεσα όπως λ.χ. από τις λειτουργίες, τις πολιτικές και τις αποφάσεις του ΠΟΕ και της ΕΕ.

3. Αγροτική Πολιτική και Ανάπτυξη στην Ελλάδα

3.1. Εισαγωγή

Η ΑΤΕ αποτέλεσε, από την ίδρυσή της και μέχρι πρόσφατα, ένα από τα βασικά χρηματοδοτικά εργαλεία του κράτους για την άσκηση της αγροτικής πολιτικής στη χώρα μας. Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται συνοπτικά η αγροτική πολιτική και τα αποτελέσματά της στην αγροτική ανάπτυξη -πριν (1929 – 1980) και μετά την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (1981 – 2006)- και στη συνέχεια ο ρόλος της ΑΤΕ.

Η αγροτική πολιτική εξετάζεται με βάση τις κρατικές δαπάνες ενισχύσεων – επιδοτήσεων και επενδύσεων, οι οποίες με τη σειρά τους αντιπροσωπεύουν την πολιτική οικονομικών ενισχύσεων και την πολιτική διαρθρώσεων αντίστοιχα. Η αγροτική ανάπτυξη, αποτυπώνεται με βάση την Παραγωγή των κλάδων Γεωργίας – Κτηνοτροφίας, σε όγκο και αξία, το Ακαθάριστο Αγροτικό Προϊόν και το Αγροτικό Εισόδημα, χωρίς φυσικά να υπάρχει πρόθεση αμφισβήτησης του πολύπλευρου χαρακτήρα της έννοιας της «ανάπτυξης». Ακολούθως, η εξέλιξη του αγροτικού προϊόντος και εισοδήματος αντιπαραβάλλεται με εκείνη του ΑΕΠ και του Εθνικού εισοδήματος, που αντικατοπτρίζουν την ανάπτυξη της οικονομίας συνολικά. Τα παραπάνω μεγέθη, ωστόσο, δεν ήταν διαθέσιμα για την προπολεμική περίοδο και αντ' αυτών λαμβάνεται υπόψη η μεταβολή των καλλιεργούμενων εκτάσεων και της παραγωγής των κυριότερων γεωργικών προϊόντων. Ακόμη, πριν από την εκτίμηση της αγροτικής πολιτικής και ανάπτυξης για την περίοδο μετά την ένταξη στην ΕΟΚ γίνεται αναφορά στην εξέλιξη της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της ΕΕ, καθώς από το 1981 και μετά η εθνική αγροτική πολιτική ευθυγραμμίζεται με την κοινοτική και στις εθνικές δαπάνες αγροτικής πολιτικής προστίθενται οι δαπάνες του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων.

Τέλος, διερευνάται ο ρόλος της ΑΤΕ με την αποτύπωση της εξέλιξης του πιστωτικού της έργου και εκτιμάται η συσχέτιση των χορηγήσεών της στον Αγροτικό Τομέα με το Αγροτικό Προϊόν και το Αγροτικό Εισόδημα από το 1950 ως το 2006.

3.2. Αγροτική πολιτική και ανάπτυξη πριν από την ένταξη στην ΕΟΚ (1929 – 1980)

3.2.1. Η προπολεμική περίοδος (1929 – 1939)

Η αγροτική πολιτική στην Ελλάδα από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είχε ως στόχο την καθιέρωση της μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας και παραγωγής έτσι ώστε να είναι ευκολότερη απόσπαση του γεωργικού πλεονάσματος προκειμένου να αναπτυχθεί η βιομηχανία. Η κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος το 1929 οδήγησε τις εθνικές οικονομίες στην εσωστρέφεια και στην παρέμβαση του κράτους στην οικονομία. Σε γενικές γραμμές οι στόχοι της ελληνικής αγροτικής πολιτικής από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης μέχρι την εμπλοκή της χώρας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνοψίζονται ως εξής: α) αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων για τη γεωργία με τη διάθεση νέων γαιών, β) αύξηση της παραγωγής των καλλιεργούμενων εδαφών με τη βελτίωση των καλλιεργητικών μεθόδων και συστημάτων, γ) οικονομική ενίσχυση των αγροτών και δ) δασμολογική προστασία και εξασφάλιση της καλής διάθεσης των αγροτικών προϊόντων.

Η ίδρυση της ΑΤΕ συνέπεσε με την Μεγάλη Ύφεση, ενώ παράλληλα από το 1929 μέχρι το 1931 η αγροτική παραγωγή ήταν μειωμένη λόγω κακών καιρικών συνθηκών και αφορίας. Τα κεφάλαια που χορηγήθηκαν στον Αγροτικό Τομέα, με τη μορφή δανείων και κεφαλαίων για τη στήριξη των τιμών των προϊόντων, το 1939 ανήλθαν σε 6.315,72 εκατ. Δρχ. παρουσιάζοντας αύξηση κατά 226% σε σχέση με το 1930 (1.935,65 εκατ. Δρχ.), πρώτο έτος λειτουργίας της ΑΤΕ, και κατά 285% σε σχέση με το 1929 (1.642 εκατ. Δρχ.), τελευταίο έτος άσκησης της αγροτικής πίστης από την ΕΤΕ. Αναλυτικότερα, όσον αφορά τα δάνεια, οι βραχυπρόθεσμες χορηγήσεις της ΑΤΕ από 1.289,11 εκατ. δρχ. το 1930 ανήλθαν σε 3.898,6 εκατ. το 1939 παρουσιάζοντας αύξηση 202%, ενώ οι μεσομακροπρόθεσμες κατά το ίδιο διάστημα παρουσίασαν εντυπωσιακή αύξηση 2.721% (από 14,81 σε 417,89 εκατ. δρχ.). Συνολικά, τα δάνεια της ΑΤΕ στη πρώτη δεκαετία λειτουργίας της αυξήθηκαν κατά 231% (Πίνακας 3.1).

Πίνακας 3.1 Χρηματοδότηση Αγροτικού Τομέα, 1929 – 1939
(εκατ. δρχ)

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ	ΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ ΔΑΝΕΙΩΝ ΑΤΕ		
		ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1929	1.642,00	-	-	-
1930	1.935,65	1.303,92	1.289,11	14,81
1931	1.603,11	1.354,72	1.317,93	36,80
1932	2.057,56	1.126,54	1.105,04	21,50
1933	3.066,29	1.367,19	1.336,95	30,24
1934	3.243,46	1.931,94	1.884,25	47,68
1935	3.343,66	1.917,08	1.836,90	80,19
1936	3.155,23	2.884,80	2.737,05	147,75
1937	4.652,35	3.872,91	3.557,64	315,27
1938	5.663,95	4.008,75	3.592,36	416,38
1939	6.315,72	4.316,49	3.898,60	417,89
Μεταβολή 1930 – 39	226%	231%	202%	2721%

Πηγή: Απολογισμοί ΑΤΕ 1930 – 1939

Αντίστοιχα, τα διαθέσιμα στοιχεία, δείχνουν ότι από το 1929 ως το 1939 υπήρξε αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων κατά 155%, της παραγωγής των κυριότερων αγροτικών προϊόντων κατά 209% και της μέσης στρεμματικής απόδοσης κατά 134% (Πίνακας 3.2).

Πίνακας 3.2 Εξέλιξη μεγεθών γεωργίας, 1929 – 1939

ΕΤΟΣ	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΕΣ	ΜΕΣΗ	
	ΕΚΤΑΣΕΙΣ (ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΣΤΡΕΜΜΑΤΑ)	ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ (ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ)	ΣΤΡΕΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ (ΚΙΛΑ/ΣΤΡΕΜΜΑ)
1929	16.746	1.951.812	117
1930	17.789	1.697.350	95
1931	19.319	1.775.790	92
1932	19.210	2.522.730	131
1933	20.811	3.099.990	149
1934	21.445	2.871.100	134
1935	21.910	3.111.500	142
1936	23.156	2.725.200	118
1937	24.155	3.734.900	155
1938	24.096	3.866.400	160
1939	25.891	4.071.200	157

Πηγή: Απολογισμοί ΑΤΕ 1930 – 1939

Ωστόσο, ό,τι επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια της περιόδου 1929 – 1939 κατέρρευσε με την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τη δύσκολη περίοδο που ακολούθησε.

3.2.2. Η επιλογή της αναπτυξιακής στρατηγικής στη φάση της ανασυγκρότησης

Η Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1950, βγαίνοντας από μια εξαιρετικά επώδυνη περίοδο και έχοντας ολοκληρώσει λίγο πριν το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μια μεγάλη αγροτική μεταρρύθμιση, αντιμετώπιζε την πρόκληση της ταχύρυθμης ανάπτυξης. Η ήττα της Αριστεράς στον εμφύλιο είχε ως αποτέλεσμα η χώρα να ενταχθεί στο δυτικό στρατόπεδο και να ακολουθήσει τον καπιταλιστικό τρόπο ανάπτυξης. Το ερώτημα που τέθηκε άμεσα ως προς την αναπτυξιακή στρατηγική της χώρας αφορούσε την επιλογή της γεωργίας ή της βιομηχανίας ως τομέα – κλειδιού για την ανάπτυξη. Ο συσχετισμός των πολιτικών δυνάμεων στη συγκεκριμένη φάση ήταν εις βάρος των αγροτών καθώς από τη μια πλευρά η στάση τους ήταν παθητική και το συνεταιριστικό κίνημα αδύναμο, ενώ από την άλλη η αμερικανική παρουσία και τα συμφέροντα της ανερχόμενης τάξης των επιχειρηματιών στήριζαν την με κάθε θυσία εκβιομηχάνιση της χώρας με φορέα την ιδιωτική πρωτοβουλία. Τελικά, η αναπτυξιακή στρατηγική που επιλέχθηκε ήταν ένα μοντέλο ανάπτυξης βασισμένο στη βιομηχανία, με φορέα την ιδιωτική πρωτοβουλία. Η αγροτική πολιτική θα έπρεπε να στηρίζει το μοντέλο αυτό, δηλαδή η πολιτική των αγροτικών τιμών και εισοδημάτων θα έπρεπε να εξυπηρετεί τη συσσώρευση στη βιομηχανία, ενώ η πολιτική αγροτικών διαρθρώσεων θα αντιμετώπιζε στενότητα λόγω της προτεραιότητας της βιομηχανικής ανάπτυξης. Θεωρητικά, ήταν ένα σύστημα πολιτικής, με εσωτερική συνοχή, υπέρ της εκβιομηχάνισης, έστω και αν άφηνε σε δεύτερη μοίρα τη γεωργία. Εξάλλου, ήταν σύμφωνο με τη θεωρητική αντίληψη για το ρόλο της γεωργίας όπως είχε διατυπωθεί με βάση την ιστορική εμπειρία της ανάπτυξης των ήδη αναπτυγμένων χωρών. Ως το 1953 δεν φαινόταν να είχε διαμορφωθεί οριστικά το μοντέλο ανάπτυξης, και αυτό οφειλόταν στη ρευστή πολιτική κατάσταση που δεν επέτρεπε την επιλογή μιας ξεκάθαρης στρατηγικής. Η οριστικοποίηση της συγκεκριμένης επιλογής έγινε δυνατή μετά τη

μεγάλη εκλογική νίκη του στρατάρχη Παπάγου στις εκλογές του 1953 και την άνοδο στην εξουσία της Συντηρητικής Παράταξης⁸⁰.

3.2.3. Από την Ανασυγκρότηση ως την ένταξη στην Ε.Ο.Κ. (1953 – 1980)

Η αγροτική πολιτική διαμορφώθηκε, στο πλαίσιο της με κάθε τρόπο υποστήριξης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για τη βιομηχανική ανάπτυξη, με στόχο να εξυπηρετήσει τη συγκεκριμένη αναπτυξιακή στρατηγική. Οι διακηρυγμένοι στόχοι της αγροτικής πολιτικής, που δεν διέφερε ουσιαστικά από τις αντίστοιχες των Δυτικών χωρών, ήταν:

- α) Αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας.
- β) Σταθεροποίηση των τιμών.
- γ) Αύξηση των αγροτικών εξαγωγών και εξασφάλιση αυτάρκειας σε βασικά προϊόντα.

Τα μέσα για την επίτευξη των στόχων αυτών ήταν η πολιτική τιμών και εισοδημάτων (ενισχύσεις – επιδοτήσεις), που στόχευε στη συγκράτηση του κόστους διατροφής και η διαρθρωτική πολιτική (επενδύσεις), που στόχευε στην αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας, προκειμένου να εξασφαλίζεται συνάλλαγμα από τις εξαγωγές, να ρυθμίζεται η αγροτική έξοδος και να διευρύνεται η εσωτερική αγορά, δηλαδή να αυξάνονται τα αγροτικά εισοδήματα. Αυτό ωστόσο στην πράξη δεν ήταν εύκολο. Η πολιτική τιμών και εισοδημάτων έπρεπε να τηρεί μια εξαιρετικά εύθραυστη ισορροπία: να συγκρατεί το κόστος διατροφής και ταυτόχρονα να κρατά τις τιμές των προϊόντων τουλάχιστον στο επίπεδο συντήρησης των αγροτών, προκειμένου να αποθαρρύνεται η αγροτική έξοδος και να διευρύνεται η αγορά. Για το λόγο αυτό, μετά το 1962, ένα μεγάλο μέρος δαπανών αφορούσε τη διαχείριση των αγροτικών αγορών. Από την άλλη πλευρά, η διαρθρωτική πολιτική καλούνταν να εκσυγχρονίσει τον Αγροτικό Τομέα, χωρίς ωστόσο να της διατίθενται επαρκείς πόροι και χωρίς να γίνεται σωστή κατανομή των δαπανών. Από το 1962 ως το 1973 η ελληνική οικονομία άνοιξε περισσότερο στη διεθνή αγορά και η αγροτική πολιτική ήρθε αντιμέτωπη με νέα δεδομένα. Καταναλωτικά πρότυπα «αστικού τύπου» εισήλθαν στον αγροτικό χώρο, οδηγώντας σε αυξημένες αγροτικές διεκδικήσεις για μεγαλύτερα εισοδήματα, ενώ παράλληλα οι δυνατότητες αυτοκατανάλωσης μειωνόταν λόγω της εξειδίκευσης.

⁸⁰ Μαραβέγιας Ν. (1992)

Ταυτόχρονα, η συμπίεση των αγροτικών τιμών οδηγούσε στη συμπίεση των εισοδημάτων αυξάνοντας ραγδαία την αγροτική έξοδο. Έτσι, στην προϋπάρχουσα ανάγκη διατήρησης χαμηλού κόστους διατροφής, αύξησης των εξαγωγών και διατήρησης της αγροτικής εξόδου σε ανεκτά επίπεδα προστέθηκε η αντίρροπη ανάγκη αύξησης των αγροτικών εισοδημάτων. Οι όποιες διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται μεταξύ των περιόδων 1962 – 67 και 1968 – 73, αποδίδονται στη διαφορετική πολιτική κατάσταση που επικράτησε στις περιόδους αυτές, η γενική εικόνα ωστόσο παραμένει ίδια. Μετά την εγκατάσταση του κοινοβουλευτικού καθεστώτος στην Ελλάδα οι διακηρυγμένοι στόχοι της αγροτικής πολιτικής δεν διαφοροποιήθηκαν ως προς τις βασικές αρχές τους (αύξηση εισοδημάτων μέσω αύξησης της παραγωγικότητας, σταθεροποίηση τιμών, αύξηση εξαγωγών). Προστέθηκαν όμως δύο νέοι στόχοι:

α) η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές (λόγω της οικονομικής κρίσης) και

β) η ανάγκη προσαρμογής στις συνθήκες της ΕΟΚ (συμπληρωματικότητα, παραγωγής, εκσυγχρονισμός κτλ.).

Την πολιτική τιμών και εισοδημάτων αντιπροσωπεύουν οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού για τον Αγροτικό Τομέα, ενώ την πολιτική διαρθρώσεων οι δαπάνες του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ). Επιπροσθέτως, τον Αγροτικό Τομέα ενισχύουν και οι ιδιωτικές επενδυτικές δαπάνες, οι οποίες με τη σειρά τους χρηματοδοτούνται κυρίως με μεσομακροπρόθεσμα δάνεια της ΑΤΕ. Με βάση το παραπάνω πλαίσιο μέχρι το 1960 οι κρατικές δαπάνες για ενισχύσεις – επιδοτήσεις αντιπροσώπευαν το 1,7% του αγροτικού προϊόντος και το 2,9% των συνολικών δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού, ενώ οι αντίστοιχες επενδυτικές το 2,5% του αγροτικού προϊόντος και το 22,2% του συνόλου των κρατικών επενδυτικών δαπανών. Από τη δεκαετία του '60 το βάρος άρχισε να δίνεται στην πολιτική τιμών και εισοδημάτων με τις αντίστοιχες δαπάνες να αντιπροσωπεύουν το 6,8% του αγροτικού προϊόντος μεταξύ 1961 – 1970 και το 12,6% μεταξύ 1971 – 1980, ενώ ως προς τις συνολικές δαπάνες του ΤΠ αυξάνονται σε 8% και 9,6% αντίστοιχα. Αντίθετα, οι κρατικές δαπάνες για επενδύσεις στον Αγροτικό Τομέα αυξάνονται με μικρότερο ρυθμό τόσο ως ποσοστό του αγροτικού προϊόντος όσο και ως ποσοστό των συνολικών κρατικών επενδυτικών δαπανών στη δεκαετία του '60 (σε 5% και 24,8% αντίστοιχα),

ενώ στη δεκαετία του '70 μειώνονται (σε 4,4% και 15,5%). Οι ιδιωτικές επενδύσεις, που διαχρονικά υπερβαίνουν τις κρατικές, την περίοδο 1953 – 1960 αποτελούν το 5,3% του αγροτικού προϊόντος, στη δεκαετία του '60 το 8,1%, ενώ στη δεκαετία του '70 το ποσοστό αυξάνεται μόλις κατά 0,3% και φτάνει στο 8,4%. Η κάλυψη των ιδιωτικών επενδύσεων από μεσομακροπρόθεσμα δάνεια της ΑΤΕ από 47,9% στην περίοδο 1953 – 1960, αυξήθηκε εντυπωσιακά τη δεκαετία του '60 σε 71,1%, ενώ τη δεκαετία του '70 μειώθηκε στο 67,2%, προφανώς λόγω της οικονομικής κρίσης. (Πίνακας 3.3)

Πίνακας 3.3 Κρατικές Δαπάνες και Επενδύσεις, 1953 – 1980
(σε εκατ. Δρχ., τρέχουσες τιμές)

Μεγέθη / Περίοδος	1953 - 1960	1961 - 1970	1971 - 1980
Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού (1)	96.017	316.211	1.760.041
Δαπάνες ΤΠ Αγροτικού Τομέα (Ενισχύσεις - Επιδοτήσεις) (2)	2.752	25.218	168.170
Δαπάνες ΠΔΕ (3)	18.254	74.037	380.652
Δαπάνες ΠΔΕ Αγροτικού Τομέα (Επενδύσεις) (4)	4.057	18.367	59.057
Επενδύσεις Αγροτικού Τομέα (5)	12.210	50.103	174.808
Ιδιωτικές (5α)	8.470	29.930	112.395
Δημόσιες (5β)	3.740	20.173	62.413
Μ-Μ Δάνεια ΑΤΕ (6)	4.055	21.292	75.506
Αγροτικό Προϊόν (7)	159.204	369.317	1.335.493
(2)/(1)	2,9%	8,0%	9,6%
(4)/(3)	22,2%	24,8%	15,5%
(2)/(7)	1,7%	6,8%	12,6%
(4)/(7)	2,5%	5,0%	4,4%
(5)/(7)	7,7%	13,6%	13,1%
(5α)/(7)	5,3%	8,1%	8,4%
(6)/(5α)	47,9%	71,1%	67,2%

Πηγές: Μαραβέγιας Ν. (1992), Κρατικός Προϋπολογισμός, ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί

Όσον αφορά τα αποτελέσματα της αγροτικής πολιτικής, αυτά συνοψίζονται στη μεταβολή της γεωργικής παραγωγής (Γεωργία – Κτηνοτροφία) σε όγκο και αξία⁸¹, του ακαθάριστου αγροτικού προϊόντος και του εισοδήματος. Έτσι μεταξύ 1951 – 1960 **ο όγκος της γεωργικής παραγωγής** αυξήθηκε σε κατά 56,3%, ακολούθησε περαιτέρω αύξηση κατά 46,3% μεταξύ 1961 – 1970 και 36,8% στη δεκαετία του '70. Συνολικά,

⁸¹ Τα στοιχεία αφορούν τη γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή, λόγω έλλειψης στοιχείων για την αξία της αλιευτικής και δασοκομικής παραγωγής.

καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1951 – 80 η ποσότητα της παραγωγής σχεδόν πενταπλασιάστηκε (+385%). Όσον αφορά την *αξία της γεωργικής παραγωγής*, σε τρέχουσες τιμές, από το 1951 ως το 1960 αυξήθηκε κατά 54,5% και κατά 74,3% μεταξύ 1961 – 1970, ενώ στη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας πενταπλασιάστηκε (αύξηση κατά 443%). Το *ακαθάριστο αγροτικό προϊόν* αυξήθηκε κατά 104,8% μεταξύ 1951 – 1960, κατά 75,6% μεταξύ 1961 – 1970 και κατά 416% μεταξύ 1971 – 1980, ενώ κατά τις ίδιες περιόδους το *αγροτικό εισόδημα* αυξήθηκε κατά 90,1%, 73,5% και 410,3%. Το ΑΕΠ και το Εθνικό Εισόδημα αναπτύχθηκαν αντίστοιχα κατά 157% και 159,3% μεταξύ 1951 – 1960, κατά 145,9% και 142,9% στη δεκαετία του '60 και κατά 430,1% και 421,9% στη δεκαετία του '70, ενώ το 1980 και τα δύο μεγέθη είχαν αυξηθεί κατά 40 περίπου φορές σε σχέση με το 1951. Όπως ήταν αναμενόμενο η συμμετοχή του Αγροτικού Τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ από 29% το 1953 μειώθηκε σε 18% το 1980 (Πίνακας 3.4).

Πίνακας 3.4 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1951 – 1980
(σε εκατ. Δρχ., τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΟΓΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ (σε τόνους)	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΗ ΑΞΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ		ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ (ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ	ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
1951	4.368.200	18.640	36.274	10.395	34.544	10.883
1960	6.828.000	28.797	93.225	21.290	89.583	20.692
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	<i>56,3%</i>	<i>54,5%</i>	<i>157%</i>	<i>104,8%</i>	<i>159,3%</i>	<i>90,1%</i>
1961	10.626.740	30.857	104.921	26.803	101.560	26.135
1970	15.534.201	53.790	258.000	47.058	246.643	45.355
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	<i>46,3%</i>	<i>74,3%</i>	<i>145,9%</i>	<i>75,6%</i>	<i>142,9%</i>	<i>73,5%</i>
1971	15.472.321	58.283	287.422	52.334	275.664	50.425
1980	21.172.209	316.507	1.523.724	270.058	1.438.745	257.332
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	<i>36,8%</i>	<i>443,1%</i>	<i>430,1%</i>	<i>416,0%</i>	<i>421,9%</i>	<i>410,3%</i>

Πηγές: ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί, FAO, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων

Σε σταθερές τιμές (1970) η *αξία της γεωργικής παραγωγής* το 1960 ήταν μειωμένη κατά 3,5% σε σχέση με το 1951, στη συνέχεια αυξήθηκε κατά 27,2% από το 1961 ως το 1970 και κατά 53,5% από το 1971 ως το 1980, με τη συνολική αύξηση να ανέρχεται σε 137,8%. Η αύξηση του *αγροτικού προϊόντος* την πρώτη περίοδο ήταν 27,2%, τη δεύτερη 24,4%, ενώ στην τρίτη περίοδο διατηρήθηκε στο ίδιο επίπεδο (24,3%), με τη συνολική αύξηση καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο να διαμορφώνεται στο 158%. Συγκριτικά, οι αντίστοιχες αυξήσεις του ΑΕΠ ήταν 60,5%, 79,5% και 50% και η

συνολική 418,6%. Τέλος, το *αγροτικό εισόδημα* το 1960 σε σχέση με το 1951 ήταν αυξημένο κατά 18,1%, το 1970 αυξήθηκε κατά 22,9% σε σχέση με το 1961, το 1980 αυξήθηκε επιπλέον κατά 23% και συνολικά, από το 1953 ως το 1980, υπερδιπλασιάστηκε (αύξηση κατά 134,6%). Η αύξηση του Εθνικού Εισοδήματος στις αντίστοιχες περιόδους κατά 61,9%, 77,2% και 47,6%, ενώ, μεταξύ 1951 – 1980, η συνολική αύξηση ήταν 414,2% (Πίνακας 3.5).

Πίνακας 3.5 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1951 – 1980
(σε εκατ. Δρχ., σταθερές τιμές 1970)

ΕΤΟΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΗ ΑΞΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ		ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
		ΣΥΝΟΛΟ (ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ	ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
1951	41.372	80.511	23.475	76.671	24.577
1960	39.910	129.201	29.863	124.154	29.024
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	-3,5%	60,5%	27,2%	61,9%	18,1%
1961	42.284	143.772	37.836	139.166	36.893
1970	53.790	258.000	47.058	246.643	45.355
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	27,2%	79,5%	24,4%	77,2%	22,9%
1971	56.484	278.551	48.662	267.156	46.887
1980	86.725	417.510	60.499	394.225	57.648
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	53,5%	49,9%	24,3%	47,6%	23,0%

Πηγές: ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων

Τέλος, όσον αφορά τα κατά κεφαλή μεγέθη, κατά την περίοδο 1951 – 60 υπήρξε αύξηση του αγροτικού προϊόντος και εισοδήματος κατά 8,7% και 0,9% αντίστοιχα, ενώ σε εθνικό επίπεδο το ΑΕΠ και Εισόδημα αυξήθηκαν κατά 47,3% και 48,7%. Στις δεκαετίες του '60 και του '70 το κατά κεφαλή αγροτικό προϊόν αυξήθηκε κατά 42,4% και 29,4% και το αγροτικό εισόδημα κατά 40,8% και 28%, ενώ το κατά κεφαλή ΑΕΠ αυξήθηκε στις ίδιες περιόδους κατά 72,4% και 36,3% και το εισόδημα κατά 70,3% και 34,2% (Πίνακας 3.6).

Πίνακας 3.6 Πληθυσμός και κατά κεφαλή μεγέθη, 1951 – 1980 (σε Δρχ., σταθερές τιμές 1970)

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΙΟΝ		ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ		ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
			(ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ		
1951	7.632.801	3.625.580	11.728	7.415	11.285	7.747
1960	8.312.978	4.242.114	15.542	7.040	14.935	6.842
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	8,9%	17,0%	47,3%	8,7%	48,7%	0,9%
1961	8.388.553	3.674.186	17.139	10.298	16.590	10.041
1970	8.730.632	3.208.967	29.551	14.665	28.250	14.134
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	4,1%	-12,7%	72,4%	42,4%	70,3%	40,8%
1971	8.768.641	3.086.562	31.767	15.766	30.467	15.191
1980	9.643.239	2.964.868	43.296	20.405	40.881	19.444
<i>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</i>	10,0%	-3,9%	36,3%	29,4%	34,2%	28,0%

Πηγές: ΕΣΥΕ, Πίνακας 3.4 (ίδιοι υπολογισμοί)

Συνοψίζοντας, κατά την τριακονταετία 1951 – 1980 παρά τις διαφοροποιήσεις στις διάφορες φάσεις της ανάπτυξης και τις διαφορετικές πολιτικές συγκυρίες, η βαθύτερη λογική της αγροτικής πολιτικής παρέμενε ίδια. Η αγροτική πολιτική προσπαθούσε, χωρίς επιτυχία, να εξυπηρετήσει την αναπτυξιακή στρατηγική που άρχισε να εφαρμόζεται από το 1953, με βασικό στόχο τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών κερδοφορίας του ιδιωτικού κεφαλαίου στους μη αγροτικούς τομείς της οικονομίας και κυρίως στη Μεταποίηση. Για να επιτευχθεί όμως ο στόχος αυτός, ιδίως μέσα σε δύσκολες οικονομικές συνθήκες, ήταν εξαιρετικά δύσκολη η αποφυγή σημαντικού κόστους για την ανάπτυξη της ίδιας της γεωργίας. Έτσι, η συμβολή του Αγροτικού Τομέα στην ανάπτυξη δεν ήταν η αναμενόμενη παρά το σημαντικό δημοσιονομικό κόστος. Αυτές οι δημοσιονομικές δαπάνες κατέληξαν να συντηρούν τις δομές του αγροτικού τομέα αντί να τις εκσυγχρονίσουν, καθώς η ανάγκη αναπλήρωσης -από τον Κρατικό Προϋπολογισμό- του απολεσθέντος αγροτικού εισοδήματος λόγω της συμπίεσης των τιμών, ήταν τόσο μεγάλη για λόγους οικονομικούς και πολιτικούς, που δεν υπήρχαν περιθώρια για δαπάνες εκσυγχρονισμού. Εξάλλου, ο εκσυγχρονισμός, αν και μακροπρόθεσμα αναγκαίος για την επιβίωση της γεωργίας, θα ανέτρεπε παγιωμένες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές ισορροπίες, όχι μόνο στον αγροτικό χώρο αλλά και μεταξύ άλλων κοινωνικών ομάδων⁸².

⁸² Μαραβέγιας Ν. (1992)

3.3. Η ΚΑΠ και η ελληνική αγροτική πολιτική και ανάπτυξη (1981 – 2007)

3.3.1. Η εξέλιξη της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής

Η ΚΑΠ καθορίζεται στα άρθρα 32 έως 38 της Συνθήκης ΕΚ⁸³. Αποτελείται από ένα σύνολο κανόνων και μηχανισμών που ρυθμίζουν την παραγωγή, το εμπόριο και την επεξεργασία των γεωργικών προϊόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δίνοντας όλο και μεγαλύτερη προσοχή στην ανάπτυξη της υπαίθρου. Θεωρείται μια από τις πιο σημαντικές και πλέον ολοκληρωμένες πολιτικές της ΕΕ, καθώς απορροφά μεγάλο μέρος των δαπανών του κοινοτικού προϋπολογισμού (45% περίπου για την περίοδο 2007 – 2013), το οποίο ωστόσο μειώνεται διαχρονικά (70% περίπου στη δεκαετία του '70), επηρεάζει μεγάλο αριθμό ατόμων (πάνω από το 56% του πληθυσμού) και αφορά μεγάλη έκταση της επικράτειας (90%), αλλά και εξαιτίας του βαθμού της κυριαρχίας που έχει εκχωρηθεί από το εθνικό στο ευρωπαϊκό επίπεδο.

Οι στόχοι της ΚΑΠ, όπως καθορίζονται στο άρθρο 33 της συνθήκης ΕΚ, είναι οι εξής:

- i. Να αυξάνει την παραγωγικότητα της γεωργίας, με την ανάπτυξη της τεχνικής προόδου και την εξασφάλιση της ορθολογικής αναπτύξεως της γεωργικής παραγωγής, καθώς και της άριστης χρησιμοποίησης των συντελεστών παραγωγής, ιδίως του εργατικού δυναμικού
- ii. Να εξασφαλίζει κατ' αυτόν τον τρόπο ένα δίκαιο βιοτικό επίπεδο στο γεωργικό πληθυσμό, ιδίως με την αύξηση του ατομικού εισοδήματος των εργαζομένων στη γεωργία
- iii. Να σταθεροποιεί τις αγορές
- iv. Να εξασφαλίζει τον εφοδιασμό
- v. Να διασφαλίζει λογικές τιμές κατά την προσφορά αγαθών στους καταναλωτές

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων το άρθρο 33 της Συνθήκης ΕΚ προβλέπει τη δημιουργία κοινής οργάνωσης των γεωργικών αγορών (ΚΟΑ), η οποία ανάλογα με τα προϊόντα μπορεί να έχει τη μορφή κοινών κανόνων ανταγωνισμού, υποχρεωτικού συντονισμού των διαφόρων εθνικών οργάνωσης αγοράς και ευρωπαϊκής οργάνωσης

⁸³ Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ, C 321 Ε της 29/12/2006, σελ. 37 – 186

της αγοράς. Όσον αφορά τη χρηματοδότηση, το ίδιο άρθρο προβλέπει τη σύσταση ενός ή περισσότερων ταμείων προσανατολισμού και εγγυήσεως της γεωργίας.

Η ΚΑΠ είναι από τις παλαιότερες πολιτικές της ΕΕ, καθώς η θέσπισή της προβλέπεται από τη Συνθήκη της Ρώμης⁸⁴, που υπογράφηκε από τα έξι ιδρυτικά κράτη – μέλη την 25^η Μαρτίου 1957 και άρχισε να ισχύει από την 1^η Ιανουαρίου 1958. Την εποχή της διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), η γεωργία έπαιζε σημαντικό ρόλο στην οικονομία των κρατών – μελών. Καθώς οι μνήμες της μεταπολεμικής έλλειψης τροφίμων ήταν νωπές, θεωρήθηκε ότι η καθιέρωση κοινής αγοράς γεωργικών προϊόντων θα εξασφάλιζε διατροφική αυτάρκεια για τα κράτη – μέλη αλλά και θα ωφελούσε τόσο τους παραγωγούς (εξασφαλίζοντάς τους δίκαιη αμοιβή) όσο και τους καταναλωτές (εξασφαλίζοντάς τη διάθεση των αγροτικών προϊόντων σε ανεκτές τιμές). Η ΚΑΠ, στα πενήντα χρόνια της εφαρμογής της δεν θα μπορούσε να παραμένει ίδια. Έτσι, προκειμένου να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες τόσο του Αγροτικού Τομέα όσο και της κοινωνίας στο σύνολό της, υπέστη αρκετές μεταρρυθμίσεις, με τελευταία αυτή του 2003.

Το 1957 με τη Συνθήκη ΕΟΚ καθορίστηκαν οι στόχοι της ΚΑΠ (άρθρο 39), οι μορφές της κοινής οργάνωσης των γεωργικών αγορών (άρθρο 40) και οι κατευθυντήριες γραμμές της ΚΑΠ⁸⁵, σύμφωνα με τις οποίες παρουσιάστηκαν από την Επιτροπή το 1960 οι βασικές αρχές της:

- α) η ενότητα της αγοράς,
- β) η κοινοτική προτίμηση και
- γ) η χρηματοδοτική αλληλεγγύη.

Η εφαρμογή της ΚΑΠ ξεκίνησε δύο χρόνια αργότερα, το 1962. Το ίδιο έτος, στο πλαίσιο της αρχής της χρηματοδοτικής αλληλεγγύης και όπως προβλεπόταν από τη Συνθήκη της Ρώμης (άρθ. 40, παρ. 4), ιδρύθηκε το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων, που αρχικά χρηματοδοτούνταν από τα κράτη – μέλη και στη συνέχεια από τον κοινοτικό προϋπολογισμό. Το ΕΓΤΠΕ χωρίστηκε σε δύο τμήματα το 1964:

⁸⁴ Συνθήκη ΕΟΚ, αρθ. 3

⁸⁵ Κατά πρόβλεψη της Συνθήκης της Ρώμης (αρθρ. 43. παρ. 1), συγκλήθηκε στη Στρέσα της Ιταλίας συνδιάσκεψη των κρατών – μελών για τη σύγκριση της γεωργικής πολιτικής τους, μέσω της απογραφής των παραγωγικών δυνατοτήτων και των αναγκών τους.

- Το Τμήμα Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ – Ε) που χρηματοδοτούσε τις δαπάνες για εξασφάλιση των εγγυημένων τιμών των αγροτικών προϊόντων (επιδότησεις παραγωγής, απορρόφηση των πλεονασμάτων, επιστροφές εξαγωγών κτλ), δηλαδή χρηματοδοτούσε την κοινοτική αγροτική πολιτική τιμών και εισοδημάτων (ή πολιτική εγγυήσεων) και
- Το Τμήμα Προσανατολισμού (ΕΓΤΠΕ – Π), που ασχολούνταν με τα διαρθρωτικά προβλήματα του Αγροτικού Τομέα, δηλαδή χρηματοδοτούσε την κοινοτική διαρθρωτική αγροτική πολιτική (ή πολιτική προσανατολισμού).

Το ΕΓΤΠΕ – Ε απορροφούσε πολύ πιο σημαντικό τμήμα των δαπανών του κοινοτικού προϋπολογισμού, ενώ το ΕΓΤΠΕ – Π ήταν ένα από τα Διαρθρωτικά Ταμεία που στόχευαν στην προαγωγή της περιφερειακής ανάπτυξης και στη μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών της Ευρώπης. Η κοινοτική πολιτική τιμών και αγορών, που χρηματοδοτούσε το ΕΓΤΠΕ – Ε, αντικατέστησε πλήρως τις εθνικές πολιτικές, κάτι που δεν συνέβη και με τη διαρθρωτική αγροτική πολιτική, όπου την πρωτοβουλία διατήρησαν τα κράτη – μέλη.

Καθώς απουσίαζε η περιφερειακή διάσταση στην εφαρμογή της ΚΑΠ, οι χρηματοδοτήσεις του ΕΓΤΠΕ – Ε, ενέτειναν τις περιφερειακές ανισότητες, αφού, στηρίζοντας ορισμένα προϊόντα έναντι άλλων, κατέληγαν ως παρέμβαση υπέρ των περιοχών που τα παρήγαγαν. Η υποστήριξη της αύξησης της παραγωγής είχε ως αποτέλεσμα οι μεγαλύτεροι παραγωγοί και οι πλουσιότερες περιφέρειες να απολαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των πόρων. Η διαπίστωση αυτή αποτέλεσε και τη βασική κριτική προς την ΚΑΠ, ενώ ακολούθησαν πιέσεις για μέτρα διαρθρωτικής προσαρμογής που θα λάμβαναν υπόψη τις ανισότητες μεταξύ των αγροτικών περιοχών. Το 1968, η Επιτροπή δημοσίευσε το «Μνημόνιο για την αναδιάρθρωση της Γεωργίας της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας» (ευρύτερα γνωστό ως Σχέδιο Mansholt από το όνομα του Sicco Mansholt, αντιπροέδρου της Επιτροπής και υπεύθυνου την εποχή εκείνη για την ΚΑΠ), που αποτελεί την πρώτη επισήμανση για τη λήψη μέτρων αναδιάρθρωσης της γεωργίας και την πρώτη απόπειρα μεταρρύθμισης της ΚΑΠ. Το σχέδιο αποσκοπούσε στη μείωση των απασχολούμενων στον Αγροτικό Τομέα και στην

προώθηση της δημιουργίας μεγαλύτερων και αποτελεσματικότερων μονάδων παραγωγής⁸⁶.

Μέχρι τη δεκαετία του '80 η ΚΑΠ πέτυχε το στόχο της αυτάρκειας, αλλά ταυτόχρονα άρχισαν να δημιουργούνται υπερβολικά πλεονάσματα και να αυξάνονται ραγδαία οι δαπάνες εγγυήσεων. Επιπροσθέτως, υπήρχε διεθνής πίεση για μείωση της στήριξης του Αγροτικού Τομέα από τις βιομηχανικές χώρες, προκειμένου να αρθούν οι στρεβλώσεις ορισμένων αγορών και να δοθεί ώθηση στο παγκόσμιο εμπόριο, που θα λειτουργούσε ενισχυτικά για την οικονομική μεγέθυνση παγκοσμίως. Η ανάγκη αναθεώρησης της ΚΑΠ ήταν προφανής και ο περιορισμός της πολιτικής τιμών, προκειμένου πλέον να περιοριστεί η προσφορά αγροτικών προϊόντων, απαραίτητος. Παράλληλα, για να αντεπεξέλθουν οι αγρότες στη μείωση των εισοδημάτων τους, εξαιτίας του περιορισμού της πολιτικής τιμών, ήταν εξίσου απαραίτητη η ενίσχυση της διαρθρωτικής πολιτικής, π.χ. με εκσυγχρονισμό των εκμεταλλεύσεων και τη δημιουργία εναλλακτικής απασχόλησης εκτός του Αγροτικού Τομέα για τη δημιουργία πρόσθετου εισοδήματος. Έτσι, υπήρξε μια σταδιακή μετάβαση από την αυστηρά τομεακή έννοια της γεωργικής ανάπτυξης (agricultural development) στην ολοκληρωμένη έννοια της αγροτικής ανάπτυξης (urban development). Η μετάβαση αυτή άλλαξε τη φιλοσοφία των παρεμβάσεων από μεμονωμένα έργα σε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση με στόχο την ανάπτυξη όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων των αγροτικών περιοχών, τη διαχείριση των φυσικών πόρων, την αξιοποίηση και προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση του πολιτισμού, του τουρισμού και της αναψυχής. Η νέα προσέγγιση ανάπτυξης οδήγησε στην αναθεώρηση της ΚΑΠ το 1984 που, με βάση την Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής για τις προοπτικές της κοινής γεωργικής πολιτικής (1983), έθεσε ως βασικούς στόχους τη διατήρηση οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμων περιοχών, την εξισορρόπηση των αγορών των γεωργικών προϊόντων και τη περιβαλλοντική διατήρηση και προστασία.

Το 1988 η ριζική μεταρρύθμιση της περιφερειακής πολιτικής και της λειτουργίας των Διαρθρωτικών Ταμείων (ΔΤ), απόρροια της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (ΕΕΠ) (1986) και της προσθήκης του στόχου για Οικονομική και Κοινωνική Συνοχή, οδήγησε στον συντονισμό των, μέχρι τότε ανεξάρτητων, πολιτικών. Η μεταρρύθμιση αυτή

⁸⁶ Παπαδάκη – Γιώτη Ο. (2004) *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, σελ. 231 – 232

προέβλεπε σταδιακή αύξηση των πόρων των ΔΤ μέχρι τον διπλασιασμό τους την περίοδο 1989 – 1993 και έθεσε ως αρχές της πολιτικής ενίσχυσης της συνοχής α) τη συγκέντρωση των παρεμβάσεων σε συγκεκριμένους στόχους προτεραιότητας, β) την εταιρική σχέση μεταξύ της Επιτροπής και των κρατών – μελών σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο για τον προγραμματισμό και την υλοποίηση των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, γ) τη συνοχή της κοινοτικής πολιτικής με τις πολιτικές των κρατών – μελών -ιδιαίτερα με τις οικονομικές, δ) την καλύτερη διαχείριση των Ταμείων και ε) την απλοποίηση, την παρακολούθηση και την ευελιξία των κοινοτικών δράσεων και προγραμμάτων⁸⁷. Η μεταρρύθμιση της περιφερειακής πολιτικής και των ΔΤ και ο διπλασιασμός των πόρων τους, άρα και του ΕΓΤΠΕ – Π, ενδυνάμωσαν ακόμη περισσότερο την ολοκληρωμένη προσέγγιση ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών

Το 1992 η ΚΑΠ αναθεωρήθηκε ξανά («Μεταρρύθμιση Mac Sharry», από το όνομα του τότε Επιτρόπου Γεωργίας Ray MacSharry) με απώτερο στόχο τον προσανατολισμό του Αγροτικού Τομέα περισσότερο προς την αγορά και την ανταπόκρισή του στις ανάγκες της ζήτησης. Η μεταρρύθμιση αυτή σηματοδότησε μια σημαντική αλλαγή στην ΚΑΠ, καθώς βασικά στοιχεία της ήταν η εισαγωγή άμεσων πληρωμών σε γεωργούς, ώστε να αντισταθμιστούν οι περικοπές της τιμής στήριξης, και η προστασία του περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό, θεσπίστηκαν τρία νέα μέτρα, τα λεγόμενα και «συνοδευτικά μέτρα» της ΚΑΠ: τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα⁸⁸, η πρόωρη συνταξιοδότηση⁸⁹ και η αναδάσωση των γεωργικών εκτάσεων⁹⁰. Σημαντική καινοτομία αποτελούσε ότι τα μέτρα αυτά θα χρηματοδοτούνταν από τη βασική πηγή χρηματοδότησης της ΚΑΠ, το Τμήμα Εγγυήσεων του ΕΓΤΠΕ. Από τους βασικούς στόχους της μεταρρύθμισης “Mac Sharry” ήταν και η απόκτηση βάσεων μηχανογραφημένων δεδομένων με τη δημιουργία, από κάθε κράτος μέλος, ενός ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης και ελέγχου (ΟΣΔΕ). Η μεταρρύθμιση του 1992 θεωρήθηκε σε γενικές γραμμές επιτυχής, αλλά οι εξελίξεις των επόμενων χρόνων (διεθνείς τάσεις, κίνδυνοι διατάραξης των αγορών, διεύρυνση της ΕΕ, δημοσιονομικοί περιορισμοί λόγω προετοιμασίας για το ενιαίο νόμισμα, αύξηση ανταγωνισμού από

⁸⁷ Παπαδάκη – Γιώτη Ο., (2004), σελ. 221 – 224

⁸⁸ Κανονισμός (ΕΟΚ) 2078/92, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 215 της 30/07/1992 σελ. 85)

⁸⁹ Κανονισμός (ΕΟΚ) 2079/92, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 215 της 30/07/1992 σελ. 91)

⁹⁰ Κανονισμός (ΕΟΚ) 2080/92, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 215 της 30/07/1992 σελ. 95)

προϊόντα τρίτων χωρών, διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο του ΠΟΕ κτλ.) δημιούργησαν την ανάγκη για μια νέα μεταρρύθμιση.

Το 1999, στο πλαίσιο του προγράμματος “Agenda 2000” για τις δράσεις της ΕΕ στην περίοδο 2000 – 2006 με φόντο τη διεύρυνση, συνεχίστηκαν οι γεωργικές μεταρρυθμίσεις, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις των αλλαγών του 1988 και 1992. Συνοπτικά, τα μέτρα στόχευαν στην ώθηση της ανταγωνιστικότητας του ευρωπαϊκού Αγροτικού Τομέα, στην ανάδειξη της σημασίας των περιβαλλοντικών ζητημάτων, στην εξασφάλιση δίκαιων εισοδημάτων για τους αγρότες, στην απλούστευση της νομοθεσίας και στην αποκέντρωση της εφαρμογής της. Η μεταρρύθμιση αυτή, εκτός των άλλων, εισήγαγε και ένα σημαντικό νέο στοιχείο: μια ολοκληρωμένη πολιτική αγροτικής ανάπτυξης που προωθούσε μέτρα υποστήριξης της ευρύτερης οικονομίας των αγροτικών περιοχών. Η μεταρρύθμιση επεδίωκε την εμβάθυνση και διεύρυνση της μεταρρύθμισης του 1992, αντικαθιστώντας τα μέτρα ενίσχυσης των τιμών με άμεσες ενισχύσεις και συνοδεύοντας τη διαδικασία αυτή με συνεκτική πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου. Έτσι, από το 2000 και μετά η ΚΑΠ αναδιοργανώθηκε σε δύο τομείς δραστηριότητας: στην πολιτική στήριξης της αγοράς και του εισοδήματος, που ήδη αποτελούσε τον 1ο Πυλώνα της και στην πολιτική αειφόρου ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, που αποτελεί έκτοτε το 2ο Πυλώνα της.

Το 2003, εν όψει της νέας προγραμματικής περιόδου (2007 – 2013), έλαβε χώρα ακόμη μια πιο ουσιαστική μεταρρύθμιση προσανατολίζοντας τη σημερινή ΚΑΠ προς τη ζήτηση, παρέχοντας στους αγρότες την ελευθερία να παράγουν αυτά που χρειάζεται η αγορά και που θα τους αποφέρουν μεγαλύτερα εισοδήματα, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις ανησυχίες των καταναλωτών και των φορολογουμένων. Οι σημαντικότερες μεταβολές αφορούν η εισαγωγή ενός νέου συστήματος **ενιαίας ενίσχυσης** ανά εκμετάλλευση, που ομαδοποιεί ένα μεγάλο αριθμό πληρωμών άμεσης εισοδηματικής στήριξης και τις εντάσσει σε ένα συνολικό καθεστώς ενίσχυσης, και η **αποσύνδεση** (διαχωρισμός) των ενισχύσεων από την έκταση της εκμετάλλευσης, την παραγωγή ή τον αριθμό κεφαλών ζώων. Οι υφιστάμενες άμεσες ενισχύσεις μπορούν να διατηρηθούν μέχρι το 2012, υπό την προϋπόθεση της **πολλαπλής συμμόρφωσης** των δικαιούχων με

ορισμένα κριτήρια⁹¹ και υπό τον κανόνα της *διαφοροποίησης* (σταδιακής μείωσης των ενισχύσεων αυτών) υπέρ της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης⁹². Επιπροσθέτως, η Επιτροπή, στο πλαίσιο της απλοποίησης της ΚΑΠ, κατέστησε σαφή την πρόθεσή της για ενοποίηση των 21 Κοινών Οργανώσεων Αγοράς σε μια κοινή οργάνωση (*ενιαία ΚΟΑ*)⁹³, αφού, μετά από σχολαστική διερεύνηση, διαπιστωθεί ότι ο εναρμονισμός της νομοθεσίας και η αντικατάσταση των τομεακών προσεγγίσεων από μια οριζόντια προσέγγιση μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς προβλήματα. Οι στόχοι της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης για την 4^η προγραμματική περίοδο αφορούν α) τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και της δασοκομίας μέσω της παροχής στήριξης για αναδιάρθρωση, ανάπτυξη και καινοτομία, β) τη βελτίωση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου μέσω της παροχής στήριξης για τη διαχείριση της γης και γ) τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και την ενθάρρυνση της διαφοροποίησης της οικονομικής δραστηριότητας. Πάντως, όπως και στις προηγούμενες περιόδους έτσι και στην 4^η Προγραμματική Περίοδο η μερίδα του λέοντος των χρηματοδοτικών πόρων αναλογεί στον 1^ο Πυλώνα της ΚΑΠ (97% των δαπανών της ΚΑΠ), ενώ ο 2^{ος}, της αγροτικής ανάπτυξης, λαμβάνει πολύ λιγότερα (το εναπομείναν 3%)⁹⁴ (Πίνακας 3.7).

⁹¹ Τα κριτήρια αφορούν τη διατήρηση της γης σε καλή γεωργική κατάσταση και την τήρηση προτύπων όσον αφορά τη δημόσια υγεία, την υγεία των ζώων και των φυτών, το περιβάλλον και την καλή μεταχείριση των ζώων.

⁹² Πρόκειται για ένα προοδευτικό μηχανισμό, στόχος του οποίου είναι η μείωση των άμεσων ενισχύσεων που καταβάλλονται στους γεωργούς και η μεταφορά των αντίστοιχων πιστώσεων σε μέτρα αγροτικής ανάπτυξης που χρηματοδοτούνται από το ΕΓΤΑΑ.

⁹³ Ανακοίνωση της Επιτροπής για την απλούστευση και βελτιωμένη νομοθετική κατάσταση της κοινής γεωργικής πολιτικής COM/2005/509 τελικό/19-10-2005

⁹⁴ Απόφαση της Επιτροπής της 24^{ης} Μαΐου 2006, άρθρο μόνο (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 163 της 15/06/2006)

Πίνακας 3.7 Διατιθέμενα ποσά ΚΑΠ ανά Ταμείο στην περίοδο 2007 – 2013 (εκατ. €)

Οικονομικό έτος	Ποσά που θα διατεθούν στο ΕΓΤΑΑ	Καθαρό ισοζύγιο που θα διατεθεί για δαπάνες του ΕΓΤΕ	
			ΣΥΝΟΛΟ
2007	1.006	44.753	45.759
2008	1.263	44.954	46.217
2009	1.274	45.405	46.679
2010	1.279	45.867	47.146
2011	1.737	45.880	47.617
2012	1.737	46.356	48.093
2013	1.734	46.840	48.574
ΣΥΝΟΛΟ	10.030	320.055	330.085

Πηγή: Ε.Ε.

Αναφορικά με τη χρηματοδότηση, μέχρι το 1988 το ΕΓΤΠΕ – Ε χρηματοδοτούσε τις παρεμβάσεις για τη ρύθμιση των γεωργικών αγορών και τις επιστροφές των εξαγωγών προς τρίτες χώρες (πολιτική εγγυήσεων) και το ΕΓΤΠΕ – Π κοινές ενέργειες για την πραγματοποίηση των στόχων για ανάπτυξη της τεχνικής προόδου, εξασφάλιση ορθολογικής ανάπτυξης της παραγωγής και άριστη χρήση των παραγωγικών συντελεστών προκειμένου να αυξηθεί η παραγωγικότητα της γεωργίας⁹⁵, περιλαμβανομένων των αναγκαίων διαρθρωτικών τροποποιήσεων για την καλή λειτουργία της κοινής αγοράς.

Από το 1989 οι παρεμβάσεις συγκεντρώθηκαν σε συγκεκριμένους στόχους προτεραιότητας και οι κοινοτικές πολιτικές ασκούνται σε κάθε κράτος μέλος μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ), ενώ παράλληλα, η Επιτροπή ανέλαβε μια σειρά Κοινοτικών Πρωτοβουλιών (ΚΠ), ανάμεσά τους και την ΚΠ Leader για την προώθηση της ολοκληρωμένης προσέγγισης στον τομέα της αγροτικής ανάπτυξης. Έτσι, το ΕΓΤΠΕ – Ε εξακολουθούσε να χρηματοδοτεί κεντρικά την πολιτική τιμών και αγορών των αγροτικών προϊόντων και, από το 1992, τα συνοδευτικά μέτρα της ΚΑΠ για την αγροτική ανάπτυξη, ενώ το ΕΓΤΠΕ – Π, χρηματοδοτούσε τις διαρθρωτικές παρεμβάσεις στον Αγροτικό Τομέα εντός των ΚΠΣ.

⁹⁵ Συνθήκη ΕΟΚ Άρθρο 39 παράγραφος 1 περίπτωση α)

Την περίοδο 1989 – 93 (Α΄ ΚΠΣ), το ΕΓΠΤΕ – Ε χρηματοδοτούσε τις δαπάνες πολιτικής τιμών και αγορών και το ΕΓΤΠΕ – Π παρεμβάσεις του Στόχου 1⁹⁶, στον οποίο υπαγόταν όλες οι ελληνικές περιφέρειες μέχρι και το 2006 και των Στόχων 5α και 5β, ενώ στις αρμοδιότητές του ενέπιπτε και η χρηματοδότηση διαρθρωτικών δράσεων στην αλιεία, οι οποίες στη συνέχεια (1990) ανατέθηκαν στο Χρηματοδοτικό Μέσο Προσανατολισμού Αλιείας (ΧΜΠΑ). Η ΚΠ Leader χρηματοδοτούνταν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ). Στην περίοδο 1994 – 99 (Β΄ ΚΠΣ) το ΕΓΠΤΕ – Ε χρηματοδοτούσε τις δαπάνες πολιτικής τιμών και αγορών και τα 3 συνοδευτικά μέτρα της ΚΑΠ, ενώ το ΕΓΤΠΕ – Π χρηματοδοτούσε παρεμβάσεις των Στόχων 1, 5α, 5β και 6 και την ΚΠ Leader II. Στην περίοδο 2000 – 2006 (Γ΄ ΚΠΣ) το ΕΓΤΠΕ – Ε χρηματοδοτούσε τις δαπάνες πολιτικής τιμών και αγορών και τα 4 συνοδευτικά μέτρα της ΚΑΠ (καθώς σ' αυτά είχαν προστεθεί και οι αντισταθμιστικές αποζημιώσεις μειονεκτικών περιοχών ή περιοχών που υπόκεινται σε περιβαλλοντικούς περιορισμούς) και μέτρα αγροτικής ανάπτυξης στις περιοχές που δεν καλυπτόταν από το Στόχο 1, ενώ το ΕΓΤΠΕ – Π χρηματοδοτούσε μέτρα αγροτικής ανάπτυξης στις περιοχές του Στόχου 1 και την ΚΠ Leader⁹⁷.

Η μεταρρύθμιση του 2003 αφορούσε και τη χρηματοδότηση της ΚΑΠ, καθώς εισήγαγε ένα ενιαίο νομικό πλαίσιο, αντικαθιστώντας το ΕΓΤΠΕ με δύο νέα Ταμεία⁹⁸: το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) που χρηματοδοτεί τον 1^ο Πυλώνα της ΚΑΠ, δηλαδή την πολιτική τιμών και αγορών και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ), που χρηματοδοτεί το 2^ο Πυλώνα, δηλαδή την πολιτική αγροτικής ανάπτυξης.

Αναλυτικότερα, το ΕΓΤΕ χρηματοδοτεί, με επιμερισμένη διαχείριση μεταξύ των κρατών μελών και της Κοινότητας, τις ακόλουθες δαπάνες:

⁹⁶ Για το Α΄ ΚΠΣ οι Στόχοι 1, 5α και 5β έφεραν τους τίτλους «Προώθηση της ανάπτυξης και της προσαρμογής των περιφερειών με αναπτυξιακή καθυστέρηση», «Προσαρμογή των διαρθρώσεων παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας στη γεωργία και τη δασοκαλλιέργεια» και «Προώθηση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών» αντίστοιχα. Για το Β΄ ΚΠΣ οι Στόχοι 1, 5α και 5β είχαν ως τίτλους «Ανάπτυξη και διαρθρωτική προσαρμογή των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών», «Προσαρμογή των γεωργικών διαρθρώσεων στο πλαίσιο της ΚΑΠ, εκσυγχρονισμός και αναδιάρθρωση της αλιείας» και «Ανάπτυξη και διαρθρωτική προσαρμογή των αγροτικών περιοχών» αντίστοιχα, ενώ προστέθηκε και ο Στόχος 6 «Ανάπτυξη και διαρθρωτική προσαρμογή των περιφερειών με ιδιαίτερα χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα». Για το Γ΄ ΚΠΣ ο Στόχος 1 έφερε τον τίτλο «Προώθηση της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των περιφερειών που παρουσιάζουν αναπτυξιακή καθυστέρηση», ενώ οι παρεμβάσεις των Στόχων 5α, 5β και 6 ενσωματώθηκαν στους Στόχους 1 και 2.

⁹⁷ Κανονισμός (ΕΚ) 1257/99, Άρθρο 35 παρ. 1 και 2

⁹⁸ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1290/2005, άρθρο 1 παρ. 1 (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 209 της 11/08/2005)

1. επιστροφές κατά την εξαγωγή γεωργικών προϊόντων προς τρίτες χώρες·
2. παρεμβάσεις για τη ρύθμιση των αγορών γεωργικών προϊόντων·
3. άμεσες ενισχύσεις που χορηγούνται στους γεωργούς στο πλαίσιο της ΚΑΠ
4. ορισμένες δράσεις ενημέρωσης και προώθησης για τα γεωργικά προϊόντα στην εσωτερική αγορά της Κοινότητας και στις τρίτες χώρες, οι οποίες υλοποιούνται από τα κράτη μέλη εκτός από εκείνες που γίνονται μέσω των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης.

Παράλληλα, χρηματοδοτεί κεντρικά τις ακόλουθες δαπάνες:

1. χρηματοδοτική συμμετοχή της Κοινότητας σε μεμονωμένες κτηνιατρικές δράσεις, σε δράσεις ελέγχου στον κτηνιατρικό τομέα και στον τομέα των τροφίμων και ζωοτροφών, σε προγράμματα εξάλειψης και παρακολούθησης των ζωνόσων, καθώς και σε φυτοϋγειονομικά μέτρα·
2. προώθηση γεωργικών προϊόντων απευθείας από την Επιτροπή ή μέσω διεθνών οργανισμών
3. μέτρα που θεσπίζονται σύμφωνα με την κοινοτική νομοθεσία, με σκοπό να εξασφαλίσουν τη διατήρηση, τον χαρακτηρισμό, τη συλλογή και τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων στη γεωργία·
4. εγκατάσταση και συντήρηση των γεωργικών συστημάτων λογιστικών πληροφοριών·
5. συστήματα γεωργικών ερευνών·
6. δαπάνες σχετικές με τις αγορές του αλιευτικού τομέα.

Το ΕΓΤΑΑ χρηματοδοτεί, μόνο με επιμερισμένη διαχείριση, τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) που εκπονούνται από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο των Εθνικών Στρατηγικών Σχεδίων Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΣΣΑΑ) τα οποία, ως προγραμματικά έγγραφα, είναι πλέον ανεξάρτητα από τα Εθνικά Στρατηγικά Πλαίσια Αναφοράς (ΕΣΠΑ).

Αν και κανένα από τα δύο νέα Ταμεία δεν συγκαταλέγεται στα Διαρθρωτικά Ταμεία για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο (πλέον τέτοια είναι μόνο το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ))⁹⁹, αυτό δεν σημαίνει αποσύνδεση της ΚΑΠ και της Περιφερειακής Πολιτικής. Οι Στρατηγικές Κατευθυντήριες Γραμμές (ΣΚΓ) για την αγροτική ανάπτυξη

⁹⁹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1083/2006 (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 210 της 31/07/2006)

επιδιώκουν, μεταξύ άλλων, την εναρμόνιση της πολιτικής για την αγροτική ανάπτυξη με τις άλλες κοινοτικές πολιτικές, ειδικά με τις πολιτικές της συνοχής και του περιβάλλοντος¹⁰⁰. Έτσι, στο στρατηγικό σχεδιασμό της αγροτικής ανάπτυξης κάθε κράτους μέλους πρέπει να περιλαμβάνονται τα μέσα με τα οποία εξασφαλίζεται ο συντονισμός με τα άλλα χρηματοδοτικά μέσα¹⁰¹ και συνεπώς με τις άλλες κοινοτικές πολιτικές, ενώ κατά τον προγραμματισμό πρέπει να παρέχονται πληροφορίες για τη συμπληρωματικότητα με τα μέτρα που χρηματοδοτούνται από τα άλλα μέσα της κοινής γεωργικής πολιτικής, μέσω της πολιτικής συνοχής, καθώς και από το κοινοτικό μέσο στήριξης της αλιείας¹⁰².

Τις πληρωμές στους δικαιούχους καταβάλλουν διαπιστευμένες υπηρεσίες ή οργανισμοί των κρατών μελών (οργανισμοί πληρωμών), οι οποίοι παρέχουν επαρκή εγγύη για νομιμότητα των πληρωμών πριν από την καταβολή τους, για τη λογιστική καταγραφή των πράξεων, για τη διενέργεια των προβλεπόμενων ελέγχων, για την τήρηση των τύπων των απαιτούμενων εγγράφων και των προθεσμιών και για τη διαφάνεια των διαδικασιών. Στη χώρα μας από το 1999 οργανισμός πληρωμών είναι ο Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΟΠΕΚΕΠΕ), ρόλο που μέχρι τότε ασκούσε η Γενική Διεύθυνση Διαχείρισης Αγορών Γεωργικών Προϊόντων (ΓΕΔΙΔΑΓΕΠ) του Υπουργείου Γεωργίας. Σκοπός του ΟΠΕΚΕΠΕ¹⁰³ είναι η διαχείριση των πιστώσεων των ταμείων της ΚΑΠ, αλλά και του Ευρωπαϊκού Αλιευτικού Ταμείου (ΕΑΤ) σύμφωνα με τις εκάστοτε διατάξεις της εθνικής και κοινοτικής νομοθεσίας. Ακόμη, σκοπός του ΟΠΕΚΕΠΕ, είναι η πρόληψη και η πάταξη κάθε ατασθαλίας σε βάρος των ως άνω πιστώσεων, όπως και η ανάκτηση τυχόν χρηματικών ποσών τα οποία έχουν καταβληθεί παρανόμως ή αχρεωστήτως. Η διαχείριση περιλαμβάνει τον έλεγχο των υποβαλλόμενων δικαιολογητικών πληρωμής, την αναγνώριση και εκκαθάριση των δαπανών του Ειδικού Λογαριασμού Εγγυήσεων Γεωργικών Προϊόντων (ΕΛΕΓΕΠ), την έγκριση πληρωμής και την έκδοση της σχετικής εντολής. Ο ΕΛΕΓΕΠ τηρείται στην ΑΤΕ και μέσω αυτού καταβάλλονται τα κεφάλαια που διατίθενται στην ελληνική γεωργία στο πλαίσιο της ΚΑΠ.

¹⁰⁰ Απόφαση 2006/144/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Φεβρουαρίου 2006

¹⁰¹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1698/2005, άρθρο 11 παρ. 3ε (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 277 της 21/10/2005)

¹⁰² ό.π. άρθρο 16, παρ. η

¹⁰³ www.opেকেpe.gr

3.3.2. Αγροτική πολιτική και ανάπτυξη 1981 – 1988

Το 1981 συμβαίνουν δύο γεγονότα κεφαλαιώδους πολιτικής και κοινωνικής σημασίας, με αντίκτυπο στην εξέλιξη της αγροτικής πολιτικής και όχι μόνο: η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η άνοδος στην εξουσία της σοσιαλιστικής παράταξης. Οι αντιλήψεις για τόνωση της ενεργού ζήτησης, ο σοσιαλιστικός προσανατολισμός και οι ανάγκες διαχείρισης της οικονομικής κρίσης οδήγησαν τις κρατικές μη επενδυτικές δαπάνες σε μεγάλα ύψη σε όλους τους τομείς, ενώ αναλήφθηκε προσπάθεια να αυξηθούν οι δημόσιες επενδύσεις στο Δευτερογενή Τομέα, όπου οι ιδιωτικές μειωνόταν συνεχώς. Έτσι, περιορίστηκαν οι δημόσιοι επενδυτικοί πόροι για τον Αγροτικό Τομέα, ενώ στις κρατικές δαπάνες για ενισχύσεις – επιδοτήσεις προστέθηκαν οι δαπάνες διαχείρισης των κοινών οργανώσεων της αγοράς της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ).

Οι αγρότες επένδυναν λιγότερο σε σχέση με την προηγούμενη φάση, αν και η πιστωτική στήριξη της ΑΤΕ ήταν αυξημένη. Το ύψος των ενισχύσεων – επιδοτήσεων σε συνδυασμό με την καταναλωτική – επενδυτική συμπεριφορά των αγροτών, αλλά και η κατανομή των ενισχύσεων μεταξύ των αγροτικών προϊόντων δημιούργησαν σημαντικά προβλήματα. Το πρώτο, συνετέλεσε στη σχετική εισοδηματική άνεση των αγροτών γεγονός που πιθανότατα ανέβαλλε τις αναγκαίες εκσυγχρονιστικές προσαρμογές, υπόθεση που επιβεβαιώνεται και από την επενδυτική συμπεριφορά των αγροτών που επηρεάστηκε κρίσιμα από την επέκταση των αστικών καταναλωτικών προτύπων. Το δεύτερο, οδήγησε σε μεγαλύτερες ανισορροπίες στη σύνθεση της παραγωγής μετά την ένταξη στην ΕΟΚ. Καθώς η κοινοτική υποστήριξη αφορούσε μόνο ή κυρίως τα πλεονασματικά προϊόντα των εθνικών αγορών, τα ελλειμματικά αντιμετώπιζαν πρόσθετες δυσκολίες αφού στηριζόταν μόνο στην εγχώρια ζήτηση, η οποία όμως μπορούσε να ικανοποιηθεί από τις ελεύθερες εισαγωγές από τις άλλες χώρες της ΕΟΚ. Έτσι, μετά την ένταξη, τα ελλειμματικά προϊόντα (π.χ. κτηνοτροφικά) διεύρυναν το έλλειμμα τους, ενώ τα ήδη πλεονασματικά (καπνός, ελαιόλαδο, κτλ) αύξησαν ακόμη περισσότερο τα πλεονάσματά τους¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Μαραβέγιας Ν. (1992)

Η πολιτική τιμών και εισοδημάτων μεταξύ 1981 – 88 απορροφούσε όλο και μεγαλύτερα ποσά, σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο (1971 – 1980) τόσο ως προς το αγροτικό προϊόν (από 12,6% σε 27%) όσο και ως προς το σύνολο των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού (από 9,6% σε 12,2%). Οι κοινοτικές δαπάνες αφορούσαν το 18% του αγροτικού προϊόντος, ενώ οι εθνικές το 9% και ουσιαστικά αποτελούσαν επιπρόσθετη εισοδηματική ωφέλεια για τους αγρότες. Οι κρατικές επενδυτικές δαπάνες αντίθετα εξακολούθησαν να μειώνονται τόσο ως ποσοστό του αγροτικού προϊόντος (από 4,4% σε 2,8%) όσο και ως ποσοστό των δαπανών του ΠΔΕ (από 15,5% σε 7,9%). Οι ιδιωτικές επενδύσεις μειώθηκαν στο 5,6% του αγροτικού προϊόντος (από 8,4% στην περίοδο 1971 – 80), ενώ η κάλυψή τους από μεσομακροπρόθεσμα δάνεια της ΑΤΕ αυξήθηκε στο 68,2% (από 67,2% στην προηγούμενη περίοδο), γεγονός που οφείλεται στον υπερδιπλασιασμό των χορηγούμενων δανείων, αλλά και στη μικρότερη αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων. Συνολικά, οι επενδύσεις στον Αγροτικό Τομέα μειώθηκαν από 13,1% του αγροτικού προϊόντος σε 9,5%(Πίνακας 3.8).

Πίνακας 3.8 Κρατικές Δαπάνες και Επενδύσεις, 1981 – 1988
(σε εκατ. Δρχ., τρέχουσες τιμές)

Μεγέθη / Περίοδος	1981 – 1988
Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού (1)	11.665.116
Δαπάνες ΤΠ Αγροτικού Τομέα (Ενισχύσεις - Επιδότησεις) (2)	1.419.590
Εθνικές (2α)	474.002
Κοινοτικές (2β)	945.588
Δαπάνες ΠΔΕ (3)	1.872.857
Δαπάνες ΠΔΕ Αγροτικού Τομέα (Επενδύσεις) (4)	148.741
Επενδύσεις Αγροτικού Τομέα (5)	501.263
Ιδιωτικές (5α)	295.682
Δημόσιες (5β)	205.581
Μ-Μ Δάνεια ΑΤΕ (6)	201.683
Αγροτικό Προϊόν (7)	5.260.323
(2)/(1)	12,2%
(4)/(3)	7,9%
(2)/(7)	27,1%
(4)/(7)	2,8%
(5)/(7)	9,5%
(5α)/(7)	5,6%
(6)/(5α)	68,2%

Πηγές: Μαραβέγιας Ν. (1992), Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ, Κρατικός Προϋπολογισμός, ΕΣΥΕ

Όσον αφορά τα αποτελέσματα της αγροτικής πολιτικής, από το 1981 ως το 1988 ο *όγκος της γεωργικής παραγωγής* αυξήθηκε κατά 1,4% (έναντι αύξησης 36,8% στην

περίοδο 1971 – 1980), η *αξία* της σε τρέχουσες τιμές, αυξήθηκε κατά 216,8% (443,1% 1971 – 1980), το ακαθάριστο *αγροτικό προϊόν* κατά 229,6% (416% 1971 – 80) και το *αγροτικό εισόδημα* αυξήθηκε κατά 229,1% (410,3% 1971 – 80), ενώ η αύξηση του ΑΕΠ και του Εθνικού Εισοδήματος ήταν 255,9% και 238,1% αντίστοιχα. Η συμμετοχή του Αγροτικού Τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ από 18% (1980) μειώθηκε σε 16% (1988). (Πίνακας 3.9)

Πίνακας 3.9 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 1988
(σε εκατ. Δρχ., τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΟΓΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ (σε τόνους)	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΗ ΑΞΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ		ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ (ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ	ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
1981	22.661.926	379.520	1.859.971	329.285	1.745.419	313.763
1988	22.989.785	1.202.243	6.619.583	1.085.449	5.901.337	1.032.712
ΜΕΤΑΒΟΛΗ	1,4%	216,8%	255,9%	229,6%	238,1%	229,1%

Πηγές: ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί, FAO, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων

Ωστόσο, αν τα παραπάνω δεδομένα ιδωθούν σε σταθερές τιμές (2005) τα πράγματα φαίνονται διαφορετικά καθώς παρατηρείται συνολική μείωσή τους. Συγκεκριμένα, η αξία της γεωργικής παραγωγής (γεωργίας – κτηνοτροφίας) μειώθηκε κατά 5,3%, το αγροτικό προϊόν μειώθηκε κατά 1,4% και το γεωργικό εισόδημα κατά 1,6%, ενώ αντίθετα σημειώθηκε αύξηση του ΑΕΠ και του Εθνικού Εισοδήματος κατά 6,4% και 1,1% αντίστοιχα. (Πίνακας 3.10)

Πίνακας 3.10 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 1988
(σε εκατ. Δρχ., σταθερές τιμές 2005)

ΕΤΟΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΗ ΑΞΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ		ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
		ΣΥΝΟΛΟ (ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ	ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
1981	4.975.236	24.382.861	4.316.686	22.881.168	4.113.204
1988	4.712.784	25.948.719	4.254.952	23.133.199	4.048.224
ΜΕΤΑΒΟΛΗ	-5,3%	6,4%	-1,4%	1,1%	-1,6%

Πηγές: ΕΣΥΕ, Πίνακας 3.8 (ίδιοι υπολογισμοί)

Τέλος, όσον αφορά τα κατά κεφαλή μεγέθη, από το 1981 ως το 1988 υπήρξε μείωση τόσο του αγροτικού προϊόντος όσο και του αγροτικού εισοδήματος κατά 0,3%

και 0,5% αντίστοιχα, το κατά κεφαλή ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 2,6%, ενώ το κατά κεφαλή Εθνικό Εισόδημα μειώθηκε κατά 2,5% (Πίνακας 3.11).

Πίνακας 3.11 Πληθυσμός και κατά κεφαλή μεγέθη, 1981 – 1988
(σε Δρχ., σταθερές τιμές 2005)

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΙΟΝ		ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ (ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ	ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
1981	9.740.417	2.951.346	2.503.267	1.462.616	2.349.095	1.393.670
1988	10.104.055	2.917.890	2.568.149	1.458.229	2.289.497	1.387.380
ΜΕΤΑΒΟΛΗ	3,7%	-1,1%	2,6%	-0,3%	-2,5%	-0,5%

Πηγές: ΕΣΥΕ, Πίνακας 3.9, ίδιοι υπολογισμοί

3.3.3. Αγροτική πολιτική και ανάπτυξη 1989 – 2006

Από το 1989 ξεκίνησε η εφαρμογή των ΚΠΣ σε όλες τις χώρες μέλη της ΕΕ με επιπτώσεις και στην άσκηση της Αγροτικής Πολιτικής, ιδίως της διαρθρωτικής. Όσον αφορά τις δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού για τον Αγροτικό Τομέα (πολιτική τιμών – εισοδημάτων) παρατηρείται διαχρονική μείωσή τους ως ποσοστό των συνολικών δαπανών του Τ.Π. καθώς από 12,2% την περίοδο 1981 – 1988 ανέρχονται σε μόλις 6,3% στην περίοδο 2000 – 2007. Όμως, ως ποσοστό του αγροτικού προϊόντος παρατηρείται διαχρονική αύξησή τους από 27% σε 35,5%, που οφείλεται στην περιορισμένη αύξηση του αγροτικού προϊόντος. Όσον αφορά την πολιτική αγροτικών διαρθρώσεων οι κρατικές δαπάνες για επενδύσεις στον Αγροτικό Τομέα παρουσιάζουν αντίστοιχη εικόνα ως ποσοστό των συνολικών δαπανών του ΠΔΕ, καθώς ενώ στην περίοδο 1989 – 1994 αυξήθηκαν σε 9,7% (7,9% 1981 – 1988), στην περίοδο 2000 – 2007 μειώθηκαν σε 5,3%, ενώ ως ποσοστό του αγροτικού προϊόντος παρουσιάζουν διαχρονική αύξηση δεδομένου ότι από 2,8% (1981 – 88), ανέρχονται σε 5,6% (2000 – 2007). Αναφορικά με το σύνολο των επενδύσεων στον Αγροτικό Τομέα καταγράφεται σημαντική αύξησή τους από 9,5% (1981 – 88) σε 20,8% (2000 – 2007) του αγροτικού προϊόντος. Ωστόσο, οι ιδιωτικές δαπάνες ως ποσοστό του αγροτικού προϊόντος εμφανίζουν πτωτική τάση καθώς, για τις περιόδους που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, μειώνονται από 5,6% (1981 – 88) σε 3,9% (1989 – 94). Η κάλυψη των ιδιωτικών επενδύσεων από μεσομακροπρόθεσμα δάνεια της ΑΤΕ αυξήθηκε για την περίοδο 1989 – 1994 σε 70,3% (Πίνακας 3.12).

Πίνακας 3.12 Κρατικές Δαπάνες και Επενδύσεις, 1989 – 2007
(σε εκατ. Δρχ. ως το 1999, σε εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

Μεγέθη / Περίοδος	1989 - 1994	1995 - 1999	2000 – 2007
Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού (1)	32.953.259	50.628.217	348.342
Δαπάνες ΤΠ Αγροτικού Τομέα (Ενισχύσεις - Επιδοτήσεις) (2)	3.393.193	4.319.150	21.833
Εθνικές (2α)	250.897	194.882	1.247
Κοινοτικές (2β)*	3.142.296	4.124.268	20.585
Δαπάνες ΠΔΕ (3)	3.758.367	7.876.819	64.751
Δαπάνες ΠΔΕ Αγροτικού Τομέα (Επενδύσεις) (4)	364.205	641.623	3.425
Επενδύσεις Αγροτικού Τομέα (5)	837.608	1.061.065	12.757
Ιδιωτικές (5α)	419.357	...	...
Δημόσιες (5β)	418.251	...	...
Μ-Μ Δάνεια ΑΤΕ (6)	294.626	257.256	1.119
Αγροτικό Προϊόν (7)	10.658.546	12.987.005	61.415
(2)/(1)	10,3%	8,5%	6,3%
(4)/(3)	9,7%	8,1%	5,3%
(2)/(7)	31,8%	33,3%	35,5%
(4)/(7)	3,4%	4,9%	5,6%
(5)/(7)	7,9%	8,2%	20,8%
(5α)/(7)	3,9%	...	...
(6)/(5α)	70,3%	...	...

* Πληρωμές από ΕΓΤΠΕ – Τμ. Εγγυήσεων

Πηγές: Μαραβέγιας Ν. (1992), Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ, Κρατικός Προϋπολογισμός, ΕΣΥΕ

Αναφορικά με τα αποτελέσματα του Αγροτικού Τομέα (Πίνακας 3.13), υπήρξε μείωση του *όγκου της γεωργικής παραγωγής* κατά 2,5% την πρώτη περίοδο (1989 – 1994), αύξηση κατά 1% τη δεύτερη (1995 – 1999), που ακολουθήθηκε από σημαντική μείωση, κατά 12,7% την τρίτη περίοδο (2000 – 2006). Από το 1989 ως το 1994 η *αξία της γεωργικής παραγωγής*, σε τρέχουσες τιμές, αυξήθηκε κατά 77,2%, το *αγροτικό προϊόν* κατά 86,6% και το *αγροτικό εισόδημα* κατά 76,9%. Μεταξύ 1995 – 1999, ακολούθησε αύξηση της αξίας της παραγωγής κατά 5,1%, αύξηση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του Αγροτικού Τομέα και του γεωργικού εισοδήματος κατά 10,7% και 4% αντίστοιχα. Το 2006 η αξία της αγροτικής παραγωγής ήταν κατά 2,6% μεγαλύτερη εκείνης του 2000, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του αγροτικού τομέα μειώθηκε κατά 11%, ενώ σημειώθηκε αύξηση στο γεωργικό εισόδημα κατά 4,1%. Ακόμη, ο Αγροτικός Τομέας συνέχισε να συρρικνώνεται καθώς η συμβολή του στη διαμόρφωση του ΑΕΠ μειώθηκε από 18% το 1981 σε 3% το 2007¹⁰⁵. Αναφορικά με την εξέλιξη του ΑΕΠ και του Εθνικού Εισοδήματος παρατηρείται αύξηση κατά 103,9%

¹⁰⁵ Από το 1995 υπολογίζεται η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία.

και κατά 108,1% από το 1989 ως το 1994, κατά 41% και 36% μεταξύ 1995 – 1999, ενώ το 2006 τα δύο μεγέθη ήταν αυξημένα κατά 57% και 52,3% σε σχέση με το 2000.

Πίνακας 3.13 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 2006
(εκατ. Δρχ. ως το 1999, σε εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΟΓΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ (σε τόνους)	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΗ ΑΞΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ		ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
			ΣΥΝΟΛΟ (ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ*	ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
1981	22.661.926	379.520	1.859.971	329.285	1.745.419	313.763
1988	22.989.785	1.202.243	6.619.583	1.085.449	5.901.337	1.032.712
ΜΕΤΑΒΟΛΗ	1,4%	216,8%	255,9%	229,6%	238,1%	229,1%
1989	25.560.806	1.403.316	7.838.252	1.279.142	6.959.612	1.213.962
1994	24.930.787	2.486.245	15.979.072	2.387.103	14.485.359	2.147.747
ΜΕΤΑΒΟΛΗ	-2,5%	77,2%	103,9%	86,6%	108,1%	76,9%
1995	24.748.652	2.757.410	27.235.125	2.477.819	26.514.194	2.373.463
1999	24.987.124	2.898.017	38.397.755	2.742.015	36.000.238	2.468.887
ΜΕΤΑΒΟΛΗ	1,0%	5,1%	41,0%	10,7%	35,8%	4,0%
2000	25.800.029	8.916	136.281	7.934	122.725	7.306
2006	22.527.019	9.144	213.985	7.061	186.892	7.606
ΜΕΤΑΒΟΛΗ	-12,7%	2,6%	57,0%	-11,0%	52,3%	4,1%

* Από το 1995 υπολογίζεται η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία του Αγροτικού Τομέα

Πηγές: ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί, FAO, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων

Ιδωμένα σε σταθερές τιμές 2005 (Πίνακας 3.14), τα παραπάνω αποτελέσματα διαφοροποιούνται αρκετά. Μεταξύ 1989 – 1994 παρατηρείται μείωση τόσο στην αξία της γεωργικής παραγωγής (κατά 16,2%), στο αγροτικό προϊόν (κατά 11,8%) και στο γεωργικό εισόδημα (16,3%), όσο και στο ΑΕΠ και στο Εθνικό Εισόδημα (3,6% και 1,6% αντίστοιχα). Ωστόσο η μείωση των εθνικών μεγεθών είναι κατά πολύ μικρότερη από αυτές των αγροτικών. Συγκρίνοντας τα μεγέθη του 1999 με εκείνα του 1995, η αξία της παραγωγής ήταν μειωμένη κατά 14,4%, η προστιθέμενη αξία του Αγροτικού Τομέα κατά 9,9% και το γεωργικό εισόδημα κατά 15,3%. Αντίθετα τόσο το ΑΕΠ όσο και το Εθνικό Εισόδημα παρουσίασαν σημαντική αύξηση κατά 14,8% και 10,6% αντίστοιχα. Τέλος, στην πιο πρόσφατη περίοδο (2000 – 2006) σημειώθηκε σημαντική μείωση της αξίας της γεωργικής παραγωγής (15,9%), του αγροτικού προϊόντος (27%) και του γεωργικού εισοδήματος (14,6%), ενώ αντίθετα τόσο το ΑΕΠ όσο και το Εθνικό Εισόδημα παρουσίασαν σημαντική αύξηση (28,8% και 24,9% αντίστοιχα).

Πίνακας 3.14 Παραγωγή, Προϊόν και Εισόδημα, 1981 – 2006
(σε εκατ. Δρχ. ως το 1999, σε εκατ. € από το 2000, σταθερές τιμές 2005)

ΕΤΟΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΗ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΙΟΝ		ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
	ΑΞΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ (ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ*	ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
	ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ				
1981	4.975.236	24.382.861	4.316.686	22.881.168	4.113.204
1988	4.712.784	25.948.719	4.254.952	23.133.199	4.048.224
<i>METABOLH</i>	-5,3%	6,4%	-1,4%	1,1%	-1,6%
1989	4.838.150	27.023.582	4.410.039	23.994.335	4.185.321
1994	4.053.374	26.050.993	3.891.741	23.615.763	3.501.514
<i>METABOLH</i>	-16,2%	-3,6%	-11,8%	-1,6%	-16,3%
1995	4.126.745	40.760.132	3.708.307	39.681.185	3.552.129
1999	3.532.467	46.803.995	3.339.860	43.881.601	3.009.389
<i>METABOLH</i>	-14,4%	14,8%	-9,9%	10,6%	-15,3%
2000	10.536	161.043	9.376	145.024	8.633
2006	8.861	207.357	6.842	181.104	7.371
<i>METABOLH</i>	-15,9%	28,8%	-27,0%	24,9%	-14,6%

* Από το 1995 υπολογίζεται η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία του Αγροτικού Τομέα

Πηγές: ΕΣΥΕ, Πίνακας 3.12

Τέλος, τα κατά κεφαλή μεγέθη (Πίνακας 3. 15) δείχνουν ότι το αγροτικό προϊόν ανά κάτοικο μειώθηκε κατά 12,2% μεταξύ 1989 – 1994, κατά 10,9% από το 1995 ως το 1999 και κατά 9% μεταξύ 2000 – 2001 και το αγροτικό εισόδημα κατά 16,7%, 16,2% και 1,4% αντίστοιχα. Αντίθετα, το κατά κεφαλή ΑΕΠ και Εθνικό Εισόδημα μετά τη μείωση κατά 6,5% και 4,5% αντίστοιχα που παρατηρείται στην περίοδο 1989 – 1994, αυξήθηκαν κατά 11,8% και 7,7% μεταξύ 1995 – 1999 και κατά 3,2% και 2,7% από μεταξύ 2000 – 2001.

Πίνακας 3.15 Πληθυσμός και κατά κεφαλή μεγέθη, 1981 – 2001
(σε Δρχ. μέχρι το 1999, σε € από το 2000, σταθερές τιμές 2005)

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΙΟΝ		ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ		ΕΘΝΙΚΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ
			(ΑΕΠ)	ΑΓΡΟΤΙΚΟ		
1981	9.740.417	2.951.346	2.503.267	1.462.616	2.349.095	1.393.670
1988	10.104.055	2.917.890	2.568.149	1.458.229	2.289.497	1.387.380
<i>METABOΛH</i>	3,7%	-1,1%	2,6%	-0,3%	-2,5%	-0,5%
1989	10.156.003	2.913.111	2.660.848	1.513.859	2.362.576	1.436.719
1994	10.471.136	2.927.150	2.487.886	1.329.532	2.255.320	1.196.220
<i>METABOΛH</i>	3,1%	0,5%	-6,5%	-12,2%	-4,5%	-16,7%
1995	10.541.548	2.935.016	3.866.617	1.263.471	3.764.265	1.210.259
1999	10.823.196	2.966.481	4.324.415	1.125.866	4.054.403	1.014.464
<i>METABOΛH</i>	2,7%	1,1%	11,8%	-10,9%	7,7%	-16,2%
2000	10.893.608	2.974.347	14.783	3.152	13.313	2.903
2001	10.964.020	2.982.213	15.249	2.868	13.672	2.863
<i>METABOΛH</i>	0,6%	0,3%	3,2%	-9,0%	2,7%	-1,4%

Πηγές: Πίνακας 3.13, ΕΣΥΕ, ίδιοι υπολογισμοί

Τα παραπάνω στοιχεία κάνουν εμφανές ότι τα τελευταία χρόνια τα αγροτικά κατά κεφαλή μεγέθη μειώνονται, ενώ τα αντίστοιχα εθνικά αυξάνονται, φανερώνοντας ότι ο Αγροτικός Τομέας βρίσκεται σε χρόνια κρίση, με προφανείς επιπτώσεις στην ελκυστικότητά του για τραπεζική χρηματοδότηση. Η κρίση του Αγροτικού Τομέα αντανακλά και εξηγεί ως ένα βαθμό τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού, από 30% σε 27% του συνολικού πληθυσμού κατά την εικοσαετία 1981 – 2001. Ωστόσο, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι ο αγροτικός πληθυσμός μεταξύ των απογραφών 1991 και 2001 αυξήθηκε, αν και η αύξησή του (3%) ήταν υποδιπλάσια του συνολικού πληθυσμού (7%).

3.4. Ο ρόλος της ΑΤΕ – Το πιστωτικό της έργο

Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας, από την ίδρυσή της, υπήρξε ο αποκλειστικός φορέας αγροτικής πίστης στην Ελλάδα και είχε ως βασικό στόχο την παροχή των απαραίτητων πιστωτικών υπηρεσιών για την ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα. Από το 1930 ασκεί την αγροτική πίστη, χορηγώντας βραχυπρόθεσμα και μεσομακροπρόθεσμα δάνεια, με σκοπό την κάλυψη των αναγκών για κεφάλαια κίνησης και των επενδυτικών αναγκών των αγροτών.

Μέχρι το 1991 η δανειοδότηση του αγροτικού τομέα γινόταν αποκλειστικά από την ΑΤΕ μέσα σε αυστηρό πλαίσιο το οποίο ρύθμιζε η Πολιτεία και η Τράπεζα της Ελλάδος. Τα σημαντικότερα σημεία της κρατικής παρέμβασης στη δανειοδότηση του αγροτικού τομέα ήταν α) η απαγόρευση δανειοδότησης άλλων τομέων της οικονομίας από την ΑΤΕ, πλην του αγροτικού, β) η εξάρτηση της ΑΤΕ από τα κεφάλαια της Τράπεζας της Ελλάδος μέχρι το 1975, γ) η επιδότηση του επιτοκίου καταθέσεων από το Δημόσιο μέχρι τις 1/7/1988, δ) ο καθορισμός του ύψους και της κατανομής του χρηματοδοτικού προγράμματος της ΑΤΕ από την Τράπεζα της Ελλάδος μέχρι το 1983 και ε) η υπαγόρευση των βασικών αρχών της πιστωτικής πολιτικής στον αγροτικό τομέα (ρυθμίσεις χρεών, ύψος επιτοκίων) από την Πολιτεία και την Τράπεζα της Ελλάδος. Το πλαίσιο αυτό έδινε την ευχέρεια δανειοδότησης του αγροτικού τομέα με ευνοϊκούς όρους και κριτήρια. Οι ευνοϊκοί όροι αφορούσαν μειωμένα επιτόκια χορήγησης σε σχέση με τους άλλους τομείς, χαμηλότοκα δάνεια, μειωμένες εμπράγματα διασφαλίσεις, μεγάλη διάρκεια επενδυτικών δανείων και μειωμένες απαιτήσεις για ίδια συμμετοχή στο κόστος εκτέλεσης επενδύσεων. Τα ευνοϊκά κριτήρια αφορούσαν τη χορήγηση δανείων λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο τραπεζικά, αλλά και γενικότερα αναπτυξιακά ή ακόμη και κοινωνικά κριτήρια και την ελαστική αντιμετώπιση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που αντιμετώπιζαν προβλήματα λόγω δυσμενών εξωτερικών επιδράσεων.

Ο μηχανισμός της αγροτικής πίστης χρησιμοποιήθηκε από τα μέσα της δεκαετίας του '60 και μετά και για την άσκηση δημαγωγικής – κοινωνικής πολιτικής. Η διαγραφή των αγροτικών χρεών στη διάρκεια της δικτατορίας και η αναγγελία έκτοτε ενός μεγάλου αριθμού ρυθμίσεων των αγροτικών δανείων, οδήγησαν σε διαταραχή της συναλλακτικής τάξης και στη συστηματική αποφυγή εξυπηρέτησης των αγροτικών δανείων από ένα μεγάλο αριθμό δανειοληπτών που περίμεναν την εξαγγελία νέων ρυθμίσεων από την Πολιτεία. Στη διασάλευση της συναλλακτικής τάξης συνετέλεσαν επίσης η ραγδαία αύξηση των επιτοκίων και οι δυσκολίες που αντιμετώπισε κυρίως η κτηνοτροφία στη δεκαετία του '80. Η συστηματική αποφυγή αποπληρωμής των δανείων από τους οφειλέτες και η συσσώρευση υποχρεώσεων του Δημοσίου, που προέρχονταν είτε άμεσα από συμβάσεις μεταξύ Δημοσίου και ΑΤΕ είτε έμμεσα από την άσκηση παρεμβατικού έργου από τις Συνεταιριστικές Οργανώσεις κατ' εντολή και για λογαριασμό του κράτους, αύξανε το κόστος και τις επισφάλειες και δέσμευε το

χρηματοδοτικό πρόγραμμα της ΑΤΕ. Με τη σειρά της η Τράπεζα για να καλύψει τις ζημιές έπρεπε να αυξήσει τα επιτόκια, ώστε να σχηματίσει επαρκές αποθεματικό και να διατηρήσει την κεφαλαιακή της επάρκεια, ενώ ταυτόχρονα λόγω του συναλλακτικού κινδύνου περιόριζε τη μακροπρόθεσμη δανειοδότηση, με αποτέλεσμα την αναβολή του εκσυγχρονισμού του Αγροτικού Τομέα και την υπερχρέωση. Η αύξηση των επιτοκίων χορηγήσεων στον Αγροτικό Τομέα στις δεκαετίες του '80 και του '90 (Πίνακας 3.16), που σταδιακά προσέγγισαν τα επιτόκια των άλλων τομέων της οικονομίας¹⁰⁶, οφείλεται γενικά στη χαλαρή δημοσιονομική πολιτική και στην αύξηση του πληθωρισμού, αλλά και ειδικότερα στην κατάργηση της κρατικής επιδότησης των καταθέσεων της ΑΤΕ και στη διόγκωση των επισφαλών απαιτήσεων της. Ωστόσο, το 1994 ρυθμίστηκαν οι οφειλές προς την ΑΤΕ του Δημοσίου (Ν. 2198/94) και των Συνεταιριστικών Οργανώσεων που οφειλόταν σε απρόβλεπτα αίτια (Ν. 2237/94) και μέχρι το 1999 αποκαταστάθηκε η κεφαλαιακή της επάρκεια και η αξιοπιστία της στις αγορές και εξυγιάνθηκε το χαρτοφυλάκιό της. Παράλληλα, από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και μετά υπήρξε γενικότερη αποκλιμάκωση των επιτοκίων, προφανώς λόγω της απελευθέρωσης του τραπεζικού συστήματος στο πλαίσιο της ΕΕ, αλλά και λόγω της αναγκαίας σύγκλισης εν όψει της ένταξης στην ΟΝΕ. Έτσι το μέσο επιτόκιο βραχυπρόθεσμων χορηγήσεων σε επιχειρήσεις από 23,1% το 1995 μειώθηκε σε 10,1% το 2000, ενώ των μακροπρόθεσμων χορηγήσεων από 22,1% σε 9,8%¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Σπαθής (2000), σελ. 227

¹⁰⁷ Τράπεζα της Ελλάδος, Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2000, Πίνακας 27

Πίνακας 3.16 Επιτόκια χορηγήσεων ΑΤΕ σε Φυσικά Πρόσωπα, 1930 – 1997

ΕΤΟΣ	ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΑ	ΜΕΣΟΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΑ
1930	9,5%	8,5%
1936	10,5%	9,5%
1949	9,0%	9,5%
1/1/1954	7,0%	7,0%
1/4/1957	7,0%	8,0%
1/3/1961	6,5%	7,0%
1/1/1964	5,0%	4,0%
15/2/1974	7,0%	6,0%
1/1/1977	7,5%	6,5%
20/6/1978	9,5%	7,5%
1/6/1979	10,5%	8,5%
1/9/1979	13,5%	11,5%
1/7/1980	15,0%	14,0%
1/7/1981	13,0%	14,0%
1/1/1985	13,0%	14,0%
1/11/1985	16,0%	14,0%
1986	16,0%	15,0%
1987	17,0%	16,0%
1988*	15,0%	15,0%
1989	15,0%	15,0%
1990	18,0%	18,0%
1991	22,0%	22,0%
1992	22,0%	22,0%
1993	22,0%	22,0%
1994	22,0%	22,0%
1995	21,5%	20,5%
1996	20,0%	19,0%
1997	18,5%	17,0%

Πηγή: Απολογισμοί και Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ, Σπαθής Π. (2000)

Όπως ήδη αναφέρθηκε η ΑΤΕ χορηγεί βραχυπρόθεσμα και μεσομακροπρόθεσμα δάνεια. Τα βραχυπρόθεσμα δάνεια, ως τα μέσα της δεκαετίας του '90, διακρίνονταν σε «καλλιεργητικά» δάνεια και σε δάνεια με ενέχυρο. Τα πρώτα ήταν κεφάλαια κίνησης για την κάλυψη των ετήσιων αναγκών των παραγωγών μέχρι την πώληση της σοδειάς τους. Τα δάνεια με ενέχυρο στόχευαν κυρίως στην προστασία του εισοδήματος των παραγωγών, καθώς όταν οι τιμές ήταν χαμηλές, οι παραγωγοί μπορούσαν να δανειστούν από την ΑΤΕ ενεχυριάζοντας τα προϊόντα τους, τα οποία είχαν τη δυνατότητα να διακρατήσουν μέχρι να επιτύχουν καλύτερη τιμή. Μέχρι το 1985 τα δάνεια με ενέχυρο είχαν υψηλότερο επιτόκιο από τα καλλιεργητικά, προκειμένου η Τράπεζα να ωθήσει τους παραγωγούς να πουλήσουν τα προϊόντα τους όσο το δυνατόν συντομότερα, στην πιο συμφέρουσα γι' αυτούς τιμή. Τα μεσομακροπρόθεσμα δάνεια

είχαν σκοπό τη χρηματοδότηση επενδύσεων για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των εκμεταλλεύσεων και εκτός από τη μεγαλύτερη περίοδο αποπληρωμής επιβαρυνόταν και με μικρότερο επιτόκιο. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 που η Τράπεζα μετατράπηκε σε ανώνυμη εταιρία και επέκτεινε τις δραστηριότητές της και στους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας τα δάνειά της διακρίνονται απλώς σε βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Η ΑΤΕ σήμερα, σχεδιάζει το χρηματοδοτικό της πρόγραμμα για την ικανοποίηση επτά βασικών τμημάτων της αγοράς:

- 1) Φυσικά πρόσωπα – αγρότες
- 2) Συνεταιρισμένους παραγωγούς & Ομάδες Παραγωγών
- 3) Συνεταιριστικές Οργανώσεις & Εταιρίες τους
- 4) Φυσικά πρόσωπα – Ιδιώτες μη Αγρότες
- 5) Νομικά Πρόσωπα – Εταιρίες & Ελεύθερους Επαγγελματίες
- 6) Δημόσιες Επιχειρήσεις & Οργανισμούς και
- 7) Φορείς – Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου (κοινωνικού και άλλου ενδιαφέροντος).

Το χρηματοδοτικό της πρόγραμμα περιλαμβάνει πέντε κατηγορίες σκοπών:

- 1) Πιστοδοτήσεις προς τον Αγροτικό Τομέα
- 2) Πιστοδοτήσεις προς τους Λοιπούς Τομείς της οικονομίας (μεταποίηση, εμπόριο, υπηρεσίες κτλ)
- 3) Στεγαστική και καταναλωτική πίστη
- 4) Χρηματοδότηση Δημοσίου & Δημόσιων Οργανισμών (ΟΠΕΚΕΠΕ, πρώην ΔΙΔΑΓΕΠ, ΕΛΓΑ κτλ), καθώς και των επιχειρήσεών τους
- 5) Κοινοπρακτικά και ομολογιακά δάνεια

Για τις ανάγκες της παρούσης και για λόγους ομοιομορφίας των στοιχείων, οι τομείς δανειοδότησης διακρίνονται σε Αγροτικό, Εξωαγροτικό και Δημόσιο. Στους Πίνακες 3.17 – 3.19 που ακολουθούν, αποτυπώνεται η εξέλιξη των χορηγήσεων της ΑΤΕ από το 1930 μέχρι και το 2006, σύμφωνα με τις Εκθέσεις Εργασιών της Τράπεζας. Ο πίνακας 3.17 εμφανίζει την εξέλιξη των χορηγήσεων κατά κατηγορία δανείων (βραχυπρόθεσμα – μεσομακροπρόθεσμα) και τομέα δανειοδότησης (Αγροτικός, Εξωαγροτικός και Δημόσιος). Στον πίνακα 3.18 παρουσιάζεται η διάρθρωση των χορηγήσεων κατά κατηγορία, συνολικά και ανά τομέα Τέλος, στον πίνακα 3.19

εμφανίζεται η κατανομή των δανείων σε κάθε έναν από τους τρεις τομείς, από το 1985, που άρχισε η πιστοδότηση και άλλων τομέων, πλην του αγροτικού, μέχρι το 2006.

Πίνακας 3.17 Χορηγήσεις ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006
(σε εκατ. Δρχ. μέχρι το 1999 / σε εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1930	1.303,92	1.289,11	14,81	1.303,92	1.289,11	14,81	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1931	1.354,72	1.317,93	36,80	1.354,72	1.317,93	36,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1932	1.126,54	1.105,04	21,50	1.126,54	1.105,04	21,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1933	1.367,19	1.336,95	30,24	1.367,19	1.336,95	30,24	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1934	1.931,94	1.884,25	47,68	1.931,94	1.884,25	47,68	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1935	1.917,08	1.836,90	80,19	1.917,08	1.836,90	80,19	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1936	2.884,80	2.737,05	147,75	2.884,80	2.737,05	147,75	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1937	3.872,91	3.557,64	315,27	3.872,91	3.557,64	315,27	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1938	4.008,75	3.592,36	416,38	4.008,75	3.592,36	416,38	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1939	4.316,49	3.898,60	417,89	4.316,49	3.898,60	417,89	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1940	4.197,30	3.907,59	289,72	4.197,30	3.907,59	289,72	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1941	2.054,22	1.922,22	132,00	2.054,22	1.922,22	132,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1942	5.141,03	5.095,16	45,87	5.141,03	5.095,16	45,87	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1943	-	-	-	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1944	-	-	-	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1945	11,82	10,33	1,49	11,82	10,33	1,49	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1946	335,14	289,86	45,28	335,14	289,86	45,28	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1947	526,57	456,81	69,76	526,57	456,81	69,76	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1948	676,98	627,59	49,40	676,98	627,59	49,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1949	841,90	734,86	107,04	841,90	734,86	107,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1950	1.000,00	927,00	73,00	1.000,00	927,00	73,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1951	1.893,84	1.591,13	302,71	1.893,84	1.591,13	302,71	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1952	1.672,51	1.551,68	120,83	1.672,51	1.551,68	120,83	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1953	2.186,68	2.097,48	89,20	2.186,68	2.097,48	89,20	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Πίνακας 3.17 Χορηγήσεις ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006
(σε εκατ. Δρχ. μέχρι το 1999 / σε εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1954	2.778,82	2.602,32	176,50	2.778,82	2.602,32	176,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1955	3.022,82	2.867,52	155,30	3.022,82	2.867,52	155,30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1956	4.116,75	3.796,25	320,50	4.116,75	3.796,25	320,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1957	5.136,01	4.615,51	520,50	5.136,01	4.615,51	520,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1958	5.780,33	5.038,05	742,28	5.780,33	5.038,05	742,28	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1959	5.591,65	4.578,88	1.012,78	5.591,65	4.578,88	1.012,78	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1960	5.958,56	4.784,38	1.174,18	5.958,56	4.784,38	1.174,18	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1961	6.366,40	5.257,60	1.108,80	6.366,40	5.257,60	1.108,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1962	6.286,50	5.478,70	807,80	6.286,50	5.478,70	807,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1963	7.307,30	6.314,90	992,40	7.307,30	6.314,90	992,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1964	9.550,40	8.126,10	1.424,30	9.550,40	8.126,10	1.424,30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1965	10.544,23	8.858,73	1.685,50	10.544,23	8.858,73	1.685,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1966	11.450,50	9.650,10	1.800,40	11.450,50	9.650,10	1.800,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1967	12.849,28	9.848,08	3.001,20	12.849,28	9.848,08	3.001,20	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1968	15.956,20	11.399,80	4.556,40	15.956,20	11.399,80	4.556,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1969	16.145,10	11.658,50	4.486,60	16.145,10	11.658,50	4.486,60	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1970	17.925,70	13.074,70	4.851,00	17.925,70	13.074,70	4.851,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1971	20.517,70	14.678,80	5.838,90	20.517,70	14.678,80	5.838,90	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1972	25.203,50	16.393,90	8.809,60	25.203,50	16.393,90	8.809,60	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1973	29.795,00	21.407,10	8.387,90	29.795,00	21.407,10	8.387,90	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1974	33.320,30	26.679,60	6.640,70	33.320,30	26.679,60	6.640,70	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1975	45.864,30	36.894,30	8.970,00	45.864,30	36.894,30	8.970,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1976	58.808,60	47.268,20	11.540,40	58.808,60	47.268,20	11.540,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1977	73.518,00	56.135,20	17.382,80	73.518,00	56.135,20	17.382,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Πίνακας 3.17 Χορηγήσεις ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006
(σε εκατ. Δρχ. μέχρι το 1999 / σε εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1978	86.254,00	63.738,00	22.516,00	86.254,00	63.738,00	22.516,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1979	81.116,50	64.688,10	16.428,40	81.116,50	64.688,10	16.428,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1980	88.356,60	73.838,80	14.517,80	88.356,60	73.838,80	14.517,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1981	178.081,90	153.432,50	24.649,40	178.081,90	153.432,50	24.649,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1982	206.833,00	178.151,00	28.682,00	206.833,00	178.151,00	28.682,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1983	266.385,00	225.580,00	40.805,00	266.385,00	225.580,00	40.805,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1984	347.700,00	295.840,00	51.860,00	347.700,00	295.840,00	51.860,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1985	424.912,00	355.059,00	69.853,00	424.912,00	355.059,00	69.853,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1986	415.979,00	386.775,00	29.204,00	405.802,00	376.598,00	29.204,00	0,00	0,00	0,00	10.177,00	10.177,00	0,00
1987	506.138,00	469.470,00	36.668,00	471.126,00	434.458,00	36.668,00	0,00	0,00	0,00	35.012,00	35.012,00	0,00
1988	834.666,00	769.531,00	65.135,00	546.330,00	481.195,00	65.135,00	0,00	0,00	0,00	288.336,00	288.336,00	0,00
1989	945.959,00	870.927,00	75.032,00	580.955,00	505.923,00	75.032,00	0,00	0,00	0,00	365.004,00	365.004,00	0,00
1990	981.749,00	912.050,00	69.699,00	545.249,00	475.550,00	69.699,00	0,00	0,00	0,00	436.500,00	436.500,00	0,00
1991*	480.923,00	450.850,00	30.073,00	246.934,00	216.861,00	30.073,00	0,00	0,00	0,00	233.989,00	233.989,00	0,00
1992**	1.232.340,00	1.163.859,00	68.481,00	548.249,00	484.409,00	63.840,00	54.411,00	49.770,00	4.641,00	629.680,00	629.680,00	0,00
1993	1.415.800,00	1.365.659,00	50.141,00	494.031,00	447.587,00	46.444,00	80.378,00	76.681,00	3.697,00	841.391,00	841.391,00	0,00
1994	1.354.109,00	1.314.899,00	39.210,00	439.387,00	402.330,00	37.057,00	71.319,00	69.166,00	2.153,00	843.403,00	843.403,00	0,00
1995	1.580.295,00	1.537.087,00	43.208,00	557.090,00	516.518,00	40.572,00	105.603,00	102.967,00	2.636,00	917.602,00	917.602,00	0,00
1996	1.618.042,00	1.566.511,00	51.531,00	559.475,00	511.098,00	48.377,00	120.066,00	116.912,00	3.154,00	938.501,00	938.501,00	0,00
1997	1.650.473,00	1.595.842,00	54.631,00	546.838,00	497.864,00	48.974,00	160.052,00	154.395,00	5.657,00	943.583,00	943.583,00	0,00
1998	1.863.120,00	1.779.287,00	83.833,00	573.911,00	518.058,00	55.853,00	222.264,00	209.784,00	12.480,00	1.066.945,00	1.051.445,00	15.500,00
1999	1.939.458,00	1.837.969,00	101.489,00	556.502,00	493.022,00	63.480,00	247.548,00	216.039,00	31.509,00	1.135.408,00	1.128.908,00	6.500,00
2000	5.561,65	4.910,45	651,20	1.704,90	1.508,56	196,33	1.016,18	923,26	92,92	2.840,58	2.478,63	361,95
2001	7.156,71	6.106,79	1.049,91	1.968,38	1.755,30	213,08	2.242,69	1.759,79	482,89	2.945,64	2.591,70	353,94

Πίνακας 3.17 Χορηγήσεις ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006
(σε εκατ. Δρχ. μέχρι το 1999 / σε εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
2002	6.713,92	5.955,34	758,58	673,32	551,96	121,36	2.672,33	2.038,05	634,29	3.368,27	3.365,34	2,93
2003	8.080,34	6.402,74	1.677,59	956,10	730,32	225,78	2.906,29	2.225,69	680,60	4.217,95	3.446,73	771,22
2004	5.093,28	3.644,49	1.448,79	756,50	615,06	141,44	2.587,25	1.970,55	616,70	1.749,54	1.058,89	690,65
2005	7.165,97	5.639,98	1.525,98	688,52	581,60	106,93	3.041,39	1.924,76	1.116,64	3.436,05	3.133,63	302,42
2006	8.147,29	6.368,06	1.779,23	714,46	600,85	113,61	3.941,68	2.293,93	1.647,75	3.491,15	3.473,27	17,88

* 1/1/1991 – 7/7/1991

** 8/7/1991 – 31/12/1992

Πηγή: Ετήσιοι Απολογισμοί και Ετήσιες Εκθέσεις Εργασιών ΑΤΕ (1930 – 2006)

Πίνακας 3.18 Κατανομή Χορηγήσεων ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1930	100,0%	98,9%	1,1%	100,0%	98,9%	1,1%						
1931	100,0%	97,3%	2,7%	100,0%	97,3%	2,7%						
1932	100,0%	98,1%	1,9%	100,0%	98,1%	1,9%						
1933	100,0%	97,8%	2,2%	100,0%	97,8%	2,2%						
1934	100,0%	97,5%	2,5%	100,0%	97,5%	2,5%						
1935	100,0%	95,8%	4,2%	100,0%	95,8%	4,2%						
1936	100,0%	94,9%	5,1%	100,0%	94,9%	5,1%						
1937	100,0%	91,9%	8,1%	100,0%	91,9%	8,1%						
1938	100,0%	89,6%	10,4%	100,0%	89,6%	10,4%						
1939	100,0%	90,3%	9,7%	100,0%	90,3%	9,7%						
1940	100,0%	93,1%	6,9%	100,0%	93,1%	6,9%						
1941	100,0%	93,6%	6,4%	100,0%	93,6%	6,4%						
1942	100,0%	99,1%	0,9%	100,0%	99,1%	0,9%						
1943												
1944												
1945	100,0%	87,4%	12,6%	100,0%	87,4%	12,6%						
1946	100,0%	86,5%	13,5%	100,0%	86,5%	13,5%						
1947	100,0%	86,8%	13,2%	100,0%	86,8%	13,2%						
1948	100,0%	92,7%	7,3%	100,0%	92,7%	7,3%						
1949	100,0%	87,3%	12,7%	100,0%	87,3%	12,7%						
1950	100,0%	92,7%	7,3%	100,0%	92,7%	7,3%						
1951	100,0%	84,0%	16,0%	100,0%	84,0%	16,0%						

Πίνακας 3.18 Κατανομή Χορηγήσεων ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1952	100,0%	92,8%	7,2%	100,0%	92,8%	7,2%						
1953	100,0%	95,9%	4,1%	100,0%	95,9%	4,1%						
1954	100,0%	93,6%	6,4%	100,0%	93,6%	6,4%						
1955	100,0%	94,9%	5,1%	100,0%	94,9%	5,1%						
1956	100,0%	92,2%	7,8%	100,0%	92,2%	7,8%						
1957	100,0%	89,9%	10,1%	100,0%	89,9%	10,1%						
1958	100,0%	87,2%	12,8%	100,0%	87,2%	12,8%						
1959	100,0%	81,9%	18,1%	100,0%	81,9%	18,1%						
1960	100,0%	80,3%	19,7%	100,0%	80,3%	19,7%						
1961	100,0%	82,6%	17,4%	100,0%	82,6%	17,4%						
1962	100,0%	87,2%	12,8%	100,0%	87,2%	12,8%						
1963	100,0%	86,4%	13,6%	100,0%	86,4%	13,6%						
1964	100,0%	85,1%	14,9%	100,0%	85,1%	14,9%						
1965	100,0%	84,0%	16,0%	100,0%	84,0%	16,0%						
1966	100,0%	84,3%	15,7%	100,0%	84,3%	15,7%						
1967	100,0%	76,6%	23,4%	100,0%	76,6%	23,4%						
1968	100,0%	71,4%	28,6%	100,0%	71,4%	28,6%						
1969	100,0%	72,2%	27,8%	100,0%	72,2%	27,8%						
1970	100,0%	72,9%	27,1%	100,0%	72,9%	27,1%						
1971	100,0%	71,5%	28,5%	100,0%	71,5%	28,5%						
1972	100,0%	65,0%	35,0%	100,0%	65,0%	35,0%						
1973	100,0%	71,8%	28,2%	100,0%	71,8%	28,2%						
1974	100,0%	80,1%	19,9%	100,0%	80,1%	19,9%						
1975	100,0%	80,4%	19,6%	100,0%	80,4%	19,6%						

Πίνακας 3.18 Κατανομή Χορηγήσεων ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1976	100,0%	80,4%	19,6%	100,0%	80,4%	19,6%						
1977	100,0%	76,4%	23,6%	100,0%	76,4%	23,6%						
1978	100,0%	73,9%	26,1%	100,0%	73,9%	26,1%						
1979	100,0%	79,7%	20,3%	100,0%	79,7%	20,3%						
1980	100,0%	83,6%	16,4%	100,0%	83,6%	16,4%						
1981	100,0%	86,2%	13,8%	100,0%	86,2%	13,8%						
1982	100,0%	86,1%	13,9%	100,0%	86,1%	13,9%						
1983	100,0%	84,7%	15,3%	100,0%	84,7%	15,3%						
1984	100,0%	85,1%	14,9%	100,0%	85,1%	14,9%						
1985	100,0%	83,6%	16,4%	100,0%	83,6%	16,4%						
1986	100,0%	93,0%	7,0%	100,0%	92,8%	7,2%				100,0%	100,0%	0,0%
1987	100,0%	92,8%	7,2%	100,0%	92,2%	7,8%				100,0%	100,0%	0,0%
1988	100,0%	92,2%	7,8%	100,0%	88,1%	11,9%				100,0%	100,0%	0,0%
1989	100,0%	92,1%	7,9%	100,0%	87,1%	12,9%				100,0%	100,0%	0,0%
1990	100,0%	92,9%	7,1%	100,0%	87,2%	12,8%				100,0%	100,0%	0,0%
1991*	100,0%	93,7%	6,3%	100,0%	87,8%	12,2%				100,0%	100,0%	0,0%
1992**	100,0%	94,4%	5,6%	100,0%	88,4%	11,6%	100,0%	91,5%	8,5%	100,0%	100,0%	0,0%
1993	100,0%	96,5%	3,5%	100,0%	90,6%	9,4%	100,0%	95,4%	4,6%	100,0%	100,0%	0,0%
1994	100,0%	97,1%	2,9%	100,0%	91,6%	8,4%	100,0%	97,0%	3,0%	100,0%	100,0%	0,0%
1995	100,0%	97,3%	2,7%	100,0%	92,7%	7,3%	100,0%	97,5%	2,5%	100,0%	100,0%	0,0%
1996	100,0%	96,8%	3,2%	100,0%	91,4%	8,6%	100,0%	97,4%	2,6%	100,0%	100,0%	0,0%
1997	100,0%	96,7%	3,3%	100,0%	91,0%	9,0%	100,0%	96,5%	3,5%	100,0%	100,0%	0,0%
1998	100,0%	95,5%	4,5%	100,0%	90,3%	9,7%	100,0%	94,4%	5,6%	100,0%	98,5%	1,5%
1999	100,0%	94,8%	5,2%	100,0%	88,6%	11,4%	100,0%	87,3%	12,7%	100,0%	99,4%	0,6%

Πίνακας 3.18 Κατανομή Χορηγήσεων ΑΤΕ κατά Κατηγορία Δανείου ανά Τομέα, 1930 – 2006

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ			ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ			ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
2000	100,0%	88,3%	11,7%	100,0%	88,5%	11,5%	100,0%	90,9%	9,1%	100,0%	87,3%	12,7%
2001	100,0%	85,3%	14,7%	100,0%	89,2%	10,8%	100,0%	78,5%	21,5%	100,0%	88,0%	12,0%
2002	100,0%	88,7%	11,3%	100,0%	82,0%	18,0%	100,0%	76,3%	23,7%	100,0%	99,9%	0,1%
2003	100,0%	79,2%	20,8%	100,0%	76,4%	23,6%	100,0%	76,6%	23,4%	100,0%	81,7%	18,3%
2004	100,0%	71,6%	28,4%	100,0%	81,3%	18,7%	100,0%	76,2%	23,8%	100,0%	60,5%	39,5%
2005	100,0%	78,7%	21,3%	100,0%	84,5%	15,5%	100,0%	63,3%	36,7%	100,0%	91,2%	8,8%
2006	100,0%	78,2%	21,8%	100,0%	84,1%	15,9%	100,0%	58,2%	41,8%	100,0%	99,5%	0,5%

* 1/1/1991 – 7/7/1991

** 8/7/1991 – 31/12/1992

Πηγή: Πίνακας 3.17

Πίνακας 3.19 Κατανομή Χορηγήσεων ΑΤΕ κατά Τομέα ανά Κατηγορία Δανείου, 1985 – 2006

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ			ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΑ			ΜΕΣΟΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΑ		
	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΕΞΩΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ
1985	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%
1986	97,6%	0,0%	2,4%	97,4%	0,0%	2,6%	100,0%	0,0%	0,0%
1987	93,1%	0,0%	6,9%	92,5%	0,0%	7,5%	100,0%	0,0%	0,0%
1988	65,5%	0,0%	34,5%	62,5%	0,0%	37,5%	100,0%	0,0%	0,0%
1989	61,4%	0,0%	38,6%	58,1%	0,0%	41,9%	100,0%	0,0%	0,0%
1990	55,5%	0,0%	44,5%	52,1%	0,0%	47,9%	100,0%	0,0%	0,0%
1991*	51,3%	0,0%	48,7%	48,1%	0,0%	51,9%	100,0%	0,0%	0,0%
1992**	44,5%	4,4%	51,1%	41,6%	4,3%	54,1%	93,2%	6,8%	0,0%
1993	34,9%	5,7%	59,4%	32,8%	5,6%	61,6%	92,6%	7,4%	0,0%
1994	32,4%	5,3%	62,3%	30,6%	5,3%	64,1%	94,5%	5,5%	0,0%
1995	35,3%	6,7%	58,1%	33,6%	6,7%	59,7%	93,9%	6,1%	0,0%
1996	34,6%	7,4%	58,0%	32,6%	7,5%	59,9%	93,9%	6,1%	0,0%
1997	33,1%	9,7%	57,2%	31,2%	9,7%	59,1%	89,6%	10,4%	0,0%
1998	30,8%	11,9%	57,3%	29,1%	11,8%	59,1%	66,6%	14,9%	18,5%
1999	28,7%	12,8%	58,5%	26,8%	11,8%	61,4%	62,5%	31,0%	6,4%
2000	30,7%	18,3%	51,1%	30,7%	18,8%	50,5%	30,1%	14,3%	55,6%
2001	27,5%	31,3%	41,2%	28,7%	28,8%	42,4%	20,3%	46,0%	33,7%
2002	10,0%	39,8%	50,2%	9,3%	34,2%	56,5%	16,0%	83,6%	0,4%
2003	11,8%	36,0%	52,2%	11,4%	34,8%	53,8%	13,5%	40,6%	46,0%
2004	14,9%	50,8%	34,3%	16,9%	54,1%	29,1%	9,8%	42,6%	47,7%
2005	9,6%	42,4%	47,9%	10,3%	34,1%	55,6%	7,0%	73,2%	19,8%
2006	8,8%	48,4%	42,9%	9,4%	36,0%	54,5%	6,4%	92,6%	1,0%

* 1/1/1991 – 7/7/1991

** 8/7/1991 – 31/12/1992

Πηγή: Πίνακας 3.17

Από την επισκόπηση των στοιχείων του Πίνακα 3.18 διαπιστώνεται ότι, κατά μέσο όρο, κάθε χρόνο τα μακροπρόθεσμα δάνεια αποτελούν το 15% του συνόλου των χορηγούμενων δανείων και τα βραχυπρόθεσμα το υπόλοιπο 85%. Ο μέσος όρος των ποσοστών ανά Τομέα είναι 86,7% βραχυπρόθεσμα και 13,3% μακροπρόθεσμα στον Αγροτικό, 85,1% και 14,9% στον Εξωαγροτικό και 95,5% και 4,5% στο Δημόσιο Τομέα. Ωστόσο, η περίοδος που αφορά τη πιστοδότηση του Αγροτικού Τομέα καλύπτει –όπως είναι φυσικό- ολόκληρη την χρονική περίοδο λειτουργίας της ΑΤΕ (1930 – 2006) ενώ οι περίοδοι που αφορούν τον Εξωαγροτικό και το Δημόσιο Τομέα είναι κατά πολύ μικρότερες, καθώς η μεν πρώτη ξεκίνησε το 1991, με τη μετατροπή της ΑΤΕ σε ανώνυμη εταιρία, ενώ η δεύτερη λίγα χρόνια νωρίτερα (1986) με τη χρηματοδότηση της ΔΙΔΑΓΕΠ από την ΑΤΕ.

Ο Πίνακας 3.19 δείχνει τη μεταβολή των χορηγήσεων της ΑΤΕ κατά Τομέα ως ποσοστό των συνολικών χορηγήσεων από το 1985 ως το 2006. Είναι εμφανές ότι η πιστοδότηση του Αγροτικού Τομέα σταδιακά περιορίζεται, ενώ διευρύνεται εκείνη του Δημόσιου και του Εξωαγροτικού, ιδιαίτερα από το 2001 και μετά. Αναλυτικότερα, από το 1988 οι χορηγήσεις προς το Δημόσιο Τομέα ξεπερνούν το 30% του συνόλου των χορηγήσεων της ΑΤΕ, το 1994 φτάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό (62,3%), καταλήγοντας το 2006 στο 42,9%. Ο Εξωαγροτικός Τομέας από το 1992 (4,4%) εμφανίζει συνεχώς ανοδικά ποσοστά και το 2006 φτάνει να απορροφά σχεδόν τις μισές χορηγήσεις της ΑΤΕ (48,2%). Αντίθετα, οι χορηγήσεις προς τον Αγροτικό Τομέα άρχισαν να φθίνουν, αρχικά από το 1988 (65,5%) και ακόμη περισσότερο από το 1992 και μετά οπότε και έπεσαν κάτω από το 50%, ενώ το 2006 αποτελούσαν το 8,8% των συνολικών χορηγήσεων. Όσον αφορά την κατανομή των χορηγήσεων από το 2000 και μετά, το μέσο ποσοστό των βραχυπρόθεσμων δανείων που χορηγήθηκαν στον Αγροτικό Τομέα διαμορφώνεται σε 16,7% και των μεσομακροπρόθεσμων σε 14,7%, με τα αντίστοιχα ποσοστά για τον Εξωαγροτικό Τομέα να είναι το 34,4% και 56,1% και για το Δημόσιο Τομέα 48,9% και 29,2%. Το 2006 η κατανομή των βραχυπρόθεσμων δανείων ήταν 9,4% για τον Αγροτικό Τομέα, 36% για τον Εξωαγροτικό και 54,5% για το Δημόσιο, με κυριότερο δανειζόμενο τον ΟΠΕΚΕΠΕ, ενώ η κατανομή των μεσομακροπρόθεσμων δανείων ήταν 6,4% για τον Αγροτικό, 92,6% για τον Εξωαγροτικό και 1% για το Δημόσιο.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 3.17 και τα διαθέσιμα στοιχεία για το αγροτικό προϊόν και το αγροτικό εισόδημα υπολογίστηκε η μεταβολή των χορηγήσεων της ΑΤΕ και συγκρίθηκε με τη μεταβολή των αγροτικών μεγεθών. Ακόμη, υπολογίστηκε το ύψος των βραχυπρόθεσμων δανείων της ΑΤΕ ως ποσοστό του αγροτικού εισοδήματος, λόγω της διάρκειάς τους αλλά και έχοντας ως δεδομένο ότι μέχρι σχετικά πρόσφατα ένας από τους κύριους στόχους χορήγησής τους ήταν η προστασία του εισοδήματος των αγροτών, ενώ τα μακροπρόθεσμα δάνεια, αφού αποτελούν βασική πηγή χρηματοδότησης των ιδιωτικών επενδύσεων του Αγροτικού Τομέα, υπολογίστηκαν ως ποσοστό του αγροτικού προϊόντος.

Η μεταβολή του συνόλου των χορηγήσεων προς τον Αγροτικό Τομέα βρίσκεται σε αντιστοιχία με την εξέλιξη του αγροτικού προϊόντος και του αγροτικού εισοδήματος μέχρι το 1988. Μάλιστα κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60, η αύξηση των χορηγήσεων ήταν υπερδιπλάσια από εκείνη του προϊόντος και του εισοδήματος, γεγονός που αντανακλά από τη μια πλευρά την ανάγκη χρηματοδότησης της ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας και από την άλλη την καταστροφή που είχε υποστεί το παραγωγικό δυναμικό της χώρας. Από τη δεκαετία του '70 και μέχρι το 1988 το αγροτικό προϊόν και το αγροτικό εισόδημα αυξήθηκαν με μεγαλύτερο ρυθμό από τις χορηγήσεις της ΑΤΕ, οι οποίες προφανώς επηρεάστηκαν αρνητικά από την αύξηση των επιτοκίων στη δεκαετία του '80. Από το 1989 οι πορείες των μεγεθών αποκλίνουν, καθώς από τη μια πλευρά αυξάνεται το αγροτικό προϊόν (τουλάχιστον μέχρι το 1999) και το αγροτικό εισόδημα (συνεχώς αλλά με φθίνοντα ρυθμό) και από την άλλη πλευρά μειώνονται οι χορηγήσεις προς τον Αγροτικό Τομέα. Η εξέλιξη αυτή αντανακλά αρχικά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η αγροτική πίστη λόγω των εξελίξεων της δεκαετίας του '80 και στη συνέχεια τον αναπροσανατολισμό της ΑΤΕ μετά τη μετατροπή της από κοινωφελές ίδρυμα σε ανώνυμη εταιρία και από ειδικό πιστωτικό οργανισμό σε τράπεζα πολλαπλών δραστηριοτήτων καθώς και τη διεύρυνση των δραστηριοτήτων της στους άλλους τομείς της οικονομίας.

Αναλύοντας κατά είδος δανείου, παρατηρούμε ότι τα μεσομακροπρόθεσμα δάνεια παρουσιάζουν μεγαλύτερη αύξηση μέχρι και τη δεκαετία του '60, προφανώς λόγω της διάθεσης κεφαλαίων από τους συμμάχους για την ανασυγκρότηση της χώρας, ενώ έκτοτε και μέχρι την περίοδο 1981 – 88 τα βραχυπρόθεσμα δάνεια αυξήθηκαν περισσότερο. Κατά την περίοδο 1989 – 94 τα μεσομακροπρόθεσμα μειώνονται

περισσότερο από τα βραχυπρόθεσμα (-46,8% έναντι -15,4%), ενώ την περίοδο 1995 – 99 η αύξηση των μακροπρόθεσμων (56,5%) συγκρατεί τη μείωση των συνολικών χορηγήσεων στο -0,1%, καθώς τα βραχυπρόθεσμα είχαν μειωθεί κατά 4,5%. Τέλος, από το 2000 ως το 2006 παρατηρείται σημαντική μείωση των μακροπρόθεσμων (-42,1%) και ακόμη μεγαλύτερη των βραχυπρόθεσμων δανείων (-60,2%), ενώ ως σύνολο οι χορηγήσεις της ΑΤΕ προς τον Αγροτικό Τομέα μειώθηκαν κατά 58,1%. (Πίνακας 3.20)

Πίνακας 3.20 Αγροτικά Μεγέθη και Χορηγήσεις ΑΤΕ, 1951 – 2006
(εκατ. Δρχ. μέχρι το 1999, εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	ΔΑΝΕΙΑ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ		
			ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1951	10.395,00	10.883,00	1.893,84	1.591,13	302,71
1952	10.300,00	10.799,00	1.672,51	1.551,68	120,83
1953	15.609,00	16.308,00	2.186,68	2.097,48	89,20
1954	16.421,00	17.120,00	2.778,82	2.602,32	176,50
1955	18.574,00	19.485,00	3.022,82	2.867,52	155,30
1956	21.252,00	22.232,00	4.116,75	3.796,25	320,50
1957	22.981,00	23.957,00	5.136,01	4.615,51	520,50
1958	21.610,00	21.145,00	5.780,33	5.038,05	742,28
1959	21.467,00	20.932,00	5.591,65	4.578,88	1.012,78
1960	21.290,00	20.692,00	5.958,56	4.784,38	1.174,18
ΜΕΤΑΒΟΛΗ 1951 - 1960	104,8%	90,1%	214,6%	200,7%	287,9%
1961	26.803,00	26.135,00	6.366,40	5.257,60	1.108,80
1962	26.265,00	25.509,00	6.286,50	5.478,70	807,80
1963	30.663,00	29.861,00	7.307,30	6.314,90	992,40
1964	33.374,00	32.491,00	9.550,40	8.126,10	1.424,30
1965	38.637,00	37.661,00	10.544,23	8.858,73	1.685,50
1966	41.342,00	40.206,00	11.450,50	9.650,10	1.800,40
1967	42.492,00	41.188,00	12.849,28	9.848,08	3.001,20
1968	39.568,00	38.197,00	15.956,20	11.399,80	4.556,40
1969	43.115,00	41.561,00	16.145,10	11.658,50	4.486,60
1970	47.058,00	45.355,00	17.925,70	13.074,70	4.851,00
ΜΕΤΑΒΟΛΗ 1961 - 1970	75,6%	73,5%	181,6%	148,7%	337,5%
1971	52.334,00	50.425,00	20.517,70	14.678,80	5.838,90
1972	61.467,00	59.332,00	25.203,50	16.393,90	8.809,60
1973	87.311,00	84.657,00	29.795,00	21.407,10	8.387,90
1974	100.365,00	96.874,00	33.320,30	26.679,60	6.640,70
1975	110.971,00	106.568,00	45.864,30	36.894,30	8.970,00
1976	136.204,00	130.688,00	58.808,60	47.268,20	11.540,40
1977	141.543,00	134.754,00	73.518,00	56.135,20	17.382,80
1978	177.074,00	168.993,00	86.254,00	63.738,00	22.516,00
1979	198.166,00	187.994,00	81.116,50	64.688,10	16.428,40
1980	270.058,00	257.332,00	88.356,60	73.838,80	14.517,80
ΜΕΤΑΒΟΛΗ 1971 - 1980	416,0%	410,3%	330,6%	403,0%	148,6%
1981	329.285,00	313.763,00	178.081,90	153.432,50	24.649,40
1982	424.415,00	405.785,00	206.833,00	178.151,00	28.682,00

Πίνακας 3.20 Αγροτικά Μεγέθη και Χορηγήσεις ΑΤΕ, 1951 – 2006
(εκατ. Δρχ. μέχρι το 1999, εκατ. € από το 2000, τρέχουσες τιμές)

ΕΤΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	ΔΑΝΕΙΑ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ		
			ΣΥΝΟΛΟ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ	Μ-Μ/ΣΜΑ
1983	462.769,00	439.114,00	266.385,00	225.580,00	40.805,00
1984	591.395,00	562.107,00	347.700,00	295.840,00	51.860,00
1985	713.824,00	677.655,00	424.912,00	355.059,00	69.853,00
1986	788.062,00	742.784,00	405.802,00	376.598,00	29.204,00
1987	865.124,00	816.621,00	471.126,00	434.458,00	36.668,00
1988	1.085.448,99	1.032.712,00	546.330,00	481.195,00	65.135,00
ΜΕΤΑΒΟΛΗ 1981 – 1988	229,6%	229,1%	206,8%	213,6%	164,2%
1989	1.279.142,00	1.213.962,00	580.955,00	505.923,00	75.032,00
1990	1.337.292,00	1.373.145,00	545.249,00	475.550,00	69.699,00
1991*	1.818.917,00	1.512.145,72	246.934,00	216.861,00	30.073,00
1992**	1.853.303,00	1.651.146,44	548.249,00	484.409,00	63.840,00
1993	1.982.789,00	1.790.147,16	494.031,00	447.587,00	46.444,00
1994	2.387.103,00	2.147.747,25	439.387,00	402.330,00	37.057,00
ΜΕΤΑΒΟΛΗ 1989 – 1994	78,5%	56,4%	-19,4%	-15,4%	-46,8%
1995	2.477.818,50	2.373.463,46	557.090,00	516.518,00	40.572,00
1996	2.490.076,50	2.336.826,02	559.475,00	511.098,00	48.377,00
1997	2.573.158,50	2.387.529,62	546.838,00	497.864,00	48.974,00
1998	2.696.419,50	2.454.592,63	573.911,00	518.058,00	55.853,00
1999	2.740.003,50	2.468.887,09	556.502,00	493.022,00	63.480,00
ΜΕΤΑΒΟΛΗ 1995 – 1999	10,6%	4,0%	-0,1%	-4,5%	56,5%
2000	7.934,00	7.305,68	1.704,90	1.508,56	196,33
2001	7.481,00	7.468,03	1.968,38	1.755,30	213,08
2002	7.902,00	7.390,52	673,32	551,96	121,36
2003	8.260,00	7.629,92	956,10	730,32	225,78
2004	7.812,00	7.491,78	756,50	615,06	141,44
2005	7.698,00	7.488,55	688,52	581,60	106,93
2006	7.061,00	7.606,19	714,46	600,85	113,61
ΜΕΤΑΒΟΛΗ 2000 – 2006	-11,0%	4,1%	-58,1%	-60,2%	-42,1%

* 1/1/1991 – 7/7/1991 για την ΑΤΕ

** 8/7/1991 – 31/12/1992 για την ΑΤΕ

Πηγή: ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί και Πίνακας 3.17

Τα βραχυπρόθεσμα δάνεια προς τον Αγροτικό Τομέα, κατά μέσο όρο, ανέρχονταν σε 18% του αγροτικού εισοδήματος κατά τη δεκαετία 1951 – 1960, ποσοστό που διαχρονικά αυξάνεται και φτάνει το 50% μεταξύ 1981 – 1988. Από το 1989 το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε 26% (1989 – 1994) και σε 21% (1995 – 1999), για να περιοριστεί τελικά σε 12% (2000 – 2006). Τα μεσομακροπρόθεσμα δάνεια από 3% του αγροτικού προϊόντος την περίοδο 1951 – 60 ανέρχονται σταδιακά σε 9% στη δεκαετία του '70, ενώ έκτοτε μειώνονται συνεχώς, με αποτέλεσμα να περιοριστούν στο 2% κατά τις τελευταίες περιόδους. (Πίνακας 3.21)

Πίνακας 3.21 Δάνεια ΑΤΕ Αγροτικού Τομέα προς αγροτικά μεγέθη (%),
1951 – 2006

ΕΤΟΣ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ Α.Τ. / ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ (%)	Μ-Μ/ΣΜΑ Α.Τ. / ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ (%)
1951	14,6%	2,9%
1952	14,4%	1,2%
1953	12,9%	0,6%
1954	15,2%	1,1%
1955	14,7%	0,8%
1956	17,1%	1,5%
1957	19,3%	2,3%
1958	23,8%	3,4%
1959	21,9%	4,7%
1960	23,1%	5,5%
<i>M.O. 1951 – 60</i>	<i>18%</i>	<i>3%</i>
1961	20,1%	4,1%
1962	21,5%	3,1%
1963	21,1%	3,2%
1964	25,0%	4,3%
1965	23,5%	4,4%
1966	24,0%	4,4%
1967	23,9%	7,1%
1968	29,8%	11,5%
1969	28,1%	10,4%
1970	28,8%	10,3%
<i>M.O. 1961 – 70</i>	<i>25%</i>	<i>7%</i>
1971	29,1%	11,2%
1972	27,6%	14,3%
1973	25,3%	9,6%
1974	27,5%	6,6%
1975	34,6%	8,1%
1976	36,2%	8,5%
1977	41,7%	12,3%
1978	37,7%	12,7%
1979	34,4%	8,3%
1980	28,7%	5,4%
<i>M.O. 1971 – 80</i>	<i>33%</i>	<i>9%</i>
1981	48,9%	7,5%
1982	43,9%	6,8%
1983	51,4%	8,8%
1984	52,6%	8,8%
1985	52,4%	9,8%
1986	50,7%	3,7%
1987	53,2%	4,2%
1988	46,6%	6,0%
<i>M.O. 1981 – 88</i>	<i>50%</i>	<i>7%</i>
1989	41,7%	5,9%

**Πίνακας 3.21 Δάνεια ΑΤΕ Αγροτικού Τομέα προς αγροτικά μεγέθη (%),
1951 – 2006**

ΕΤΟΣ	ΒΡΑΧ/ΣΜΑ Α.Τ. / ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ (%)	Μ-Μ/ΣΜΑ Α.Τ. / ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ (%)
1990	34,6%	5,2%
1991*	14,3%	1,7%
1992**	29,3%	3,4%
1993	25,0%	2,3%
1994	18,7%	1,6%
<i>M.O. 1989 – 94</i>	<i>26%</i>	<i>5%</i>
1995	21,8%	1,6%
1996	21,9%	1,9%
1997	20,9%	1,9%
1998	21,1%	2,1%
1999	20,0%	2,3%
<i>M.O. 1995 – 99</i>	<i>21%</i>	<i>2%</i>
2000	20,6%	2,5%
2001	23,5%	2,8%
2002	7,5%	1,5%
2003	9,6%	2,7%
2004	8,2%	1,8%
2005	7,8%	1,4%
2006	7,9%	1,6%
<i>M.O. 2000 – 06</i>	<i>12%</i>	<i>2%</i>

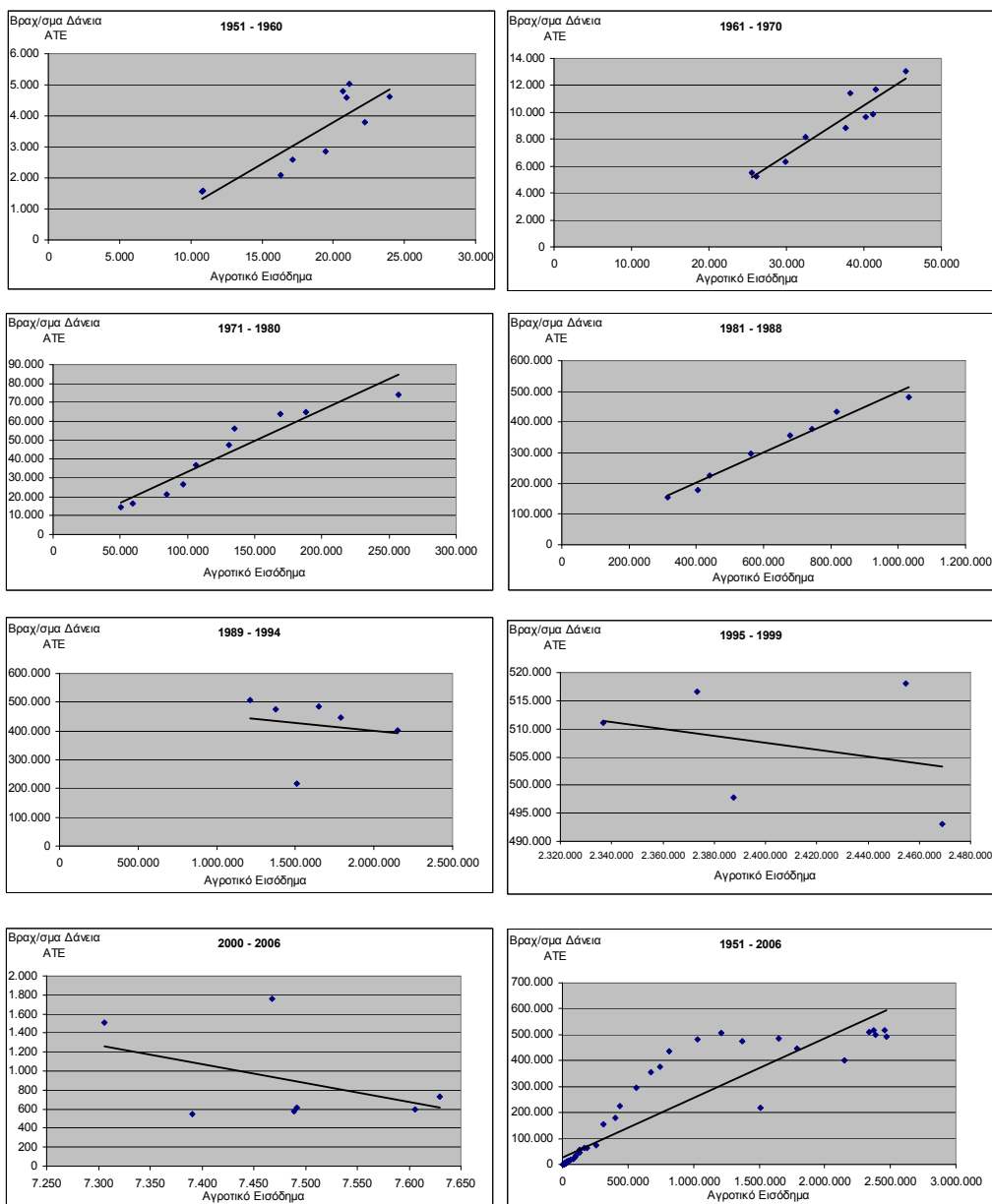
Πηγή: Πίνακας 3.20

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από το βαθμό συσχέτισης μεταξύ βραχυπρόθεσμων δανείων και αγροτικού εισοδήματος και μεταξύ μεσομακροπρόθεσμων δανείων και αγροτικού προϊόντος. Όσον αφορά τη συσχέτιση μεταξύ βραχυπρόθεσμων δανείων και αγροτικού εισοδήματος, σε όλη την περίοδο 1951 – 2006 είναι έντονη θετική καθώς ο βαθμός συσχέτισης ανέρχεται σε 0,91. Ανά περίοδο, η συσχέτιση μέχρι το 1988 είναι έντονη και θετική με τιμές 0,89 (1951 – 60), 0,95 (1961 – 70 και 1971 – 80) και 0,98 (1981 – 88), ενώ έκτοτε είναι ασθενής και αρνητική με τιμές -0,31 (1989 – 94), -0,30 (1995 – 99) και -0,45 (2000 – 06). (Πίνακας 3.21 και Διάγραμμα 3.1).

**Πίνακας 3.22 Σύσχετιση Αγροτικού Εισοδήματος – Βραχυπρόθεσμων Δανείων ΑΤΕ,
1951 – 2006**

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΒΑΘΜΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ
1951 - 1960	0,89
1961 - 1970	0,95
1971 - 1980	0,95
1981 - 1988	0,98
1989 - 1994	(0,31)
1995 - 1999	(0,30)
2000 - 2006	(0,45)
1951 – 2006	<i>0,91</i>

Διάγραμμα 3.1 Συσχέτιση Αγροτικού Εισοδήματος – Βραχ/σμων Δανείων ΑΤΕ, 1951 – 2006

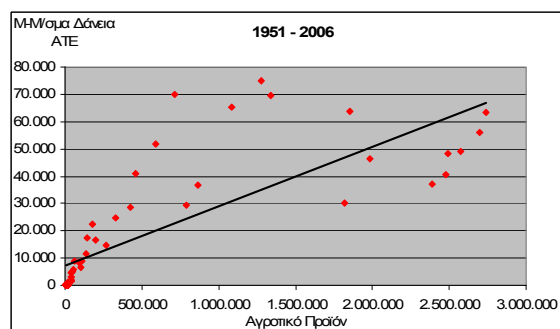
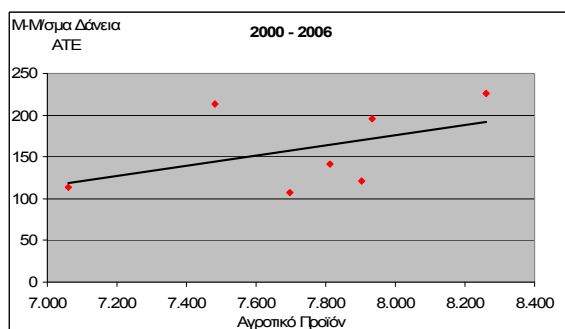
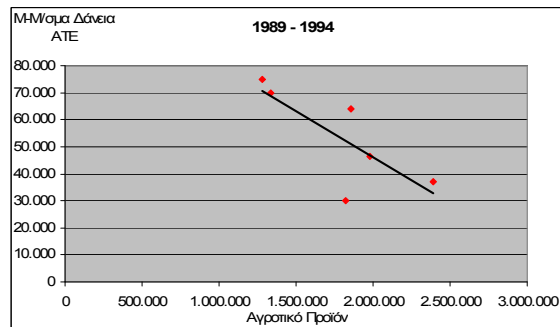
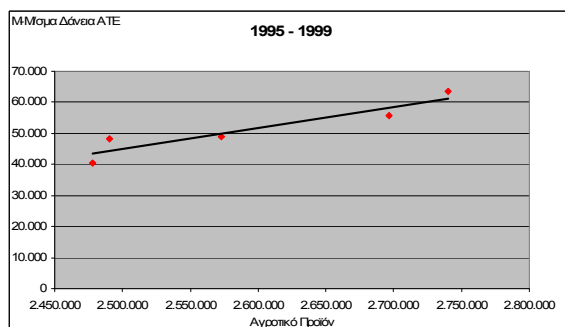
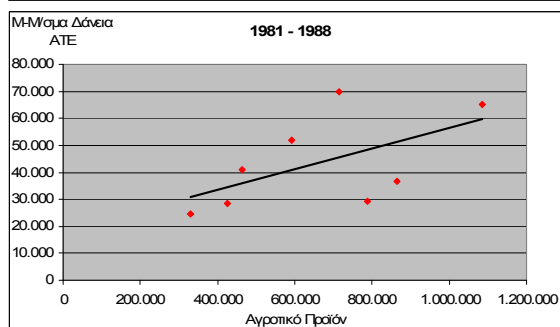
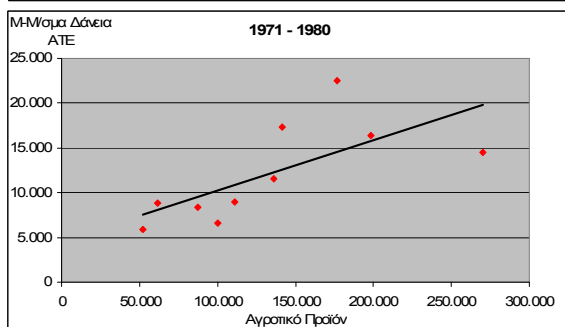
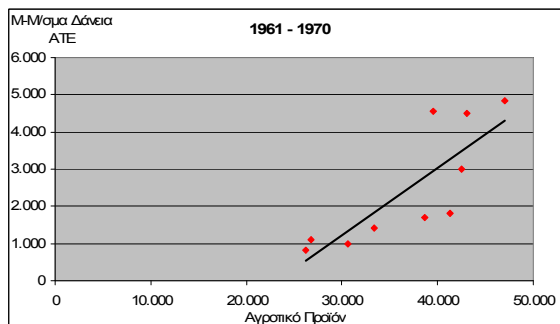
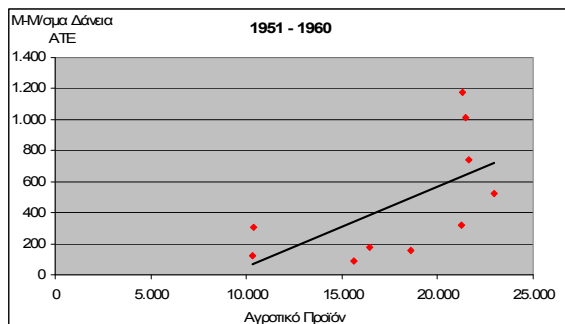


Όσον αφορά τα μεσομακροπρόθεσμα δάνεια και το αγροτικό προϊόν, ο βαθμός συσχέτισης των δύο μεγεθών καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1951 – 2006 ανέρχεται σε 0,79 φανερώνοντας σχετικά έντονη θετική συσχέτιση. Ανά περίοδο, ο βαθμός συσχέτισης διαμορφώνεται σε 0,62, 0,81 και 0,7 στις δεκαετίες του '50, του '60 και του '70 αντίστοιχα, σε 0,56 την περίοδο 1981 – 88, σε –0,77 μεταξύ 1989 – 1994, σε 0,94 την περίοδο 1995 – 1999 και τελικά μειώνεται σε 0,47 στο διάστημα 2000 – 2006. (Πίνακας 3.22 και Διάγραμμα 3.2)

Πίνακας 3.23 Συσχέτιση Αγροτικού Προϊόντος – Μεσομακροπρόθεσμων Δανείων ΑΤΕ, 1951 - 2006

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΒΑΘΜΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ
1951 - 1960	0,62
1961 - 1970	0,81
1971 - 1980	0,70
1981 - 1988	0,56
1989 - 1994	(0,77)
1995 - 1999	0,94
2000 - 2006	0,47
1951 – 2006	0,79

Διάγραμμα 3.2 Συσχέτιση Αγροτικού Προϊόντος – Μ-Μ/σμων Δανείων ΑΤΕ, 1951 – 2006



3.5. Συμπεράσματα

Από όσα παρατέθηκαν στο παρόν κεφάλαιο φαίνεται κατ' αρχήν ότι η ΑΤΕ κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου βοήθησε σημαντικά με το πιστωτικό της έργο στη βελτίωση των μεγεθών του Αγροτικού Τομέα και συγκεκριμένα των καλλιεργούμενων εκτάσεων και της παραγωγής. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι μια σημαντική συνεισφορά της ΑΤΕ ήταν ότι έφερε τον αγροτικό πληθυσμό σε επαφή με το χρηματοπιστωτικό σύστημα και τον εισήγαγε σε έννοιες όπως η αποταμίευση και η επένδυση.

Η αγροτική πολιτική που ακολουθήθηκε μεταπολεμικά και μέχρι το 1980 είχε ως προτεραιότητα, κυρίως μετά το 1962, την εισοδηματική ενίσχυση των αγροτών θέτοντας σε δεύτερη μοίρα τον εκσυγχρονισμό του Αγροτικού Τομέα. Έτσι, ενώ η παραγωγή και τα εισοδήματα αυξήθηκαν, τα βασικά διαρθρωτικά προβλήματα του Αγροτικού Τομέα παρέμεναν άλυτα, αφ' ενός μεν λόγω έλλειψης πόρων αφ' ετέρου δε λόγω των κοινωνικών τριβών και του πολιτικού κόστους που συνεπάγονταν ο αναγκάιος εκσυγχρονισμός του Αγροτικού Τομέα και που κάθε κυβέρνηση ήθελε να αποφύγει. Η απόσταση, που διαπιστώνει ο Μαραβέγιας, μεταξύ των εξαγγελιών για τον Αγροτικό Τομέα στα πενταετή αναπτυξιακά προγράμματα και των αποτελεσμάτων είναι χαρακτηριστική¹⁰⁸.

Από το 1981 εφαρμόζεται η ΚΑΠ και στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα την ευθυγράμμιση της εθνικής με την κοινοτική πολιτική. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά τα αγροτικά μεγέθη ακολουθούν φθίνουσα πορεία, καθώς οι διαρθρωτικές αδυναμίες και τα ανταγωνιστικά μειονεκτήματα του Αγροτικού Τομέα έγιναν περισσότερο αισθητά μετά την ένταξη στην ΕΟΚ, ενώ η εφαρμογή της ΚΑΠ μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα από όσα προσπαθούσε να λύσει. Οι πολλαπλές μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μετά άλλαξαν άρδην τις προτεραιότητες και πλέον αντικείμενο ενίσχυσης δεν είναι η παραγωγή αλλά ο παραγωγός. Ο αγρότης σήμερα καλείται από την ΕΕ, όχι απλώς να παράγει προϊόντα, αλλά να παράγει προϊόντα υψηλής ποιότητας και ζήτησης, να είναι γνώστης των διεθνών εξελίξεων και ευπροσάρμοστος σε αυτές,

¹⁰⁸ Μαραβέγιας Ν. (1992), σελ. 100 – 101.

αλλά ταυτόχρονα να είναι και θεματοφύλακας του αγροτικού τοπίου και του περιβάλλοντος. Για τους λόγους αυτούς η ΕΕ τον ενισχύει οικονομικά, ενώ παράλληλα χρηματοδοτεί ολοκληρωμένα προγράμματα για τη συνολική ανάπτυξη της υπαίθρου. Σημειώνεται ωστόσο ότι, τουλάχιστον σε επίπεδο χρηματοδότησης, ακόμη και σήμερα, προτεραιότητα δίνεται στις οικονομικές ενισχύσεις και στη διαχείριση των αγορών και όχι στη διαρθρωτική βελτίωση. Τα τελευταία χρόνια ο Αγροτικός Τομέας στη χώρα μας βρίσκεται σε κρίση, καθώς το αγροτικό προϊόν και το αγροτικό εισόδημα μειώνονται, ενώ ο αγροτικός πληθυσμός αυξάνεται σχετικά, γεγονός που συντελεί στην περαιτέρω μείωση των κατά κεφαλή μεγεθών.

Η ΑΤΕ από το 1991, στο πλαίσιο της απελευθέρωσης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, μετατρέπεται από Ειδικό Πιστωτικό Οργανισμό σε Τράπεζα Πολλαπλών Λειτουργιών με νομική μορφή ανώνυμης εταιρίας και ανταγωνίζεται με ίσους όρους τις άλλες εμπορικές τράπεζες. Όμως, η συσσώρευση επισφαλών απαιτήσεων λόγω της διαταραγμένης συναλλακτικής τάξης και των ανεξόφλητων χρεών του Δημοσίου είχε μειώσει την αξιοπιστία της, είχε διαμορφώσει ένα ζοφερό περιβάλλον για την ΑΤΕ και οι προοπτικές επιβίωσής της ήταν δυσοίωνες. Μια σειρά ενεργειών στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90, όπως η κάλυψη των οφειλόμενων από το Δημόσιο, η ρύθμιση των αγροτικών χρεών, η εξυγίανση του χαρτοφυλακίου δανείων και η χορήγηση δανείων με αυστηρά τραπεζικά κριτήρια, οδήγησε στην αποκατάσταση της κεφαλαιακής επάρκειας και της αξιοπιστίας της και στην οικονομική της εξυγίανση.

Ο βαθμός συσχέτισης μεταξύ αγροτικών μεγεθών και χορηγήσεων της ΑΤΕ δείχνει ότι η πιστοδότηση του Αγροτικού Τομέα από την ΑΤΕ συνέβαλλε στην ταχεία ανάπτυξη των αγροτικών μεγεθών στη διάρκεια της τριακονταετίας 1951 – 1980. Οι χορηγήσεις της ΑΤΕ στις δεκαετίες του '50 και του '60 αυξανόταν κατά μέσο όρο με ταχύτερους ρυθμούς από το αγροτικό προϊόν και το αγροτικό εισόδημα, σχέση που άλλαξε από τη δεκαετία του '70, ενώ από την τελευταία εικοσαετία τα μεγέθη του αγροτικού τομέα αυξάνονται ενώ οι πιστοδοτήσεις της ΑΤΕ μειώνονται. Οι εξελίξεις στον Αγροτικό Τομέα, ο μετασχηματισμός και ο αναπροσανατολισμός της ΑΤΕ σηματοδότησαν από το 1991 και μετά τη μείωση των χορηγήσεων στον Αγροτικό Τομέα και την αύξηση των μεριδίων αρχικά του Δημοσίου Τομέα και στη συνέχεια του Εξωαγροτικού. Σήμερα, ο Αγροτικός Τομέας απορροφά περίπου το 10% των συνολικών χορηγήσεων της Τράπεζας και παρ' όλο που έπαψε να κατέχει την ηγετική

θέση του παρελθόντος, αποτελεί για την ΑΤΕbank σημαντικό κλάδο δραστηριοποίησης. Έτσι, η Τράπεζα έχει επιτύχει τη διαφοροποίηση του χαρτοφυλακίου δανείων της, που είναι απαραίτητη για την αποφυγή κινδύνων που συνεπάγεται η τοποθέτηση κεφαλαίων σε ένα μόνο Τομέα και δη τον Αγροτικό και η οποία εξασφαλίζει την κερδοφόρα τοποθέτησή τους, χωρίς ωστόσο να παραμελεί τον ιστορικό κλάδο δραστηριοποίησής της. Ας μην ξεχνάμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των χορηγήσεων προς το Δημόσιο Τομέα αφορά τη δανειοδότηση του ΟΠΕΚΕΠΕ που καταβάλλει στους αγρότες τις ενισχύσεις από την ΕΕ.

4. Νέες προοπτικές και το μέλλον της ΑΤΕ

4.1. Η ΑΤΕ και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα σήμερα

Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα αποτελείται από 65 χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, εκ των οποίων 19 είναι τράπεζες που εδρεύουν στην Ελλάδα και 1 Ειδικός Πιστωτικός Οργανισμός (Ταμείο Παρακαταθηκών & Δανείων), 16 λειτουργούν με τη μορφή συνεταιριστικών τραπεζών και 29 είναι υποκαταστήματα ξένων τραπεζών. Το 2007 ο συνολικός αριθμός καταστημάτων ανήλθε σε 3.820 και οι απασχολούμενοι σε 64.956. (Πίνακας 4.1).

Πίνακας 4.1 Διάρθρωση Ελληνικού Τραπεζικού Συστήματος, 2007

ΤΡΑΠΕΖΕΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	(%)	ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ	(%)	ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	(%)
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ	20	30,8%	3.361	88,0%	57.432	88,4%
ΞΕΝΕΣ	29	44,6%	302	7,9%	6.421	9,9%
ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΕΣ	16	24,6%	158	4,1%	1.120	1,7%
ΣΥΝΟΛΟ	65	100%	3.821	100%	64.973	100%

Πηγή: Ε.Ε.Τ.

Είναι εμφανές ότι οι εγχώριες τράπεζες κυριαρχούν στο τραπεζικό σύστημα της χώρας μας, καθώς συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό καταστημάτων και εργαζομένων (88% και 88,4% αντίστοιχα). Οι αλλοδαπές συγκεντρώνουν το 8% των καταστημάτων και το 10% των εργαζομένων και οι συνεταιριστικές το 4% και το 2% αντίστοιχα. Το άθροισμα του Ενεργητικού των τραπεζών που έχουν έδρα την Ελλάδα, εκτός της Τράπεζας της Ελλάδος και των συνεταιριστικών τραπεζών, το 2007 ανήλθε σε € 344.965,57 εκατ. και το σύνολο των καταθέσεων σε € 211.023,46 εκατ. (Πίνακας 4.2).

Πίνακας 4.2 Βασικά Μεγέθη Ελληνικών Τραπεζών, 2007

A/A	ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ	ΔΙΚΤΥΟ	ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ	ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ*	ΔΑΝΕΙΑ*
1	ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ	575	14.327	71.058,95	49.259,67	39.568,57
2	EFG EUROBANK – ERGASIAS	399	7.695	68.272,00	38.939,00	37.235,00
3	ALPHA BANK	379	6.960	54.039,14	23.334,89	35.267,87
4	ATEBANK	470	5.801	23.399,22	20.713,67	16.849,84
5	ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	319	4.878	42.343,31	19.030,02	26.762,96
6	ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ	318	5.930	26.805,31	17.674,32	18.343,94
7	ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΟ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟ	142	1.302	13.182,42	11.155,69	6.110,36
8	MARFIN – EGNATIA BANK	160	2.567	12.925,43	8.698,30	8.854,92
9	ΤΑΜΕΙΟ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΩΝ & ΔΑΝΕΙΩΝ	4	444	7.026,35	5.754,10	4.619,27
10	ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΤΤΙΚΗΣ	69	1.110	3.904,63	2.919,78	2.900,61
11	ΓΕΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ	142	1.934	4.355,06	2.757,85	3.291,88
12	MILLENNIUM BANK	152	1.385	5.334,25	2.570,75	4.001,83
13	PROBANK	83	980	2.628,05	2.313,94	1.854,76
14	ASPIS BANK	72	997	2.770,67	2.190,80	2.043,19
15	PROTON BANK	28	232	2.335,14	1.470,49	1.372,54
16	FIRST BUSINESS BANK	16	242	1.464,15	1.111,76	1.368,14
17	ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ	1	242	945,23	518,01	463,10
18	ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ	27	254	870,20	462,62	618,35
19	AEGEAN BALTIC BANK	1	40	217,45	147,25	106,33
20	ΕΜΠΟΡΙΚΗ CREDICOM	4	112	1.088,61	0,55	950,51
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ		3.361	57.432	344.965,57	211.023,46	212.583,97

*Υπόλοιπα στις 31/12

Πηγή: Ε.Ε.Τ.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 4.2 είναι εμφανές ότι το ελληνικό τραπεζικό σύστημα χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση, καθώς οι 6 μεγαλύτερες τράπεζες (Εθνική, Eurobank, Alpha Bank, ATEbank, Πειραιώς και Εμπορική) συγκεντρώνουν άνω του 80% του ενεργητικού και των καταθέσεων των ελληνικών τραπεζών, απασχολούν περίπου το 80% του προσωπικού και διαθέτουν το 73% του δικτύου καταστημάτων.

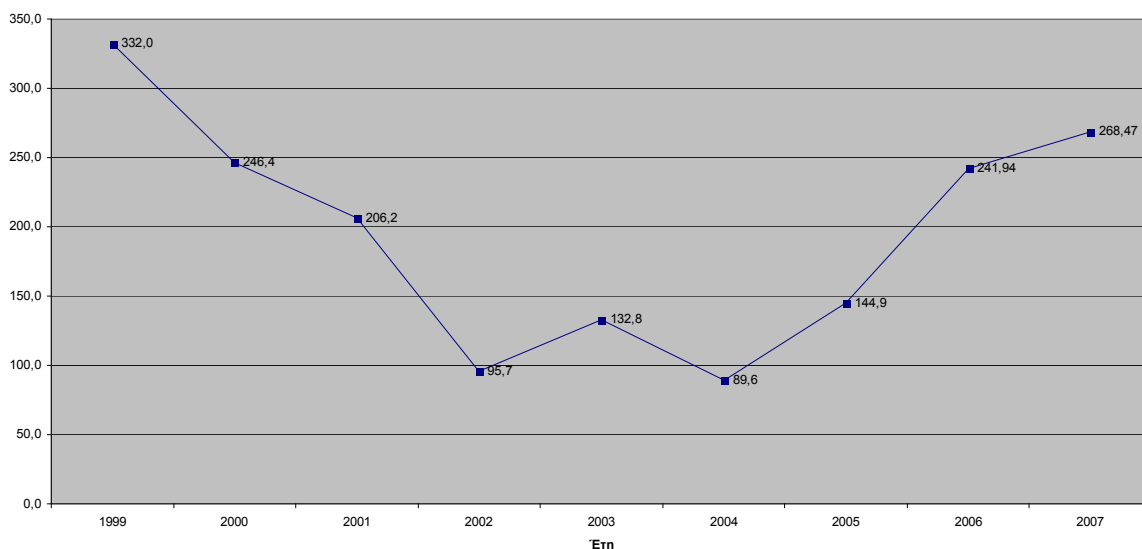
Η θέση της ATEbank στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα κατά το 2007 προσδιορίζεται από πέντε βασικά μεγέθη: το Ενεργητικό, τις Καταθέσεις, τις Πιστοδοτήσεις, το Δίκτυο Καταστημάτων και το Ανθρώπινο Δυναμικό. Το Ενεργητικό της ATEbank (€ 23.399,2 εκατ.) αποτελεί το 6,8% του συνολικού Ενεργητικού των ελληνικών τραπεζών και με βάση το μέγεθος αυτό είναι η έκτη μεγαλύτερη τράπεζα στην Ελλάδα. Με καταθέσεις ύψους € 20.713,67 εκατ. συγκεντρώνει το 9,9% των καταθέσεων στις ελληνικές τράπεζες, που αποτελεί το τέταρτο μεγαλύτερο ποσοστό του κλάδου. Οι πιστοδοτήσεις της (υπόλοιπα δανείων στις 31/12/2007) ανήλθαν σε

16.849,84 εκατ., ήτοι ποσοστό 8,7% του συνόλου των ελληνικών τραπεζών (212.583,57 εκατ.), που αποτελεί το έκτο μεγαλύτερο ποσοστό. Τα 470 Καταστήματα της ΑΤΕbank, συνθέτουν το δεύτερο μεγαλύτερο δίκτυο στη χώρα, αποτελούν το 12,3% του γενικού συνόλου των καταστημάτων, ενώ αν εξαιρέσουμε τα καταστήματα των αλλοδαπών και συνεταιριστικών τραπεζών το ποσοστό αυτό ανέρχεται σε 14%. Αξιοσημείωτο είναι ότι η ΑΤΕbank διαθέτει το μεγαλύτερο δίκτυο στην ελληνική περιφέρεια με 331 Καταστήματα, που αποτελεί το 17,5% του γενικού συνόλου των καταστημάτων στους νομούς εκτός Αττικής και Θεσσαλονίκης, ενώ αν εξαιρεθούν οι αλλοδαπές και συνεταιριστικές τράπεζες το ποσοστό φτάνει το 20%. Τέλος, όσον αφορά το προσωπικό η ΑΤΕbank με 5.801 υπαλλήλους κατατάσσεται πέμπτη τράπεζα σε μέγεθος, συγκεντρώνοντας το 8,9% του συνόλου των εργαζομένων στον τραπεζικό κλάδο ή το 10,1% των εργαζομένων στις ελληνικές τράπεζες. Συνολικά, λαμβάνοντας υπόψη και τα πέντε μεγέθη, η ΑΤΕbank μπορεί να θεωρηθεί ως η τέταρτη μεγαλύτερη τράπεζα στην Ελλάδα.

Εκτός από τα όσα προαναφέρθηκαν για το μέγεθος και τη θέση της ΑΤΕbank στο τραπεζικό σύστημα, πρέπει επίσης να σημειωθεί η επιστροφή της στην κερδοφορία. Μετά από τη μακρά περίοδο ανασυγκρότησης και αναπροσαρμογής, η οποία διήρκησε πάνω από δέκα χρόνια (1991 – 2002) και κατά την οποία τα αποτελέσματα της χαρακτηρίζονταν από αστάθεια, η ΑΤΕbank από το 1999 παρουσιάζει κέρδη τα οποία κατά την τελευταία τριετία (2005 – 2007) συνεχώς αυξάνονται (Διάγραμμα 4.1). Κατά το 2007, η ΑΤΕbank με κέρδη (προ φόρων) € 268,5 εκατ. ήταν πέμπτη σε κερδοφορία, μετά τις Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (€ 1031,22), ΕΦΓ Eurobank – Ergasias (€ 854 εκατ.), Alpha Bank (€ 613,64 εκατ.) και Τράπεζα Πειραιώς (€ 498,1 εκατ.). Ως ποσοστό, τα κέρδη της κατά το έτος αυτό διαμορφώθηκαν στο 6,85% των αποτελεσμάτων χρήσης των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων (€ 3.922,1 εκατ.)

Διάγραμμα 4.1 Αποτελέσματα Χρήσης (προ φόρων) ΑΤΕbank, 1999 – 2007

Ποσά σε εκατ. €
Κέρδη / (Ζημιές)



Πηγή: Ισολογισμοί ΑΤΕbank

Ανεξάρτητα όμως από τα παραπάνω, η ΑΤΕbank εξακολουθεί να κυριαρχεί στην πιστοδότηση του Αγροτικού Τομέα, αν και η κυριαρχία της αρχίζει να φθίνει. Στον Πίνακα 4.3 αποτυπώνεται η πιστοδότηση των εγχώριων επιχειρήσεων συνολικά και στον κλάδο της Γεωργίας κατά τα έτη 2003 – 2007 από το σύνολο των τραπεζών και από την ΑΤΕbank. Με βάση τα στοιχεία αυτά παρατηρείται μείωση της πιστοδότησης της Γεωργίας ως ποσοστό του συνόλου από 5,1% σε 3,6%, ενώ το ίδιο παρατηρείται και στις πιστοδοτήσεις της ΑΤΕ, με τα δάνεια προς επιχειρήσεις του Αγροτικού Τομέα να μειώνονται από 39,3% σε 33,7% του συνόλου των επιχειρηματικών της δανείων.

Πίνακας 4.3 Δάνεια* προς Επιχειρήσεις, 2003 – 2007

(Σύνολο και Αγροτικός Τομέας)

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΠΙΣΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ			ΠΙΣΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΑΤΕ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
2003	60.979,3	3.082,7	5,1%	6.716,9	2.638,1	39,3%
2004	65.566,3	3.248,0	5,0%	6.442,7	2.688,6	41,7%
2005	71.282,9	2.954,0	4,1%	6.245,5	2.299,7	36,8%
2006	76.659,8	3.051,0	4,0%	5.784,9	2.175,3	37,6%
2007	89.755,1	3.228,1	3,6%	6.466,3	2.181,6	33,7%

*Υπόλοιπα Δανείων στις 31/12

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος - Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο τ. 115, Ετήσιες Εκθέσεις ΑΤΕBank.

Από τον Πίνακα 4.4 προκύπτει ότι τα υπόλοιπα επιχειρηματικών δανείων της ATEbank από 11% μειώθηκαν στο 7,2% του συνόλου, ενώ όσον αφορά τις επιχειρήσεις του Αγροτικού Τομέα από 85,6% μειώθηκαν σε 67,6% του συνόλου.

Πίνακας 4.4 Δάνεια ATEbank προς επιχειρήσεις ως % του συνόλου, 2003 – 2007

(Σύνολο και Αγροτικός Τομέας)

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΓΕΩΡΓΙΑ
2003	11,0%	85,6%
2004	9,8%	82,8%
2005	8,8%	77,9%
2006	7,5%	71,3%
2007	7,2%	67,6%

Πηγή: Πίνακας 4.3

Είναι σαφές ότι η Τράπεζα αποτελεί τον κυριότερο χρηματοδότη του Αγροτικού Τομέα, ωστόσο είναι εμφανής η μείωση της συμμετοχής της τόσο στον τομέα αυτό όσο και συνολικά στην πιστοδότηση των επιχειρήσεων. Στη μείωση του ποσοστού της συμμετοχής της ATEbank στη δανειοδότηση επιχειρήσεων και ειδικότερα εκείνων του Αγροτικού Τομέα πιθανότατα συνέβαλλαν εξωτερικοί παράγοντες όπως ο εντεινόμενος ανταγωνισμός και η είσοδος άλλων πιστωτικών ιδρυμάτων στον κλάδο της αγροτικής πίστης. Αλλά όχι μόνο. Τα παραπάνω αντανακλούν και την επίδραση εσωτερικών παραγόντων όπως ο αναπροσανατολισμός της Τράπεζας, η αναδιάρθρωση και διαφοροποίηση του χαρτοφυλακίου δανείων, η διαγραφή υπολοίπων δανείων στο πλαίσιο της τελευταίας ρύθμισης για τα «πανωτόκια» -η οποία αφορά κυρίως υπόλοιπα του Αγροτικού Τομέα-, αλλά και η στροφή προς τη δανειοδότηση των νοικοκυριών, που παρατηρείται τόσο σε επίπεδο ATEbank όσο και σε συνολικό επίπεδο (Πίνακες 4.5 και 4.6).

Πίνακας 4.5 Εξέλιξη δανείων* προς επιχειρήσεις και νοικοκυριά, 2003 – 2007**(Σύνολο και ΑΤΕbank)**

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΠΙΣΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ			ΠΙΣΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΑΤΕbank		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ
2003	101.178,1	60.979,3	40.198,8	9.056,8	6.716,9	2.339,9
2004	117.201,7	65.566,3	51.635,4	9.340,0	6.442,7	2.897,2
2005	136.981,1	71.282,9	65.698,2	9.766,6	6.245,5	3.521,1
2006	156.896,4	76.659,8	80.236,6	10.873,1	5.784,9	5.088,2
2007	183.722,2	89.755,1	93.967,1	12.588,9	6.466,3	6.122,5

*Υπόλοιπα δανείων στις 31/12

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος - Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο τ. 115, Ετήσιες Εκθέσεις ΑΤΕbank

Πίνακας 4.6 Εξέλιξη δανείων προς επιχειρήσεις και νοικοκυριά (%), 2003 – 2007**(Σύνολο και ΑΤΕbank)**

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΠΙΣΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ			ΠΙΣΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΑΤΕbank		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ
2003	100%	60%	40%	100%	74%	26%
2004	100%	56%	44%	100%	69%	31%
2005	100%	52%	48%	100%	64%	36%
2006	100%	49%	51%	100%	53%	47%
2007	100%	49%	51%	100%	51%	49%

Πηγή: Πίνακας 4.5

Παρ' όλα αυτά ο Αγροτικός Τομέας και γενικότερα η ύπαιθρος, δεν παύει να δημιουργεί νέες ευκαιρίες ανάπτυξης και νέους κλάδους δραστηριοποίησης τους οποίους η ΑΤΕbank θα μπορεί να δανειοδοτεί με προοπτικές κέρδους. Η βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία και τα αγροτικά προϊόντα υψηλής ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας, που σημειωτέον υποστηρίζονται από την ΕΕ, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, αλλά και οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας είναι μερικοί από τους κλάδους στους οποίους η ΑΤΕbank, λόγω της προηγούμενης εξειδίκευσής της και της συσσωρευμένης της εμπειρίας, θα έπρεπε να στρέψει το ενδιαφέρον της σχεδιάζοντας και δημιουργώντας νέα προϊόντα και υπηρεσίες. Η κίνηση αυτή ωστόσο προϋποθέτει την πρόσληψη εξειδικευμένου προσωπικού ή/και την εκπαίδευση του υφιστάμενου, προκειμένου να αφομοιωθούν οι εξελίξεις και οι τάσεις σε κάθε κλάδο.

4.2. Ο μετασχηματισμός της ΑΤΕ

Όπως δείχθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο (τμήμα 1.3.3) η ΑΤΕbank του 2007 έχει αλλάξει ριζικά σε σχέση με την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος της δεκαετίας του '90 και πολύ περισσότερο σε σχέση με εκείνη της δεκαετίας του '30. Βασικό στοιχείο της αλλαγής αυτής ήταν η μεταστροφή από την αποκλειστική άσκηση της αγροτικής πίστης στην άσκηση της πίστης σε όλους τους τομείς της οικονομίας, με σημείο αναφοράς την εξυπηρέτηση των πελάτων.

Από το 1998 ξεκίνησε η αναδιάρθρωση και ο εκσυγχρονισμός της ΑΤΕbank άλλαξε η στρατηγική της και εφαρμόστηκαν νέα συστήματα οργάνωσης και λειτουργίας. Με κυρίαρχο στοιχείο της νέας στρατηγικής την πελατοκεντρική αντίληψη, το 2000 ξεκίνησε η εφαρμογή της νέας δομής των Κεντρικών Διευθύνσεων της Τράπεζας. Έτσι, καταργήθηκαν οι παλαιού τύπου και φιλοσοφίας Διευθύνσεις, που ήταν εξειδικευμένες σε όλα τα πεδία του Αγροτικού Τομέα (φυτική και ζωική παραγωγή, εποπτεία συνεταιρισμών, αγροτική πίστη και γεωργικές βιομηχανίες) και ιδρύθηκαν τρεις νέες Διευθύνσεις (οι λεγόμενες «Πελατειακές Διευθύνσεις»), που έχουν ως αντικείμενο την εξυπηρέτηση του πελάτη ανάλογα με το είδος: η Διεύθυνση Ιδιωτών – Αγροτών, η Διεύθυνση Επιχειρήσεων και η Διεύθυνση Μεγάλων Πελατών, ενώ τον επόμενο χρόνο (2001) προστέθηκε η Διεύθυνση Δημόσιου Τομέα. Τέλος, το 2006 ιδρύθηκε η Διεύθυνση Καταναλωτικής Πίστης επισφραγίζοντας έτσι το ενδιαφέρον της Τράπεζας για την ανάπτυξη των εργασιών της στο συγκεκριμένο τομέα. Με βάση τα προηγούμενα, η ΑΤΕbank διακρίνει τους πελάτες της σε τέσσερις βασικές κατηγορίες: στα φυσικά πρόσωπα (ιδιώτες – αγρότες), στις επιχειρήσεις, στους μεγάλους πελάτες και στο δημόσιο. Ωστόσο, η διάκριση των φυσικών προσώπων σε ιδιώτες και αγρότες, δείχνει την ειδική αντιμετώπιση των τελευταίων από την Τράπεζα, που από τη σύστασή της ήθελε να καθιερωθεί ως η «μάννα των αγροτών». Οι αγρότες και οι αγροτικές επιχειρήσεις εξακολουθούν να αποτελούν για την τράπεζα ένα ιδιαίτερο κομμάτι δραστηριοποίησης, το οποίο μεταχειρίζεται αναλόγως προσφέροντας ειδικά προϊόντα τόσο στον τομέα της δανειοδότησης όσο και στον τομέα της αποταμίευσης.

4.3. Η παρουσία στο εξωτερικό

Η παρουσία της ATEbank στο εξωτερικό διακρίνεται σε δύο φάσεις: η πρώτη καλύπτει την περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του '80 ως το 2005 και η δεύτερη είναι η τρέχουσα φάση, με σημείο εκκίνησης το 2006. Η πρώτη φάση αφορά την παρουσία της ΑΤΕ σε ανεπτυγμένες αγορές του εξωτερικού όπου υπάρχει έντονο το στοιχείο της ελληνικής ομογένειας, όπως η Γερμανία και η Αυστραλία, αλλά και σε χώρες της Βαλκανικής όπως η Βουλγαρία. Συγκεκριμένα στα μέσα της δεκαετίας του '80 η ΑΤΕ ιδρύει ένα δίκτυο αρχικά τριών και στη συνέχεια πέντε Γραφείων Αντιπροσωπείας, σε ισάριθμες πόλεις της Δυτικής Γερμανίας (Φραγκφούρτη, Στουτγάρδη, Μόναχο, Ντίσελντορφ και Βερολίνο) και δύο Γραφεία Αντιπροσωπείας στην Αυστραλία (Σίδνεϋ και Μελβούρνη). Στη συνέχεια διερεύνησε την επέκταση της σχετικής δραστηριότητας στην Αμερική, η οποία τελικά δεν ευοδώθηκε, ενώ στα μέσα της δεκαετίας του '90 ίδρυσε Γραφείο Αντιπροσωπείας στη Βουλγαρία (Σόφια). Το 1998 τέσσερα από τα Γραφεία Αντιπροσωπείας στη Γερμανία μετατράπηκαν σε Θυρίδες και το ένα σε Κατάστημα. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 τερματίστηκε η λειτουργία των Γραφείων Αντιπροσωπείας στην Αυστραλία και στη Βουλγαρία, ενώ το 2004 αποφασίστηκε ο περιορισμός του δικτύου στη Γερμανία σε ένα μόνο Κατάστημα (Φραγκφούρτη) ολοκληρώνοντας έτσι, μάλλον άδοξα, την πρώτη φάση παρουσίας της ATEbank στο εξωτερικό.

Το 2006 εγκαινιάζεται μια νέα εποχή για την παρουσία της ATEbank σε ξένες αγορές, καθώς από το έτος αυτό η επέκτασή της στα Βαλκάνια, στις Παρευξείνιες χώρες και στην Ανατολική Μεσόγειο αποτελεί στρατηγική απόφαση¹⁰⁹. Το πρώτο βήμα για την υλοποίηση της απόφασης αυτής αποτέλεσε η επέκταση στα Βαλκάνια και συγκεκριμένα στη Ρουμανία, με την εξαγορά του 57,12% των μετοχών της MIND Bank, η οποία διέθετε 12 Καταστήματα και απασχολούσε 262 άτομα προσωπικό. Μετά από διαδοχικές αγορές μετοχών, στο τέλος του 2006 το ποσοστό συμμετοχής της ATEbank στη συγκεκριμένη τράπεζα έφτασε στο 69% και το κόστος της επένδυσης τα € 48,7 εκατ. Το δεύτερο βήμα αποτέλεσε η απόκτηση μεριδίου στην AIK Banka Σερβίας, με την εξαγορά του 20% των κοινών και του 24,99% των προνομιούχων μετοχών της με το ύψος της επένδυσης να υπερβαίνει τα € 93 εκατ. Το 2007 το μερίδιο

¹⁰⁹ Δελτίο Τύπου ATEbank 29/05/2006

της ATEbank στο μετοχικό κεφάλαιο της MIND Bank (που από το Μάιο του ίδιου έτους μετονομάστηκε σε ATEbank Romania) ανήλθε στο 87,21% και η συμμετοχή στην AIK Banka σε 21% των κοινών μετοχών και προνομιούχων μετοχών της.

Η προσπάθεια επέκτασης της Τράπεζας στο εξωτερικό στην παρούσα φάση χαρακτηρίζεται από δύο βασικές διαφορές σε σχέση με την προηγούμενη, οι οποίες αφορούν τον τόπο και τον τρόπο επέκτασης. Όσον αφορά τον τόπο, περιοχές – στόχους για την ATEbank αποτελούν πλέον οι αναπτυσσόμενες αγορές, όπως των Βαλκανίων και γενικότερα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, και όχι οι αγορές αναπτυγμένων χωρών. Η αλλαγή αυτή, που επιτράπηκε λόγω των γεωπολιτικών μεταβολών στη δεκαετία του '90 και της τελευταίας διεύρυνσης της Ε.Ε. κατά την τρέχουσα δεκαετία, δείχνει ότι η απόφαση για είσοδο σε μια αγορά εξαρτάται πλέον κυρίως από την εκτίμηση της απόδοσης της επένδυσης και όχι από παράγοντες που παίζουν δευτερεύοντα ρόλο, όπως λ.χ. η παρουσία ελληνικής ομογένειας. Όσον αφορά τον τρόπο, η διείσδυση και η παρουσία σε αγορές του εξωτερικού επιχειρείται μέσω εξαγορών ή μέσω συμμετοχής στο μετοχικό κεφάλαιο υφιστάμενων τοπικών τραπεζών και όχι μέσω της ίδρυσης υποκαταστημάτων που υπάγονται απ' ευθείας στην ATEbank.

4.4. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε η αποτύπωση της σημερινής θέσης της ATEbank στο σύγχρονο ελληνικό τραπεζικό σύστημα, η σκιαγράφηση των βασικών αλλαγών που επήλθαν στο οργανωτικό της σχήμα, προκειμένου να ανταποκριθεί στη νέα της μορφή ως σύγχρονη τράπεζα πολλαπλών δραστηριοτήτων και σκιαγραφήθηκε η παρουσία της στο εξωτερικό πριν και μετά το μετασχηματισμό της.

Με βάση τα παραπάνω αντλούνται ορισμένα συμπεράσματα που αφορούν τις προοπτικές της Τράπεζας, τουλάχιστον για το κοντινό μέλλον. Εν πρώτοις, παρ' ότι η ATEbank διήλθε από μια μακρά περίοδο οικονομικής εξυγίανσης, ανασυγκρότησης και αναπροσαρμογής που, όπως ήταν φυσικό, είχε αντίκτυπο τόσο στην ανάπτυξή της όσο και στα αποτελέσματά της, κατάφερε να διατηρήσει την ηγετική της θέση στον τραπεζικό κλάδο. Η ATEbank το 2007, ανάμεσα στα εξήντα πέντε νομισματικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, που συνθέτουν το ελληνικό τραπεζικό σύστημα, σε απόλυτους αριθμούς είναι γενικά τέταρτη σε μέγεθος και πέμπτη σε κέρδη, ενώ αξίζει

να σημειωθεί ότι από το 2005, πρώτο έτος εφαρμογής των Διεθνών Προτύπων Χρηματοοικονομικής Πληροφόρησης, τα κέρδη της παρουσιάζουν διαρκή αύξηση.

Δεύτερον, με βάση τα υπόλοιπα δανείων, η Τράπεζα εξακολουθεί να αποτελεί τον κυριότερο χρηματοδότη των επιχειρήσεων του Αγροτικού Τομέα, ωστόσο είναι εμφανής η μείωση της συμμετοχής της στον τομέα αυτό αλλά και συνολικά στην πιστοδότηση επιχειρήσεων. Άλλωστε, τα τελευταία χρόνια αποτελεί γενικό φαινόμενο το γεγονός ότι αυξάνονται τα υπόλοιπα δανείων προς τα νοικοκυριά, ενώ μειώνονται τα υπόλοιπα δανείων προς τις επιχειρήσεις, αλλά και ότι εντός του συνόλου των επιχειρηματικών δανείων μειώνεται το ποσοστό του Αγροτικού Τομέα.

Τρίτον, αν και ο οργανωτικός και λειτουργικός μετασχηματισμός της ΑΤΕbank, που ολοκληρώθηκε στις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας, είχε ως κυρίαρχο στοιχείο την πελατοκεντρική φιλοσοφία, η Τράπεζα διατήρησε την ιδιαίτερη σχέση της με τα φυσικά πρόσωπα και τις επιχειρήσεις που προέρχονται από τον αγροτικό χώρο, παρέχοντας εξειδικευμένα πιστοδοτικά, αποταμιευτικά και επενδυτικά προϊόντα.

Τέταρτον, η αλλαγή της φιλοσοφίας επέκτασης στο εξωτερικό δείχνει ότι πλέον η Τράπεζα επιλέγει τις αγορές στις οποίες θα επεκταθεί αξιολογώντας τις επενδυτικές ευκαιρίες με αυστηρά οικονομικά κριτήρια και όχι με κριτήρια όπως η παρουσία Ελλήνων μεταναστών στις χώρες υποδοχής και η δυνητική προσέλκυσή τους ως πελάτες.

Με βάση τα παραπάνω συμπεράσματα φαίνεται ότι οι προοπτικές της ΑΤΕbank για το εγγύς μέλλον είναι μάλλον ευόινες, καθώς έχει εξυγιανθεί οικονομικά, έχει απαλλαγεί από τα συσσωρευμένα επισφαλή δάνεια, διαθέτει την απαραίτητη κεφαλαιακή επάρκεια, έχει επιστρέψει στην αύξηση της κερδοφορίας, είναι ανανεωμένη οργανωτικά, λειτουργικά και αισθητικά και αποτελεί πλέον μια επιχείρηση προσανατολισμένη στην κάλυψη των αναγκών του πελάτη (customer oriented) και στη ζήτηση (demand driven) όπως απαιτεί η θεωρία της καινοτομικής επιχείρησης. Παρ' όλα αυτά δεν αδιαφορεί για τον αγρότη και την αγροτική επιχείρηση, καθώς δεν της το επιτρέπουν αφ' ενός μεν οι ιστορικοί δεσμοί που τη συνδέουν με τον αγροτικό χώρο, αφ' ετέρου δε η συσσωρευμένη γνώση και εμπειρία στην άσκηση της αγροτικής πίστης, που της προσδίδει ένα σοβαρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην πιστοδότηση του Αγροτικού Τομέα. Επισημαίνεται πάντως ότι τα πράγματα ίσως να ήταν διαφορετικά αν

η ΑΤΕbank είχε ιδιωτικοποιηθεί πλήρως και το ελληνικό Δημόσιο δεν κατείχε το 75% του μετοχικού της κεφαλαίου.

5. Ανακεφαλαίωση – Συμπεράσματα

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναφερθήκαμε στην ιστορία της ΑΤΕ και στις συνθήκες πριν από την ίδρυσή της, στις πρόσφατες εξελίξεις και τις τάσεις της αγροτικής πίστης σε διεθνές επίπεδο, στην αγροτική πολιτική και ανάπτυξη της χώρας και στο πιστωτικό έργο της ΑΤΕ και τέλος στο μέλλον και τις προοπτικές της ΑΤΕbank στο σύγχρονο τραπεζικό περιβάλλον και σε σχέση με τον Αγροτικό Τομέα.

Τα στοιχεία που παρατέθηκαν για την ιστορία της ΑΤΕ στο πρώτο κεφάλαιο μας δείχνουν ότι στα ογδόντα χρόνια λειτουργία της δημιούργησε ισχυρούς δεσμούς με την ελληνική ύπαιθρο αλλά και με την ελληνική κοινωνία γενικότερα. Πέρα από την κύρια δραστηριότητά της ως πιστωτικός οργανισμός, όταν οι περιστάσεις το απαιτούσαν, ανέλαβε επιπλέον ρόλους, οι οποίοι ήταν εξαιρετικά σημαντικοί για τη κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, έχει αναγνωριστεί ότι ο ρόλος της ΑΤΕ για την αποκατάσταση των προσφύγων της Μικράς Ασίας στη δεκαετία του '30, για την εξασφάλιση της σίτισης του πληθυσμού, στο μέτρο του δυνατού, κατά τη διάρκεια του Β Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής και για την ανασυγκρότηση της χώρας στη δεκαετία του '50 ήταν εξαιρετικά σημαντικός. Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι από τη δεκαετία του '60 και μετά το ιδιοκτησιακό καθεστώς δημιούργησε προβλήματα στην ΑΤΕ, καθώς το κράτος χρησιμοποιούσε το μηχανισμό αγροτικής πίστης για την άσκηση δημαγωγικής – κοινωνικής πολιτικής, διαταράσσοντας παράλληλα τη συναλλακτική τάξη. Έτσι στα τέλη της δεκαετίας του '80 το Δημόσιο αποτελούσε τον ιδιοκτήτη αλλά και τον μεγαλύτερο κακοπληρωτή της ΑΤΕ συσσωρεύοντας τεράστια χρέη. Αυτό σε συνδυασμό με τη συστηματική αποφυγή αποπληρωμής των δανείων από τους οφειλέτες, που καλλιεργήθηκε με τις συνεχείς ρυθμίσεις των οφειλών από την Πολιτεία, συνέβαλλε στην αύξηση των επιτοκίων δανειοδότησης του Αγροτικού Τομέα και στη συσσώρευση επισφαλειών για την ΑΤΕ, οδηγώντας την στα πρόθυρα της κατάρρευσης τη στιγμή ακριβώς που οι συνθήκες του ελληνικού τραπεζικού συστήματος επέβαλλαν τη μετατροπή της σε ανώνυμη εταιρία και την είσοδό της στον τραπεζικό ανταγωνισμό με ίσους όρους. Έτσι, ο απαραίτητος λειτουργικός και οργανωτικός μετασχηματισμός ξεκίνησε το 1998, επτά χρόνια μετά τη μεταβολή της νομικής της μορφής, αφού έπρεπε να προηγηθεί η οικονομική εξυγίανση της Τράπεζας, και ολοκληρώθηκε τυπικά μόλις το 2007. Τα τελευταία χρόνια σημαντικά σημεία στην

πορεία της Τράπεζας αποτελούν η εισαγωγή της μετοχής της στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών, η ολοκλήρωση της διαδικασίας ανασυγκρότησης και μετασχηματισμού της με βάση την πελατοκεντρική φιλοσοφία και η επέκτασή της στα Βαλκάνια. Μετά από μια περίοδο ανασυγκρότησης και εξυγίανσης η ΑΤΕbank αυξάνει συνεχώς τα μεγέθη της και τα κέρδη της και διευρύνει το δίκτυο των καταστημάτων της. Όσον αφορά το τελευταίο, είναι σαφής η έμφαση που δίνεται στη χωροθέτηση μονάδων στα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, χωρίς ωστόσο να παραμελείται η ελληνική περιφέρεια, όπου η ΑΤΕbank διαθέτει το μεγαλύτερο δίκτυο καταστημάτων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάστηκαν οι πρόσφατες εξελίξεις και οι τάσεις της αγροτικής πίστης σε διεθνές επίπεδο. Αυτό που προέκυψε είναι ότι στις αναπτυγμένες χώρες το βάρος έχει μετατεθεί από τις τομεακές στις χωρικές πολιτικές και, όσον αφορά τον Αγροτικό Τομέα, από την αγροτική ανάπτυξη στην ανάπτυξη όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων της υπαίθρου. Από την άλλη πλευρά στις αναπτυσσόμενες και μετασχηματιζόμενες χώρες, η αγροτική πίστη παραμένει ακόμη μια πρόκληση, καθώς αν και η μετάβαση από το παλιό στο νέο μοντέλο χρηματοδότησης της υπαίθρου φαίνεται ελπιδοφόρα υπάρχουν πολλά προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν και πολλά κενά που μένει να καλυφθούν. Η αδυναμία πρόσβασης των μικροκαλλιεργητών και των κατοίκων απομακρυσμένων περιοχών σε χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες εξακολουθεί να υφίσταται. Όσον αφορά τους διεθνείς οργανισμούς που χρηματοδοτούν προγράμματα ανάπτυξης της υπαίθρου στις αναπτυσσόμενες χώρες, διαπιστώθηκε ότι η παταγώδης αποτυχία των προγραμμάτων με βάση το παλαιό μοντέλο χρηματοδότησης της υπαίθρου οδήγησε σε σύγκλιση απόψεων σχετικά με την υποστήριξη του νέου μοντέλου χρηματοδότησης. Η στρατηγική τους, που συνοδεύεται από ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ τους προς αποφυγή των επικαλύψεων, εστιάζεται στη διαμόρφωση του κατάλληλου περιβάλλοντος, στη βελτίωση της χρηματοοικονομικής υποδομής, στην ενίσχυση της ικανότητας και της εμβέλειας των πιστωτικών ιδρυμάτων, στην ενίσχυση της πρόσβασης των κατοίκων της υπαίθρου στις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και στη δημιουργία και διάχυση της γνώσης, αν και υπάρχει η διαπίστωση ότι παρατηρείται πληθώρα περιγραφικών μελετών σε αντιδιαστολή με την έλλειψη μελετών σε βάθος που προάγουν τη γνώση και δημιουργούν καινοτομία. Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο ΠΟΕ με τη σύναψη συμφωνιών μεταξύ των χωρών μελών του για την απελευθέρωση του

εμπορίου και την άρση των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού, δεσμεύει κυρίως τις αναπτυγμένες και λιγότερο τις αναπτυσσόμενες χώρες για μείωση των μεθόδων υποστήριξης των προϊόντων που τα καθιστούν τεχνητά ανταγωνιστικά. Ωστόσο, οι συμφωνίες για την απελευθέρωση των υπηρεσιών –και ιδιαίτερα των χρηματοπιστωτικών- σε συνδυασμό με την ένταξη των παραγωγών σε παγκόσμιες αλυσίδες προμήθειας τροφίμων καθιστά ανεπαρκή την προστασία και την υποστήριξη των μικρών παραγωγών και των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών. Όσον αφορά ειδικά την Ευρωπαϊκή Ένωση, η αγροτική πίστη επηρεάστηκε εν μέρει από την εξέλιξη της ΚΑΠ και τις αλλαγές που επέφερε στον Αγροτικό Τομέα, αλλά κυρίως από τη δημιουργία του ενιαίου ευρωπαϊκού τραπεζικού χώρου, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς. Συνοπτικά, σε παγκόσμιο επίπεδο παρατηρείται μια γενικότερη συναίνεση, που συνοψίζεται στην απορρύθμιση των συστημάτων αγροτικής πίστης και την ένταξή τους στο γενικότερο πιστωτικό σύστημα με μεταρρύθμιση ή/και ιδιωτικοποίηση των υφιστάμενων κρατικών αγροτικών τραπεζών. Οι όποιες μεταρρυθμίσεις ωστόσο θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τον κίνδυνο μείωσης της χρηματοδότησης που διατρέχει ο Αγροτικός Τομέας και γενικότερα οι μη αστικές περιοχές, καθώς βρίσκονται σε μειονεκτική θέση όσον αφορά την προσέλκυση πιστωτικών κεφαλαίων σε σχέση με άλλους τομείς της οικονομίας και με τις αστικές περιοχές.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφηκε η αγροτική πολιτική -σε όρους χρηματοδότησης- που ακολουθήθηκε στη χώρα μας πριν και μετά την ένταξη στην ΕΟΚ και τα αποτελέσματά της στην ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα -σε όρους αγροτικής παραγωγής, αγροτικού προϊόντος και εισοδήματος. Στη συνέχεια εκτιμήθηκε ο ρόλος που διαδραμάτισε η ΑΤΕ μέσα από το πιστωτικό της έργο και η σχέση των χορηγήσεων της με τα μεγέθη του Αγροτικού Τομέα. Από τη σχετική ανάλυση διαπιστώθηκε η υψηλή συσχέτιση των χορηγήσεων της ΑΤΕ με τα αγροτικά μεγέθη, η οποία ωστόσο φαίνεται να ατονεί ιδιαίτερα από το 2000 και μετά. Διαπιστώθηκε επίσης η σταδιακή αύξηση των χορηγήσεων της ΑΤΕ προς τον Δημόσιο και τον Εξωαγροτικό Τομέα και η ανάλογη μείωση προς τον Αγροτικό, ο οποίος, αν και δεν κατέχει την ηγετική θέση του παρελθόντος, συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό κλάδο δραστηριοποίησης για την Τράπεζα. Έτσι, η ΑΤΕbank έχει επιτύχει τη διαφοροποίηση του χαρτοφυλακίου δανείων της, που είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση των κεφαλαίων της και η οποία

εξασφαλίζει την κερδοφόρα τοποθέτησή τους, χωρίς ωστόσο να παραμελεί τον ιστορικό κλάδο δραστηριοποίησής της.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο σκιαγραφήθηκε η μορφή του σύγχρονου ελληνικού τραπεζικού συστήματος και αποτυπώθηκε η θέση της ΑΤΕbank με βάση το ενεργητικό, τα υπόλοιπα καταθέσεων και δανείων, το προσωπικό και το δίκτυο καταστημάτων, αλλά και τα αποτελέσματα χρήσης. Από τη σύγκριση των στοιχείων των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων, τα οποία κυριαρχούν στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα, προέκυψε ότι η ΑΤΕbank είναι η τέταρτη μεγαλύτερη τράπεζα της Ελλάδας και η πέμπτη πιο κερδοφόρα. Διαπιστώθηκε επίσης ότι ανεξάρτητα από τη θέση της στο τραπεζικό σύστημα εξακολουθεί να αποτελεί τον κυριότερο φορέα δανεισμού του Αγροτικού Τομέα, αν και η κυριαρχία της αρχίζει να φθίνει. Σ' αυτό συντελεί γενικότερα ο εντεινόμενος ανταγωνισμός του κλάδου αλλά και η πολιτική δανειοδότησης της ΑΤΕbank, που περιλαμβάνει την αναδιάρθρωση του δανειακού της χαρτοφυλακίου αλλά και τη στροφή της προς τη δανειοδότηση των νοικοκυριών, φαινόμενο που παρατηρείται και στο σύνολο του τραπεζικού συστήματος. Ακόμη συμπεραίνεται ότι παρά το γεγονός ότι ο οργανωτικός μετασχηματισμός της ΑΤΕbank είχε ως κεντρικό άξονα την πελατοκεντρική προσέγγιση ο Αγροτικός Τομέας εξακολουθεί να διατηρεί μια ιδιαίτερη σχέση με την Τράπεζα, καθώς δύο από τις «Πελατειακές» Διευθύνσεις διαθέτουν εξειδικευμένα τμήματα για τη δανειοδότηση πελατών του Αγροτικού Τομέα (φυσικών προσώπων – αγροτών και αγροτικών και συνεταιριστικών επιχειρήσεων), στους οποίους παρέχονται ειδικά σχεδιασμένα πιστοδοτικά, αποταμιευτικά και επενδυτικά προϊόντα. Όσον αφορά την παρουσία της ΑΤΕbank σε αγορές του εξωτερικού η βασική διαπίστωση έγκειται στο ότι πλέον δεν επιχειρείται διείσδυση σε αγορές με έντονη παρουσία της ελληνικής ομογένειας, αλλά σε αγορές όπου υπάρχουν τα μεγαλύτερα περιθώρια ανάπτυξης. Με δεδομένη την εξυγίανση των οικονομικών της, την αναδιάρθρωση του χαρτοφυλακίου δανείων, την επιτυχή διείσδυση σε τομείς που πριν ήταν άγνωστοι και την εξέλιξη των βασικών μεγεθών της τα τελευταία χρόνια οι προοπτικές της ΑΤΕbank τουλάχιστον για το εγγύς μέλλον είναι ευοίωνες. Τα τελευταία δέκα έτη, η ΑΤΕbank απέδειξε ότι μια τράπεζα που βρίσκεται υπό κρατικό έλεγχο μπορεί ταυτόχρονα να λειτουργεί αποτελεσματικά, να είναι ευπροσάρμοστη και καινοτόμος, να είναι ανταγωνιστική και κερδοφόρα. Επισημαίνεται ωστόσο η κρισιμότητα της πλειοψηφικής συμμετοχής του κράτους στο

μετοχικό της κεφάλαιο, καθώς έτσι διασφαλίζεται η συνέχιση της πιστοδότησης του Αγροτικού Τομέα, ο οποίος τα τελευταία χρόνια εμφανίζει σημάδια κρίσης. Ας μην ξεχνάμε ότι ο αγροτικός πληθυσμός παραμένει μια σημαντική δεξαμενή άντλησης ψήφων και η παραμέλησή του συνεπάγεται μεγάλο πολιτικό, αλλά και κοινωνικό κόστος.

Η παρούσα εργασία, όπως σημειώθηκε στην Εισαγωγή, έθεσε δύο βασικά ερωτήματα: α) αν η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος συνέβαλε στην αγροτική ανάπτυξη με το πιστωτικό της έργο και β) αν, και υπό ποιες προϋποθέσεις, η ATEbank θα συνεχίσει να είναι και «Αγροτική» Τράπεζα. Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, από όσα προηγήθηκαν έγινε σαφές ότι ο ρόλος της ΑΤΕ για την αγροτική ανάπτυξη, με την έννοια της αύξησης των αγροτικών μεγεθών, υπήρξε σημαντικός, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του '80. Έκτοτε ο Αγροτικός Τομέας εισήλθε σε μια μακρά περίοδο κρίσης και οι χορηγήσεις δανείων από την ΑΤΕ άρχισαν να μειώνονται -ιδίως από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και μετά. Ωστόσο, παρά τη φαινομενική σταδιακή απεμπλοκή της από την άσκηση της αγροτικής πίστης, η ATEbank παραμένει ο βασικός φορέας δανειοδότησης του Αγροτικού Τομέα στη χώρα μας. Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, όπως προαναφέρθηκε η ATEbank έχει μετατραπεί σε τράπεζα πολλαπλών δραστηριοτήτων και ανταγωνίζεται με ίσους όρους τις υπόλοιπες τράπεζες του ελληνικού τραπεζικού συστήματος και όχι μόνο. Στο πλαίσιο αυτό οφείλει να διαφοροποιεί τις τοποθετήσεις της προκειμένου να διασφαλίζει τα κεφάλαιά της από ενδεχόμενους κινδύνους και να αυξάνει τις πιθανότητες κερδοφόρων τοποθετήσεων. Κατά συνέπεια, η πιστοδότηση όλων των τομέων της ελληνικής οικονομίας, συμπεριλαμβανομένης της πιστοδότησης των νοικοκυριών ήταν αναπόφευκτη. Αν και ο Αγροτικός Τομέας συνολικά εμφανίζει σημάδια χρόνιας κρίσης, υπάρχουν επιμέρους κλάδοι οι οποίοι εμφανίζουν προοπτικές ανάπτυξης, όπως λ.χ. η βιολογική γεωργία, η παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας και ζήτησης, η γεωργία για την παραγωγή βιοκαυσίμων κ.ά., ενώ αποτελεί για την ATEbank ένα πεδίο δραστηριοποίησης στο οποίο ο ανταγωνισμός είναι σχεδόν μηδενικός. Η προηγούμενη εξειδίκευση, η συσσωρευμένη εμπειρία και γνώση της Τράπεζας και η τεχνική της υποδομή, που αποτελούν θεσμικό πλούτο απαραίτητο για την αναπτυξιακή διαδικασία, αλλά και οι ιστορικοί δεσμοί που τη συνδέουν με τον αγροτικό χώρο συνιστούν κεφάλαια προς αξιοποίηση. Η απόσυρση της ATEbank από τη δανειοδότηση του Αγροτικού Τομέα

ουσιαστικά θα σήμαινε την απεμπόλησή τους και θα οδηγούσε τελικά στην απαξίωσή τους. Επιπλέον, με μια τέτοια κίνηση η ATEbank θα βρισκόταν να απασχολεί προσωπικό με ειδικότητες που δεν θα είχαν αντικείμενο εφαρμογής, γεγονός που πιθανότατα θα είχε δυσμενείς επιπτώσεις στην παραγωγικότητα και κατά πάσα πιθανότητα θα ήταν υποχρεωμένη να κλείσει πολλά καταστήματά της στην ελληνική περιφέρεια, γεγονός που θα είχε αρνητικό αντίκτυπο στη δημόσια εικόνα της, αλλά και στην οικονομία και την κοινωνία ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο. Η ηγετική θέση της ATEbank στο τραπεζικό σύστημα, η κερδοφορία της, η επαρκής πρόβλεψη επισφαλειών αλλά και η πλειοψηφική συμμετοχή του ελληνικού δημοσίου στο μετοχικό της κεφάλαιο αποτελούν τις προϋποθέσεις, από την πλευρά της ίδιας της Τράπεζας, για τη διατήρηση του «αγροτικού» της χαρακτήρα. Από την πλευρά του εξωτερικού περιβάλλοντος, βασική προϋπόθεση για τη συνέχιση της χρηματοδότησής του Αγροτικού Τομέα αποτελεί η έξοδος του από την κρίση, καθώς οι μειωμένες προοπτικές ανάπτυξης ενός τομέα που βρίσκεται σε κρίση, ιδιαίτερα όταν αυτός παρουσιάζει εκ των προτέρων ανταγωνιστικό μειονέκτημα στην προσέλκυση τραπεζικών κεφαλαίων, αποτρέπουν ακόμη περισσότερο τη δανειοδότησή του. Ισχύει όμως και το αντίστροφο. Για την έξοδο του Αγροτικού Τομέα από την κρίση και την ανάπτυξή του στο πλαίσιο μιας διαφοροποιημένης οικονομίας της υπαίθρου, στην οποία έχει σημαντικό αλλά σαφώς μικρότερο ρόλο, πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζουν οι δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις, για τη δημιουργία και τον εκσυγχρονισμό της απαραίτητης υποδομής και ο τραπεζικός τομέας για την καινοτομική χρηματοδότηση των ιδιωτικών δραστηριοτήτων. Ακόμη, σημαντική προϋπόθεση αποτελεί και η διατήρηση της καλής συναλλακτικής τάξης των συναλλασσομένων με την ATEbank. Η ανάπτυξη του αγροτικού χώρου τόσο στην Ελλάδα όσο και στον ευρύτερο χώρο των Βαλκανίων και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης απαιτεί σημαντικά κεφάλαια, νέους χρηματοδοτικούς μηχανισμούς και εργαλεία, τα οποία απαιτούν καινοτομική συμπεριφορά. Όμως, αν και τα περισσότερα κράτη της Βαλκανικής έχουν ευρωπαϊκή προοπτική, η σταθερότητα στην περιοχή δεν είναι εγγυημένη και συνεπώς κάθε απόφαση επέκτασης θα πρέπει να λαμβάνεται με ιδιαίτερη προσοχή. Η ATEbank, με βάση την προηγούμενη εξειδίκευσή της, τη συσσωρευμένη γνώση και εμπειρία της και την τεχνική της υποδομή, έχει τις προϋποθέσεις να αναλάβει ηγετικό ρόλο στη

χρηματοδότηση του Αγροτικού Τομέα στις χώρες αυτές και μάλιστα σε ευνοϊκό γι' αυτήν περιβάλλον ανταγωνισμού.

Η εμπειρία και συσσωρευμένη γνώση της ΑΤΕ στον αγροτικό χώρο δεν πρέπει να χαθεί, αλλά αντίθετα να αναδιοργανωθεί και να αναπροσανατολισθεί σε νέους αναπτυξιακούς και επιχειρησιακούς στόχους. Η ΑΤΕ πρέπει να διατηρήσει και να επεκτείνει, παράλληλα όμως με άλλες δραστηριότητες, την εξειδίκευσή της στον αγροτικό χώρο. Ακόμη, προκειμένου να είναι και καινοτομική επιχείρηση θα πρέπει να επαναδραστηριοποιήσει, να ενισχύσει, αλλά και να εμπλουτίσει την επιστημονική – ερευνητική της λειτουργία -η ΑΤΕ έχει σταματήσει να παράγει επιστημονικό έργο, τουλάχιστον σε επίπεδο εκδόσεων και δημοσιεύσεων, από τα τέλη της δεκαετίας του '90. Ορισμένα μέτρα προς την κατεύθυνση αυτή είναι η αξιοποίηση του ήδη υπάρχοντος ειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού και η ενίσχυσή της με νέο, η σύσταση Διεύθυνσης Έρευνας και Ανάπτυξης ή η μετεξέλιξη της Διεύθυνσης Συμβουλευτικών Υπηρεσιών, η διεξαγωγή ερευνητικών προγραμμάτων ή/και η συμμετοχή σε τέτοια προγράμματα και γενικότερα η επανασύνδεση της ΑΤΕbank με τον ερευνητικό κόσμο της χώρας.

Βιβλιογραφία – Πηγές:

Βιβλιογραφία:

1. Bryden J.M. (2000) *Is There A 'New Rural Policy' in OECD Countries?*, Scotland
2. Fernando N.A. (2008) *Rural Development: Outcomes and Drivers*, Asian Development Bank, Phillipines
3. Gonzalez – Vega C. & Graham D.H. (1995) *State – Owned Agricultural Development Banks: Lessons and Opportunities for Microfinance*, Department of Agricultural Economics, The Ohio State University (Columbus, Ohio, USA)
4. Nagarajan G., Meyer R. (2005), *Rural Finance: Recent Advances and Emerging Lessons, Debates and Opportunities*, Reformatted version of Working Paper AEDE-WP-0041-05, Department of Agricultural, Environmental, and Development Economics, The Ohio State University (Columbus, Ohio, USA).
5. Nagarajan G., Meyer R. (2006), “Rural Finance Today: Advances and Challenges” in *ADB Finance for the Poor*, Vol. 7, No. 4
6. Seibel, H.D., Geihler T. & Karduck S. (2005), *Reforming Agricultural Banks*, GTZ, Eschborn
7. World Bank (2008) *World Development Report 2008: Agriculture for Development*, The World Bank, Washington DC
8. Reichert T. & Lines T., (2005), “The Impact of GATS on agriculture” in *Sailing Close to the Wind: Navigating the WTO Hong Kong Ministerial*, ed. Ben Lilliston, IATP, Minneapolis, Minnesota, USA.
9. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1931) *Απολογισμός του έτους 1930*, Αθήνα
10. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1932) *Απολογισμός του έτους 1931*, Αθήνα
11. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1933) *Απολογισμός του έτους 1932*, Αθήνα
12. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1934) *Απολογισμός του έτους 1933*, Αθήνα
13. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1935) *Απολογισμός του έτους 1934*, Αθήνα
14. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1936) *Απολογισμός του έτους 1935*, Αθήνα
15. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1937) *Απολογισμός του έτους 1936*, Αθήνα
16. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1938) *Απολογισμός του έτους 1937*, Αθήνα
17. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1939) *Απολογισμός του έτους 1938*, Αθήνα
18. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1940) *Απολογισμός του έτους 1939*, Αθήνα

19. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1940) *Το έργον μιας δεκαετίας 1930 – 1939*, Αθήνα
20. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1941) *Απολογισμός του έτους 1940*, Αθήνα
21. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1942) *Απολογισμός του έτους 1941*, Αθήνα
22. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1951) *Απολογισμός και Έκθεσις της Διοικήσεως επί των Πεπραγμένων του έτους 1950*, Αθήνα
23. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1952) *Απολογισμός και Έκθεσις της Διοικήσεως επί των Πεπραγμένων του έτους 1951*, Αθήνα
24. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1953) *Απολογισμός και Έκθεσις της Διοικήσεως επί των Πεπραγμένων του έτους 1952*, Αθήνα
25. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1954) *Απολογισμός και Έκθεσις της Διοικήσεως επί των Πεπραγμένων του έτους 1953*, Αθήνα
26. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1955) *Απολογισμός και Έκθεσις της Διοικήσεως επί των Πεπραγμένων του έτους 1954*, Αθήνα
27. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1956) *Απολογισμός και Έκθεσις της Διοικήσεως επί των Πεπραγμένων του έτους 1955*, Αθήνα
28. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1963) *Το έργον μιας δεκαετίας 1952 – 1962*, Αθήνα
29. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1959) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1958*, Αθήνα
30. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1960) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1959*, Αθήνα
31. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1961) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1960*, Αθήνα
32. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1962) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1961*, Αθήνα
33. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1964) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1963*, Αθήνα
34. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1966) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1965*, Αθήνα
35. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1968) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1967*, Αθήνα
36. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1970) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1969*, Αθήνα

37. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1971) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1970*, Αθήνα
38. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1972) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1971*, Αθήνα
39. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1974) *Έκθεση του Διοικητού της Τραπέζης επί του Ισολογισμού του έτους 1973*, Αθήνα
40. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1976) *Έκθεση Εργασιών έτους 1975*, Αθήνα
41. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1978) *Έκθεση Εργασιών έτους 1977*, Αθήνα
42. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1980) *Έκθεση Εργασιών έτους 1979*, Αθήνα
43. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1981) *Έκθεση Εργασιών έτους 1980*, Αθήνα
44. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1982) *Έκθεση Εργασιών έτους 1981*, Αθήνα
45. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1984) *Έκθεση Εργασιών έτους 1983*, Αθήνα
46. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1985) *Εξέλιξη βασικών μεγεθών της αγροτικής οικονομίας*, Αθήνα
47. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1986) *Έκθεση Εργασιών έτους 1985*, Αθήνα
48. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1988) *Έκθεση Εργασιών έτους 1987*, Αθήνα
49. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1990) *Έκθεση Εργασιών έτους 1989*, Αθήνα
50. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1991) *Έκθεση Εργασιών έτους 1990*, Αθήνα
51. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1992) *Έκθεση Εργασιών έτους 1991*, Αθήνα
52. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1993) *Έκθεση Εργασιών έτους 1992*, Αθήνα
53. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1993) *Δελτίο Ιστορικού Αρχείου ΑΤΕ*, τεύχος 1, εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα
54. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1994) *Εξέλιξη βασικών μεγεθών της αγροτικής οικονομίας (1980 – 1990)*, Αθήνα
55. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1994) *Έκθεση Εργασιών έτους 1993*, Αθήνα
56. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1995) *Έκθεση Εργασιών έτους 1994*, Αθήνα
57. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1996) *Έκθεση Εργασιών έτους 1995*, Αθήνα
58. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1997) *Έκθεση Εργασιών έτους 1996*, Αθήνα
59. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1998) *Έκθεση Εργασιών έτους 1997*, Αθήνα
60. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1999) *Έκθεση Εργασιών έτους 1998*, Αθήνα
61. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2000) *Έκθεση Εργασιών έτους 1999*, Αθήνα
62. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2001) *Έκθεση Εργασιών έτους 2000*, Αθήνα

63. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2002) *Έκθεση Εργασιών έτους 2001*, Αθήνα
64. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2003) *Έκθεση Εργασιών έτους 2002*, Αθήνα
65. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2004) *Έκθεση Εργασιών έτους 2003*, Αθήνα
66. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2005) *Έκθεση Εργασιών έτους 2004*, Αθήνα
67. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2006) *Έκθεση Εργασιών έτους 2005*, Αθήνα
68. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2007) *Έκθεση Εργασιών έτους 2006*, Αθήνα
69. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2008) *Έκθεση Εργασιών έτους 2007*, Αθήνα
70. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2005) *Ετήσιο Δελτίο έτους 2004*, Αθήνα
71. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2006) *Ετήσιο Δελτίο έτους 2005*, Αθήνα
72. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2007) *Ετήσιο Δελτίο έτους 2006*, Αθήνα
73. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (2008) *Ετήσιο Δελτίο έτους 2007*, Αθήνα
74. ΑΤΕbank Δελτίο Τύπου 29/05/2006
75. Βεργόπουλος Κ. (1975) *Το Αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.
76. Ευρωπαϊκή Ένωση, Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (1957)
77. Ευρωπαϊκή Ένωση — Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ, C 321 Ε της 29/12/2006, σελ. 37 – 186)
78. Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός (ΕΟΚ) 2078/92, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 215 της 30/07/1992)
79. Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός (ΕΟΚ) 2079/92, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 215 της 30/07/1992)
80. Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός (ΕΟΚ) 2080/92, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 215 της 30/07/1992)
81. Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός (ΕΚ) 1257/1999 (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 160 της 17/05/1999)
82. Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός (ΕΚ) 1290/2005 (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 209 της 11/08/2005)
83. Ευρωπαϊκή Ένωση, Ανακοίνωση της Επιτροπής για την απλούστευση και βελτιωμένη νομοθετική κατάστρωση της κοινής γεωργικής πολιτικής COM/2005/509 τελικό/19-10-2005

84. Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός (ΕΚ) 1698/2005 (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 277 της 21/10/2005)
85. Ευρωπαϊκή Ένωση, Απόφαση της Επιτροπής της 24^{ης} Μαΐου 2006 (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 163 της 15/06/2006)
86. Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός (ΕΚ) 1083/2006 (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 210 της 31/07/2006)
87. Ευρωπαϊκή Ένωση, Απόφαση 2006/144/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Φεβρουαρίου 2006
88. Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Γεωργίας, *Μεταρρύθμιση της ΚΑΠ: Αγροτική Ανάπτυξη*
89. Καλαφάτης Θ., Σακελλαρόπουλος Θ. & Δεμαθάς Ζ. (1989) *Νόμισμα – πίστη, οικονομική ανάπτυξη: η ελληνική οικονομία 1830 – 1930*, εκδ. Α. Σταμούλης, Πειραιάς
90. Κλήμης Α.Ν. (1985) *Οι Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα*, Τόμος Α, εκδ. Πιτσιλός, Αθήνα
91. Κλήμης Α.Ν. (1988) *Οι Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα*, Τόμος Β, εκδ. Πιτσιλός, Αθήνα
92. Κουσουλάκου Ε. & Λαζαρίδης Π. (1988) *Το πιστωτικό έργο της ΑΤΕ στη δεκαετία 1976 – 1986*, εκδ. ΑΤΕ, Αθήνα
93. Κωστής (1988), *Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα. Όψεις της ελληνικής οικονομίας στο μεσοπόλεμο 1919 – 1928*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα
94. Μαρβέγιας Ν. (1992) *Αγροτική Πολιτική και Οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα
95. Μηλιάκος Δ. & Δρούγκας Β. (1986) *Η ΑΤΕ και το Τραπεζικό Σύστημα*, εκδ. ΑΤΕ, Αθήνα
96. Μπουρδάρας Δ. (2004), *Η μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής*, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων, Αθήνα
97. Παπαδάκη – Γιώτη Ο. (2004) *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*, εκδ. Κριτική, Αθήνα
98. Σπαθής Π. (2000) «Χρηματοδότηση της Ελληνικής Γεωργίας με ορίζοντα το 2010», στο *Η ελληνική γεωργία προς το 2010*, επιμ. Μαραβέγιας Ν., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

99. Σταματούκος Γ. & Σπαθής Π. (1990) *Αγροτική Πίστη*, εκδ. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα
100. Τράπεζα της Ελλάδος, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο*, τ. 46 Ιανουάριος 2001, Αθήνα
101. Τράπεζα της Ελλάδος, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο*, τ. 115 Οκτώβριος – Νοέμβριος 2008, Αθήνα
102. Τσεκουρόπουλος Ε. (χ.χ.) *Ιστορία, Δράσεις και Έργον της Αγροτικής Τραπεζικής της Ελλάδος (1929 – 1959)*, εκδ. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα
103. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων, 14/11/2006, *Επιδότησεις Αγροτών. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*
104. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1984) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1985*, Αθήνα
105. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1985) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1986*, Αθήνα
106. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1986) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1987*, Αθήνα
107. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1987) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1988*, Αθήνα
108. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1988) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1989*, Αθήνα
109. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1989) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1990*, Αθήνα
110. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1991) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1992*, Αθήνα
111. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1992) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1993*, Αθήνα
112. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1993) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1994*, Αθήνα
113. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1994) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1995*, Αθήνα
114. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1995) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1996*, Αθήνα

115. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1996) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1997*, Αθήνα
116. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1997) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1998*, Αθήνα
117. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1998) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 1999*, Αθήνα
118. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (1999) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2000*, Αθήνα
119. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2000) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2001*, Αθήνα
120. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2001) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2002*, Αθήνα
121. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2002) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2003*, Αθήνα
122. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2003) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2004*, Αθήνα
123. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2004) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2005*, Αθήνα
124. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2005) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2006*, Αθήνα
125. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2006) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2007*, Αθήνα
126. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (2007) *Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2008*, Αθήνα
127. Χατζηαντωνίου Α. (1990) *Συστήματα Αγροτικής Πίστης στο Διεθνή Χώρο*, εκδ. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα

Ηλεκτρονικές Πηγές Πληροφόρησης

1. ATEBank (www.ate.gr)
2. Ελληνική Ένωση Τραπεζών, (www.hba.gr)
3. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (www.statistics.gr)
4. Εθνικό Τυπογραφείο (www.et.gr)

5. Ευρωπαϊκή Ένωση (www.europa.eu και http://europa.eu/pol/agr/index_el.htm)
6. ΟΠΕΚΕΠΕ (www.opekepe.gr)
7. Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ) (www.wto.org)
8. Παγκόσμια Τράπεζα (www.worldbank.org)
9. Τράπεζα της Ελλάδος (www.bankofgreece.gr)
10. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων (www.minagric.gr)
11. Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών (www.mnec.gr)
12. Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (www.mof-gl.k.gr)
13. Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)
14. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (www.fao.org και <http://faostat.fao.org/>)
15. Farm Credit Administration (www.fca.gov)
16. The Farm Credit Council (www.fccouncil.com)